

DAVID BOLE
FRANCI PETEK
MARJAN RAVBAR
PETER REPOLUSK
MAJA TOPOLE

SPREMEMBE
POZIDANIH
ZEMLJIŠČ
V SLOVENSКИH
PODEŽELSKIH
NASELJIH

GEORITEM 5
SPREMEMBE POZIDANIH ZEMLJIŠČ V SLOVENSKIH
PODEŽELSKIH NASELJIH

David Bole, Franci Petek, Marjan Ravbar,
Peter Repolusk, Maja Topole

GEORITEM 5

**SPREMEMBE POZIDANIH
ZEMLJIŠČ V SLOVENSKIH
PODEŽELSKIH NASELJIH**

**David Bole, Franci Petek, Marjan Ravbar,
Peter Repolusk, Maja Topole**

LJUBLJANA 2007

GEORITEM 5

**SPREMEMBE POZIDANIH ZEMLJIŠČ V SLOVENSKIH PODEŽELSKIH
NASELJIH**

David Bole, Franci Petek, Marjan Ravbar, Peter Repolusk, Maja Topole

© 2007, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Urednika: Drago Kladnik, Drago Perko

Recenzenta: Milan Orožen Adamič, Aleš Smrekar

Avtorji poglavij: David Bole (Družbenoekonomske značilnosti vzorca naselij, Primeri podeželskih naselij v slovenskem alpskem svetu), Franci Petek (Izbor vzorca podeželskih naselij in zajem podatkov, Primeri podeželskih naselij v slovenskem panonskem svetu), Marjan Ravbar (Razvoj slovenskega naselbinskega sistema ob prelomu tisočletja), Peter Repolusk (Spremembe rabe tal med letoma 1992 in 2005 ter gostota delovnih mest, Primeri podeželskih naselij v slovenskem sredozemskem svetu), Maja Topole (Uporabljeni izrazi, Primeri podeželskih naselij v slovenskem dinarskem svetu)

Kartograf: Franci Petek

Fotografi: David Bole, Franci Petek, Maja Topole

Prevajalka: Jean McCollister

Oblikovalec: Drago Perko

Izdajatelj: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Za izdajatelja: Drago Perko

Založnik: Založba ZRC

Za založnika: Oto Luthar

Glavni urednik: Vojislav Likar

Računalniški prelom: SYNCOMP d. o. o.

Tisk: Littera picta d. o. o.

Naklada: 300 izvodov

Izd publikacije je podprla Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

CIP – Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

911.373(497.4)

SPREMEMBE pozidanih zemljišč v slovenskih podeželskih naseljih / David Bole ... [et al.] ; [kartograf Franci Petek ; fotografi David Bole, Franci Petek, Maja Topole ; prevajalka Jean McCollister]. – Ljubljana : Založba ZRC, 2007. – (Georitem ; 5)

ISBN 978-961-254-035-7

1. Bole, David

235880960

GEORITEM 5

SPREMEMBE POZIDANIH ZEMLJIŠČ V SLOVENSКИH PODEŽELSKИH NASELJIH**David Bole, Franci Petek, Marjan Ravbar, Peter Repolusk, Maja Topole**

© 2007, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

AVTOR

David Bole

david.bole@zrc-sazu.si

<http://www.zrc-sazu.si/giam/david.htm>

Rodil se je leta 1979 v Kranju, živel v Radovljici, Zgornjih Gorjah in Ljubljani, kjer je leta 1997 maturiral. Leta 2003 je diplomiral na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in še isto vpisal podiplomski doktorski študij. Del podiplomskega izobraževanja je preživel na univerzi v Bratislavi

kot štipendist evropskega izobraževalnega programa Marie Curie. Od leta 2003 je zaposlen kot mladi raziskovalec na Geografskem inštitutu Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Njegova raziskovalna usmeritev je predvsem urbana geografija, znotraj nje pa preučevanje ekonomije mesta in spremljajoča prostorska dinamika sodobnih procesov, kot so potrošništvo, suburbanizacija in dekoncentracija gospodarskih dejavnosti v mestu. Veliko se je ukvarjal tudi z dnevno mobilnostjo prebivalstva in javnim potniškim prometom. Izsledke opravljenih raziskav redno objavlja v znanstveni in strokovni literaturi. Bil je tajnik Zveze geografskih društev Slovenije.

AVTOR

Franci Petek

franci.petek@zrc-sazu.si

<http://www.zrc-sazu.si/giam/franci.htm>

Rodil se je leta 1971 na Jesenicah. Otroštvo in mladost je preživel v Lescah.

Leta 1990 je končal Srednjo družboslovno in jezikovno šolo v Škofji Loki. Ukvarjal se je s smučarskimi skoki: leta 1991 je postal svetovni prvak na veliki skakalnici, večkrat je osvojil državno prvenstvo, udeležil se je olimpijskih iger leta 1992

in 1994, za svoje dosežke je leta 1991 dobil Bloudkovo priznanje.

Na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani je leta 1998 diplomiral, leta 2001 magistriral in leta 2004 doktoriral. Leta 1998 se je zaposlil na Geografskem inštitutu Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Ukvarja se z agrarno geografijo, geografijo podeželja in regionalno geografijo, še posebej s preučevanjem rabe tal s poudarkom na povezovanju in interpretaciji starih in sodobnih kartografskih in podatkovnih informacij s pomočjo geografskih informacijskih sistemov. Je član Komisije za spremembo rabe/pokrovnosti tal pri Mednarodni geografski zvezi in član Evropskega združenja okoljskih zgodovinarjev. Leta 2004 je za svojo dejavnost na področju geografije prejel Pohvalo Zveze geografskih društev Slovenije.

GEORITEM 5

SPREMEMBE POZIDANIH ZEMLJIŠČ V SLOVENSKIH PODEŽELSKIH NASELJIH**David Bole, Franci Petek, Marjan Ravbar, Peter Repolusk, Maja Topole**

© 2007, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

AVTOR

Marjan Ravbar

marjan.ravbar@zrc-sazu.si

<http://www.zrc-sazu.si/giam/marjan.htm>

Rodil se je leta 1947 v Novem mestu, kjer je leta 1965 na tamkajšnji gimnaziji maturiral. Na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani je leta 1971 diplomiral, leta 1976 magistriral in leta 1993 doktoriral. Po diplomu je bil najprej asistent na Inštitutu za geografijo, nato je delal na Republiškem zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine. Leta 1978 se je kot pomočnik direktorja zaposlil na Zavodu za družbeno planiranje v Novem mestu, leta 1987 pa kot raziskovalec znova na Inštitutu za geografijo. Med letoma 1993 in 1998 ter leta 2002 je bil njegov direktor. Od pridružitve Inštitutu za geografijo Geografskemu inštitutu Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti kot znanstveni svetnik vodi raziskovalni program Socialna geografija.

Ukvarja se zlasti z naselbinskim razvojem, širjenjem urbanizacije in problemi regionalnega razvoja. Leta 1980 je prejel nagrado novomeške občinske raziskovalne skupnosti, leta 1987 pa priznanje Zvezne konference SZDL, leta 1984 in leta 1998 pa priznanji Zveze geografskih društev Slovenije.

AVTOR

Peter Repolusk

peter.repolusk@zrc-sazu.si

<http://www.zrc-sazu.si/giam/peter.htm>

Rodil se je leta 1956 v Ljubljani, doma pa je iz Kamnika, kjer je obiskoval gimnazijo in leta 1975 maturiral. Leta 1980 je na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani diplomiral iz geografije in zgodovine. Je študent doktorskega študija na Oddelku za geografijo Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem, naslov doktorske teme je Demografski in socialnogeografski razvoj italijanske in madžarske narodne manjšine v Sloveniji. Od leta 1980 je zaposlen na Geografskem inštitutu Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Raziskovalno deluje predvsem na področjih demografije, geografije obmejnosti, problematike slovenskega podeželja, sodobnih procesov urbanizacije in geografije etničnih manjšin. Sodeluje pri številnih raziskovalnih projektih in nalogah. Sodeloval je tudi pri več mednarodnih raziskovalnih projektih s področja čezmejnih stikov in etničnih manjšin na obmejnih območjih. V domačih in tujih publikacijah je zbral skoraj 130 bibliografskih enot. Leta 2004 je prejel Srebrno plaketo Zveze geografskih društev Slovenije.

GEORITEM 5

SPREMEMBE POZIDANIH ZEMLJIŠČ V SLOVENSКИH PODEŽELSKИH NASELJIH**David Bole, Franci Petek, Marjan Ravbar, Peter Repolusk, Maja Topole**

© 2007, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

AVTOR

Maja Topole

maja.topole@zrc-sazu.si

<http://www.zrc-sazu.si/giam/maja.htm>

Rodila se je leta 1960 na Jesenicah, doma pa je z Bleda. Leta 1979 je maturirala na gimnaziji Kranj. Na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani je leta 1985 diplomirala, leta 1990 magistrirala in leta 1995 doktorirala. Na Geografskem inštitutu Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra

Slovenske akademije znanosti in umetnosti se je zaposlila leta 1986 in leta 1999 postala znanstvena sodelavka.

Ukvarja se predvsem z regionalno geografijo slovenskih pokrajin, regionalizacijami, rabo tal in geokološkimi razmerami, v zadnjem času tudi s problematiko spreminjanja slovenskih podeželskih naselij. Sodelovala je v programu Celostni razvoj podeželja in obnova vasi. Leta 1986 je prejela Kidričevo nagrado za dodiplomski študij in fakultetno Prešernovo nagrado za diplomsko delo, leta 1999 Melikovo priznanje za mladega znanstvenika ob izidu regionalne monografije Mirnska dolina in leta 2004 plaketu občine Moravče za monografijo Geografija občine Moravče.

IZDAJATELJ

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

gi@zrc-sazu.si

www.zrc-sazu.si/giam

Inštitut je leta 1946 ustanovila Slovenska akademija znanosti in umetnosti in ga leta 1976 poimenovala po akademiku dr. Antonu Meliku (1890–1966). Od leta 1981 je sestavni del Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Leta 2002 sta se inštitutu priključila Inštitut za geografijo, ki je bil ustanovljen leta 1962, in Zemljepisni muzej Slovenije, ustanovljen leta 1946. Ima oddelke za fizično geografijo, socialno geografijo, regionalno geografijo, naravne nesreče, varstvo okolja, geografski informacijski sistem in tematsko kartografijo, zemljepisno knjižnico in zemljepisni muzej ter sedež Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije.

Ukvarja se predvsem z geografskimi raziskavami Slovenije in njenih pokrajin ter pripravljanjem temeljnih geografskih knjig o Sloveniji. Sodeluje pri številnih domačih in mednarodnih projektih, organizira znanstvena srečanja, izobražuje mlade raziskovalce, izmenjuje znanstvenike. Izdaja znanstveno revijo *Acta geographica Slovenica*/Geografski zbornik ter znanstveni knjižni zbirki Geografija Slovenije in Georitem. V sodih letih izdaja monografije Geografski informacijski sistemi v Sloveniji, v lihih letih pa monografije Regionalni razvoj.

GEORITEM 5

**SPREMEMBE POZIDANIH ZEMLJIŠČ V SLOVENSKIH PODEŽELSKIH
NASELJIH****David Bole, Franci Petek, Marjan Ravbar, Peter Repolusk, Maja Topole**

UDK: 911.373(497.4)

COBISS: 2.01

IZVLEČEK

Spremembe pozidanih zemljišč v slovenskih podeželskih naseljih

Po osamosvojitvi Slovenije je na novo oblikovana gospodarska in družbena politika vplivala na poselitvene razmere v državi. Procesi, ki so se sicer začeli že prej, so bili v tem obdobju intenzivnejši in globlji, poleg tega pa so se poglobljale razlike med posameznimi območji. Rezultati pričujoče raziskave bi lahko pripomogli k bolj aktivni zemljiški politiki in boljšemu razumevanju strukture pozidanih zemljišč znotraj podeželskih naselij.

Dosedanja slovenska preučevanja podeželskih naselij se povečini ukvarjajo s splošnimi kategorizacijami in prikazi struktur, ki so rezultat podrobnih socialnogeografskih, funkcijskih in fiziognomskih vrednotenj vseh slovenskih naselij. Tokrat smo se s kvantitativnimi podatki o spreminjanju naselij s prostorskega in funkcijskega vidika lotili podrobnega kartiranja območij naselij po temeljnih kategorijah poselitvene rabe tal, ki vključujejo: stanovanjska zemljišča, zemljišča z oskrbnimi, storitvenimi in poslovnimi ali tako imenovanimi središčnimi dejavnostmi, zemljišča za promet in zveze, zemljišča za komunalno in energetiko ter zelene in druge odprte površine.

Ugotavljali smo stanje v zadnjih dveh popisnih letih, v letu 1991 in letu 2002, ter na tej podlagi letne stopnje rasti obsega pozidanih zemljišč v okviru posameznih kategorij rabe tal. Podatke smo povezali tudi s številom prebivalcev, številom zaposlenih in številom delovnih mest, pa tudi z geografskim položajem naselja ter dnevno mobilnostjo prebivalstva. Spreminjanje poselitvene rabe podeželskih naselij smo ugotavljali s pomočjo analiz letalskih posnetkov in digitalnih ortofoto posnetkov, statističnih podatkov in podatkov, pridobljenih na terenu. Ekspertni vzorec je zajel 14 podeželskih naselij s 500 do 1100 prebivalci v različnih slovenskih naravnih in statističnih regijah, ki so v zadnjem desetletnem obdobju kazala pozitivno rast števila prebivalcev, delovnih mest in hiš.

Ugotovili smo, kako so se med letoma 1991 in 2005 na poseljenem območju spreminjale različne kategorije rabe zemljišč. Pokazale so se razlike predvsem med posameznimi tipi naselij. Rabo zemljišč smo povezali z reliefom oziroma tipom poselitve, z geografskim položajem naselij, s spreminjanjem njihove strukture, z gibanjem števila delovnih mest in dnevno mobilnostjo. Največji del rasti pozidanih zemljišč odpade na stanovanjsko gradnjo (70 %), ki je bila najintenzivnejša na območjih, kjer poteka zgodnja faza suburbanizacije, manj intenzivna pa v industrializiranih naseljih in naseljih, izoblikovanih v pozni fazi suburbanizacije. Ugotovili smo, da dinamika novogradnje v drugi polovici obravnavanega obdobja upada, še zlasti v kategoriji stanovanjske gradnje, manj pa nestanovanjske. Tudi to potrjuje tezo, da so slovenska podeželska naselja vse bolj pod vplivom suburbanizacije, ki prehaja v pozno fazo.

KLJUČNE BESEDE

geografija podeželja, Slovenija, podeželje, poselitev, morfologija naselij, raba tal, delovna mesta, dnevna mobilnost, suburbanizacija, pozidana zemljišča, novogradnje

GEORITEM 5

SPREMEMBE POZIDANIH ZEMLJIŠČ V SLOVENSКИH PODEŽELSKIИH NASELJIИH**David Bole, Franci Petek, Marjan Ravbar, Peter Repolusk, Maja Topole**

UDC: 911.373(497.4)

COBISS: 2.01

ABSTRACT**Changes in built-up areas in slovene rural settlements**

Since Slovenia's independence, new economic and social policies have been influencing settlement patterns. Processes which had in fact begun earlier have intensified and deepened during this period, and differences within the country have become greater. The findings from this study could help support a more active land use policy and achieve a better understanding of the structure of built areas within rural settlements.

Slovene studies of rural settlements to date have been mostly concerned with general categorizations and with showing structures. They are the result of detailed social geographic, functional and physiognomic valuations of all Slovenian settlements. This time our purpose was to obtain quantitative data concerning spatial and functional changes in settlements; we approached the task by means of a detailed mapping of the areas of settlements according to basic land use categories which included: residential areas, areas with supply, service, and business activities, known as central functions, areas serving transportation and connecting functions, areas serving municipal and energy functions, and green and open spaces.

We determined the situation for last two census years, 1991 and 2002, and on this basis, the annual rate of growth of built areas in the framework of individual land use categories. We related these data to the number of inhabitants, the number of employed, and the number of jobs, as well as to the geographic location of the settlement and the daily mobility of the population. Changes in the settled areas of rural settlements were determined with the help of aerial photos and digital orthophotos, statistical data, and data obtained through field work. An expert sample included 14 rural settlements with 500 to 1100 inhabitants from different Slovenian natural and statistical regions which during this period displayed positive growth in population, jobs, and houses.

We determined how different categories of land use in a settled area changed in the period between 1991 and 2005. Most evident are differences among individual types of settlement. Land use was related to relief and type of settlement, with the geographic location of the settlement, changes in its structure, trends in the number of jobs, and daily mobility. The greatest growth in built areas was due to housing construction (70%), which was most intensive in areas in the early phase of suburbanization, and somewhat less intensive in industrialized areas and in already formed settlements in the late phase of suburbanization. We found that the dynamics of new construction dropped in the second half of the period under study, especially in the category of housing construction, not as much in nonresidential construction. This also confirms the hypothesis that Slovenian rural settlements are increasingly under the influence of suburbanization in its later phase.

KEY WORDS

rural geography, Slovenia, countryside, rural settlements, settlement morphology, land use, jobs, suburbanization, settled areas, daily commuting, new building construction

Vsebina

1	Uvod	13
2	Razvoj slovenskega naselbinskega sistema ob prelomu tisočletja	13
2.1	Pregled sprememb in teženj v naselbinskem sistemu Slovenije	14
2.2	Socialnogeografske posledice preobrazbe naselbinskega sistema	20
3	Izbor vzorca podeželskih naselij in zajem podatkov	24
4	Uporabljeni izrazi	34
5	Družbenoekonomske značilnosti vzorca naselij	46
6	Spremembe rabe tal med letoma 1992 in 2005 ter gostota delovnih mest	55
7	Primeri podeželskih naselij v slovenskem alpskem svetu	73
8	Primeri podeželskih naselij v slovenskem sredozemskem svetu	91
9	Primeri podeželskih naselij v slovenskem dinarskem svetu	104
10	Primeri podeželskih naselij v slovenskem panonskem svetu	127
11	Sklep	139
12	Seznam virov in literature	141
13	Seznam slik	143
14	Seznam preglednic	146

1 Uvod

Novooblikovana gospodarska in družbena politika po slovenski osamosvojitvi leta 1991 je med drugim vplivala tudi na slovenske poselitvene razmere. Procesi, ki so se sicer začeli že prej, so bili v tem obdobju intenzivnejši, poleg tega pa so se v poselitveni strukturi poglobljale razlike znotraj države.

Na vprašanje, kakšne in kolikšne so bile te spremembe pri podeželskih naseljih v petnajstih letih po osamosvojitvi, smo poskušali odgovoriti na podlagi preučitve vzorca naselij, ki so v tem času rasla tako po številu prebivalcev, hiš kot delovnih mest. Takih podeželskih naselij je v Sloveniji 284. Poselitveno stanje leta 1991 oziroma temu časovno čim bližje stanje smo ugotavljali s pomočjo letalskih posnetkov, stanje čim bližje popisnemu letu 2002 smo povzeli po ortofoto posnetkih, stanje leta 2005 pa smo ugotovili s pomočjo terenskega dela. Primerjava med posameznimi naselji omogoča izračun povprečne letne stopnje rasti obsega pozidanih zemljišč. Podatke smo povezali z geografskim položajem naselja, s številom njegovih prebivalcev, zaposlenih in delovnih mest ter z migracijami prebivalcev.

Ker smo želeli pridobiti kvantitativne podatke ter ugotoviti zakonitosti in razlike v spreminjanju podeželskih naselij s prostorskega in funkcijskega vidika, smo izvedli kartiranje poseljenih območij naselij. Razlikovali smo stanovanjska zemljišča, zemljišča z oskrbnimi, storitvenimi in poslovnimi ali tako imenovanimi središčnimi dejavnostmi, prometne in zelene površine ter druga nepozidana zemljišča. Podlaga tega dela je elaborat Regionalna primerjava spreminjanja poselitvene rabe zemljišč med statističnimi regijami v Sloveniji v obdobju 1991–2002: po vzorčnih podeželskih območjih (Topole s sodelavci 2005). Medtem ko so bila v njem obravnavana slovenska podeželska naselja, je procese v mestnih in obmestnih naseljih istočasno raziskovala druga skupina strokovnjakov (Krevs 2005).

2 Razvoj slovenskega naselbinskega sistema ob prelomu tisočletja

Tako kot v večjem delu Evrope tudi v Sloveniji že desetletja opazujemo nenehno povečevanje pozidanih zemljišč, kar gre na račun zmanjševanja deležev drugih, predvsem obdelovalnih zemljiških kategorij. Rast naselij je že desetletja povezana zlasti s širitvijo njihovih zunanjih meja onstran njihovih zgodovinsko in organsko pogojenih jeder. V sodobnosti največje dinamike rasti nimajo več mesta, ampak obmestna in tudi podeželska naselja, ki posledično sprožajo funkcionalno in socialno razslojevanje na področju bivanja, dela in preživljanja prostega časa. Druga značilnost sodobne prostorske preobrazbe naselij je povezana s prevladujočo razpršeno pozidavo zemljišč v obliki večinoma prostostoječih enostanovanjskih hiš z morebitnimi

pripadajočimi (poslovnimi in/ali proizvodnimi) gospodarskimi poslopji, kar je v nasprotju z že dalj časa izraženimi željami po decentralizirani koncentraciji bivanjskih območij, pa tudi s političnimi cilji (Strategija ... 2004). Vse to pomembno povečuje stroške infrastrukturne opremljenosti stavbnih zemljišč. Ključne značilnosti naselbinskega razvoja so povezane z vplivi globalizacije, gospodarskim napredkom, spremenjenimi oblikami življenjskih navad in posledično z naraščanjem mobilnosti aktivnega prebivalstva, ki ob pomoči osebnih prevoznih sredstev po potrebi dnevno premaguje vedno daljše razdalje.

2.1 Pregled sprememb in teženj v naselbinskem sistemu Slovenije

Po sodobnem tolmačenju naselbinski sistem sestavljajo mesta, ožja suburbanizirana obmestja, širša obmestja, ki jih s svojimi vplivnimi območji dopolnjujejo bližnja satelitska mesta, in/ali industrializirana naselja. Ta naselja se skupaj povezujejo v enoten sistem mestnih regij. Preostalo omrežje sestavljajo predvsem podeželska naselja.

Za Slovenijo sta že od nekdaj značilni velika razpršenost naselij in nizka stopnja urbanizacije (Vrišer 1969).

Ob skupnem povečanju števila prebivalcev za četrtno je primerjalna analiza v zadnjih starih desetletjih pokazala, da je v prvem obdobju (do začetka devetdesetih let 20. stoletja) urbanizacija naglo napredovala, saj je bila stopnja absolutne koncentracije značilna še za več kot polovico slovenskih mest. Po tem obdobju se je prebivalstvena dinamika v mestih v primerjavi s prejšnjim obdobjem prepolovila na račun rasti v večini obmestij slovenskih mest (Ravbar 1992). Izračuni za celotno obdobje izkazujejo najvišjo stopnjo rasti v neposrednih obmestjih slovenskih mest in intenzivno koncentracijo zaposlitvenih aktivnosti v pomembnejših urbanih središčih, okrog katerih se je že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja oblikoval venec industrializiranih in urbaniziranih naselij, ki so se (praviloma) oblikovala iz središč krajevnega pomena (središčnih vasi). Razvojna dinamika naselbinskega razvoja je tu enkrat višja od povprečij na državni ravni (preglednica 1, slika 1). V dobri polovici preostalih podeželskih naselij pa se je v tem obdobju število prebivalcev v povprečju zmanjšalo za osmino. Geografska razprostranjenost območij nas opozarja, da so se najobsežnejša območja koncentracije zaradi ugodne (cestno) prometne dostopnosti oblikovala v obsežnejšem zaledju vseh večjih mest in zgostitvenih območij, zlasti v ravninskih delih ob velikih rekah Savi, Dravi, Savinji, Krki, Muri, Soči ..., pa tudi v obalnem pasu. Dolgotrajno zmanjševanje števila prebivalcev je značilno za večji del alpskega predgorja in na glavnini obsežnega dinarsko-kraškega območja ter v veliki meri tudi na preostalih (hribovitih in gričevnatih) območjih Dolenjske, Posavja, Štajerske in Pomurja.

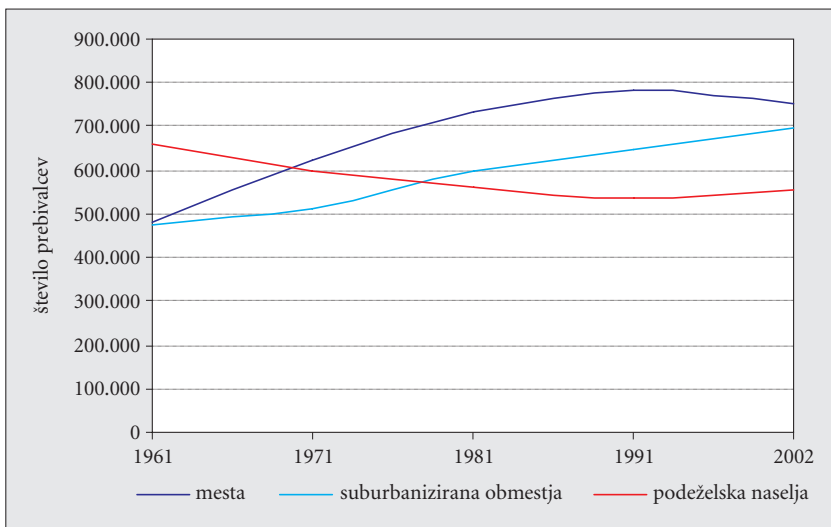
Tudi v poosamosvojitvenem obdobju se ob splošni stagnaciji prebivalstva napredujoči razvoj (post)urbanih struktur na ravninskih območjih, usmerjen iz mest in tudi že najožjih suburbaniziranih območij proti širšim obmestjem in celo podeželju,

Preglednica 1: Spremembe števila prebivalcev po naselbinskih tipih med letoma 1961 in 2002 v Sloveniji (Popis ... 1961; Popis ... 1991; Popis ... 2002).

tipi naselbinskih območij	število prebivalcev leta			absolutne spremembe med letoma		relativne spremembe (%) med letoma	
	1961	1991	2002	1961–2002	1991–2002	1961–2002	1991–2002
mesta	478.547	775.183	754.016	+275.469	-1.167	+57,6	-2,7
ožja suburbanizirana obmestja	113.786	178.778	186.663	+72.877	+7.885	+64,0	+4,4
širša obmestja	177.503	216.858	223.073	+45.570	+6.215	+25,7	+2,9
industrializirana naselja	180.526	254.427	259.039	+78.513	+4.612	+43,5	+1,8
podeželska naselja	641.814	546.708	555.938	-85.876	+9.230	-13,4	+1,7
Slovenija	1.592.176	1.971.954	1.978.729	+386.553	+6.775	+24,3	+0,3

Preglednica 2: Razmerja med deleži števila prebivalcev, površjem in številom naselij s pozitivnim migracijskim saldom v treh časovnih prerezih med letoma 1982 in 2000.

delež površja s pozitivnim selitvenim saldom (%) delež prebivalstva na območjih s pozitivnim selitvenim saldom (%) delež naselij s pozitivnim selitvenim saldom (%)	med letoma		med letoma		med letoma	
	1982 in 1986	1987 in 1993	1982 in 1986	1987 in 1993	1982 in 1986	1994 in 2000
	48	52	48	52	64	64
	64	43	64	43	37	37
	41	49	41	49	55	55

Slika 1: Spremembe števila prebivalcev po naselbinskih tipih v Sloveniji med letoma 1961 in 2002.

še nadaljuje, s čimer nakazuje razvojno pot naselbinskega razvoja na gospodarsko in socialno ugodno razvijajočih se območjih, ki temelji na gospodarskih in strukturnih spremembah. Razlika je le v tem, da je socialnogeografska preobrazba urbaniziranih območij vse manj odvisna od (zmanjšane) rodnosti prebivalstva, toliko bolj pa je zato povezana s povečano selitveno mobilnostjo prebivalstva, saj v zadnjih petih letih večina slovenskih večjih mest izkazuje negativni selitveni saldo v skupni višini -17.141 prebivalcev (0,9% od skupnega števila prebivalcev). Med njimi v opazovanem obdobju prednjačijo: največji mesti Ljubljana (-8024) in Maribor (-3361), somestje obalnih mest (-2539), Jesenice (-1540), Celje (-1244), Ptuj (-991) itd.

Zanimiv je tudi pregled razmerij med deleži prebivalcev, naselij in površja s pozitivnim selitvenim saldonom, ki kažejo, da približno dve petini prebivalcev živi na območjih priseljevanja. Težnje kažejo, da se delež površja in naselij s pozitivnim selitvenim saldonom povečuje, medtem ko se delež prebivalcev na območjih s pozitivnim selitvenim saldonom zaradi upadanja prebivalstva, ki je zlasti posledica negativnega selitvenega salda v večjih mestih, zmanjšuje v obratnem sorazmerju (preglednica 2).

V desetletju na prelomu stoletja (1991–2002) se je število prebivalcev v mestih zmanjšalo v povprečju za 3%, v obmestjih pa povečalo za 5%. Nazadovanje števila mestnega prebivalstva je še posebej izrazito v Zasavju, na Goriškem, v Pomurju in na Savinjskem, kjer se je v povprečju zmanjšalo za več kot 5%. V tem času je bilo

v Sloveniji zgrajenih 90.852 stanovanj, od tega po ocenah okrog tri četrtine v enodružinskih prostostojecih hišah. Stanovanjska rast se povečuje zaradi naraščanja števila gospodinjstev, ki je zlasti posledica zmanjševanja povprečnega števila članov na gospodinjstvo. Povprečno število članov v gospodinjstvu se zmanjšuje že pol stoletja (preglednica 3). Vse to potrjuje, da se zaradi preobrazbe gospodarskih in družbenih struktur tudi v Sloveniji poslavljamo od demografske rasti v mestih in stopamo v obdobje »urbanega razvoja brez rasti«, ki jo v grobem označujeta prostorska širitev mestnih vplivov v obmestja (pojav je mogoče označiti tudi kot naraščajočo stihijsko suburbanizacijo) in notranja preobrazba mest s spreminjanjem dohodkovno ekstenzivnejših rab v intenzivnejše (Ravbar 2004). Statistični podatki razkrivajo tudi, da se je med letoma 1993 in 2001 površina pozidanih zemljišč povečala za 18.431 ha. Povprečni indeks sprememb v osemletnem razdobju je torej 1,31, to pomeni povečanje za 2304 ha letno oziroma kar 6,3 ha na dan! Stavbna zemljišča so se za več kot 2000 ha povečala v osrednjeslovenski, podravski in savinjski statistični regiji. Nadpovprečna stopnja tovrstnih sprememb je v goriški, koroški, posavski, zasavski, dolenski in obalno-kraški statistični regiji. Nadpovprečne spremembe so opazne zlasti na obrobjih mest, ne glede na njihovo velikost in položaj v hierarhičnem sistemu urbanega omrežja, prav tako na podeželju. Tu se je površina pozidanih zemljišč povečala za 16.367 ha, kar je 87 % od vseh na novo pozidanih zemljišč v Sloveniji. Z obstoječimi podatkovnimi bazami je možno analizirati tudi razmerja med različnimi podskupinami pozidanih zemljišč. Tako na primer območja naselij predstavljajo 71 %, medtem ko preostalih 29 % zemljišč zasedajo različni infrastrukturni objekti in naprave, med katerimi zlasti zaradi gradnje avtocestnega prometnega križa prevladuje cestno omrežje. Porast površine poselitvenih območij se seveda odraža v znatnem zmanjšanju kmetijskih zemljišč (Ravbar 2006).

*Preglednica 3: Razvoj nekaterih demografskih kazalnikov in površine poselitvenih območij med letoma 1991 in 2002 v Sloveniji (Popis ... 1991; Popis ... 2002), *primerjalni podatki veljajo za leti 1994 in 2001 (medmrežje 1).*

	leto 1991	leto 2002	indeks rasti
število prebivalcev	1.913.355	1.948.250	102
število gospodinjstev	632.278	688.733	109
število stanovanj	684.279	775.131	113
poseljena (pozidana) zemljišča (ha)*	60.357	78.788	131
povprečno število oseb v gospodinjstvu	3,03	2,83	93
neto poselitvena gostota (število prebivalcev na ha pozidanih zemljišč)	229,3	237,6	104

Spremembam v naselbinskem razvoju sledijo tudi spremembe v razvoju delovnih mest. Splošnemu zmanjšanju števila delovnih mest po letu 1987 (zmanjševanje je trajalo do sredine devetdesetih let prejšnjega stoletja) je najprej sledila povečana stopnja brezposelnosti. Po letu 1995 so se razmere na trgu delovne sile stabilizirale. Pač pa smo zaradi obsežnih družbenih in gospodarskih sprememb (globalizacija, liberalizacija trgovine, deregulacija finančnih trgov, nove komunikacijske tehnologije ...) priča opaznim strukturnim spremembam v zaposlenosti aktivnega prebivalstva. V zadnjih letih v sestavi aktivnega prebivalstva namesto nekdanje prevlade sekundarnega sektorja prevladujeta deleža terciarja in kvartarja oziroma storitvenih dejavnosti.

Za razvoj naselbinskega sistema ima odločujoč pomen prerazporejanje delovnih mest. Ta se postopoma razporejajo enakomerneje, tudi zunaj tradicionalnih zaposlitvenih središč, saj ima najmanj eno delovno mesto že 4286 ali kar 70 % slovenskih naselij. To pomeni, da se je število naselij z vsaj enim delovnim mestom tudi v podeželskih naseljih v zadnjem desetletju povečalo za dve tretjini. Leta 1986 je bilo takšnih naselij le 2206 ali dobra tretjina, pred poldrugim desetletjem (leta 1991) pa jih je bilo že 2902 ali skoraj polovica (49 %). Kljub temu izračuni lokacijske divergence (lokacijska divergenca je razmerje med delovno aktivnim prebivalstvom glede na naselje stalnega bivališča in delovno aktivnim prebivalstvom glede na naselje dela; več o tem v Ravbar 2002) na ravni lokalnih skupnosti še vedno kažejo močno polarizacijo zaposlitvenih aktivnosti. V mestih z več kot 10.000 delovnimi mesti, v katerih je okvirno nekaj nad 70.000 več delovnih mest kot rezidenčnega aktivnega prebivalstva, je količnik lokacijske divergence 113: to pomeni, da število delovnih mest za 13 % presega število tam živečih aktivnih prebivalcev. Gre predvsem za naša največja zaposlitvena središča, med katerimi izstopajo Ljubljana, Maribor, Celje, Murska Sobota, Velenje, Novo mesto, Kranj, Ptuj, Nova Gorica, Koper, Domžale, Slovenj Gradec, Postojna, Sežana, Trbovlje in Ravne na Koroškem, ki skupaj zagotavljajo več kot polovico delovnih mest v Sloveniji. Zaposlitvena središča z manj kot 10.000 delovnimi mesti imajo praviloma primanjkljaj števila delovnih mest glede na število rezidenčnih aktivnih prebivalcev. Tako ima na primer pozitivno lokacijsko divergenco le 15 % lokalnih skupnosti, kar z drugimi besedami pomeni, da z območja rezidenčne lokalne skupnosti dnevno potuje na delo okrog dve tretjini vseh zaposlenih. Tretjina novonastalih občin ima na območju lokalne skupnosti opazen primanjkljaj (v povprečju več kot 500) delovnih mest, zato se iz teh občin v povprečju več kot tri četrtine aktivnega prebivalstva dnevno vozi na delo v zaposlitvena središča zunaj območja matične lokalne skupnosti. Najvišjo negativno stopnjo lokacijske divergence, torej največji primanjkljaj števila delovnih mest v razmerju do avtohtonega aktivnega prebivalstva imajo občine v severovzhodni Sloveniji, med katerimi izstopajo novoustanovljene občine v Slovenskih goricah, na Dravskem polju, v Halozah in na Goričkem.

Vsa mestna naselja in po 2. svetovni vojni nastala industrializirana središča imajo še vedno pozitivno lokacijsko divergenco delovnih mest. Ker je bilo zmanjšanje

Preglednica 4: Spremembe števila delovnih mest med letoma 1993 in 2000 po značilnih skupinah naselij.

tipologija naselij	delež delovnih mest leta 1993 (%)	delež delovnih mest leta 2000 (%)	indeks sprememb števila delovnih mest
mesta	68	64	81
suburbanizirana obmestja	6	7	109
obmestna naselja	6	7	102
industrializirana naselja	16	17	98
podeželska naselja	4	5	119
Slovenija	100	100	88

števila delovnih mest v industrializiranih naseljih manjše od tistega v mestih, so v zadnjem desetletju ta naselja celo povečala svoj delež v celotnem številu delovnih mest, ki je okrog šestino. Kljub temu pa se njihov relativni pomen postopno zmanjšuje na račun hitrejšega naraščanja števila delovnih mest v obmestjih. Obmestja imajo sicer še vedno negativno lokacijsko divergenco oziroma približno tretjinski primanjkljaj delovnih mest v primerjavi s številom avtohtonega aktivnega prebivalstva, vendar se ta zaradi nadpovprečne rasti postopoma zmanjšuje. Preobrat v naraščanju števila delovnih mest zaznavamo tudi na preostalem podeželju, kjer se je v zadnjem obdobju njihovo število povečalo za petino, kljub temu pa je delež delovnih mest v teh naseljih v celotnem številu delovnih mest še vedno zanemarljiv, le okrog dvajsetine. Pogled v preglednico 4 nas opozarja na odklone v številčnem razvoju delovnih mest, ki so se zgodili v zadnjem desetletju. Razvojna težnja je bolj decentralizirana koncentracija števila delovnih mest, ki se oblikuje okrog »dnevnega dosega« do zaposlitvenega središča. Na ta način delovna mesta prispevajo k oblikovanju mestnih regij in posledično vplivajo na spremembe v izrabi zemljišč.

Naslednji, prav tako pomemben dejavnik strukturne preobrazbe v naselbinskem sistemu je povezan z izobrazbeno ravno prebivalstva. Razporeditev temelji na primerjavi medsebojnih razmerij med tremi glavnimi skupinami najvišje dosežene stopnje izobrazbe, to je med osnovnošolsko, srednješolsko ter višješolsko oziroma visokošolsko izobrazbo, kar se ugotavlja za vsako lokalno skupnost posebej. Primerjave prav tako kažejo na nadpovprečno osredotočenost bolj izobraženih prebivalstvenih skupin v okoljih z višjo stopnjo urbanizacije. Izrazito nadpovprečna raven izobrazbe je na Gorenjskem ter v obmestnih lokalnih skupnostih vseh večjih mest. Deleži prebivalcev z visoko in višjo izobrazbo so v mestih in obmestnih lokalnih skupnostih od tri do sedemkrat večji od tistih v podeželskih občinah.

Ključno vlogo pri preobrazbi sodobnega naselbinskega sistema, predvsem suburbanizacijskih procesov, ima brez dvoma infrastrukturna opremljenost, pri čemer je

odločujoča vloga gostote cestnoprometnega omrežja. Slovenijo medsebojno povezuje 37.878 km cest (Direkcija Republike Slovenije za ceste 2007), od tega jih ima 5879 km status državnih (pomembnejših) cest, preostalih 84 % cest pa ima značaj lokalnih cest in/ali javnih poti. Gostota cestnega omrežja je 18,7 km na km². Izrazito nadpovprečna je na območju ljubljanske mestne regije, na Gorenjskem, v Savinjski dolini, na Dravskem polju, v Spodnji Vipavski dolini ter še v preostalih mestnih in obmestnih lokalnih skupnostih vseh večjih aglomeracij. Slovenija tudi s tem kazalnikom kaže jasno zasnovo razpršene, to je ploskovne in koridorske poselitve v obsežnih obmestjih v širokem tamponskem območju ob največjih urbanih središčih. Na drugi strani se gostota poseljenosti kot eno izmed meril učinkovitosti infrastrukturne opremljenosti, na urbaniziranih območjih že od konca devetdesetih let prejšnjega stoletja zmanjšuje. Vzroki za to so ugodnosti, ki jih ponujata množična motorizacija in državna usmeritev, ki s posodabljanjem cestnega omrežja omogoča, da povpraševalci po novih stavbnih zemljiščih iščejo možnosti zunaj ureditvenih območij mest. Pospešeno obremenjevanje poselitvenih območij s prometnicami povečuje obremenjenost urbaniziranega okolja. Značilno je, da jo je izjemno težko načrtovati in, kar je še težje, zoper nezaželene učinke ukrepati. Ob prevladujoči stagnaciji števila prebivalcev v zadnjem desetletju in velikem porastu površine naselij se nenehno povečuje tudi gostota tehnične (cestnoprometne) infrastrukture na prebivalca, s tem pa se, zlasti v obmestjih, sprožajo še dodatne obremenitve. Dolgotrajno zanemarjanje tega dejstva prej ali slej privede do nujno potrebnih sanacij in z njimi povezanega znatnega povečanja (nenačrtovanih) finančnih sredstev.

2.2 Socialnogeografske posledice preobrazbe naselbinskega sistema

Intenzivna preobrazba obmestnega naselbinskega sistema je v prvi vrsti odsev družbenih preferenc, ki so posledice ekonomskogeografskih in socialnogeografskih vzgibov. Ekonomskogeografske spodbude označujeta zlasti globalizacija in prehod v informacijsko družbo. Ujemajo se še s postfordizmom, z oblikovanjem novih mrežnih podjetniških struktur in z nenehnim nazadovanjem gospodarskega pomena kmetijstva. Socialnogeografsko preobrazbo pa spodbujajo spremembe v načinu življenja in povečana mobilnost, povezana z množično motorizacijo. Tovrstne procese še dodatno pospešujejo razmeroma cenene možnosti za raznovrstne graditeljske aktivnosti, ki povzročajo dodatne pritiske na podeželska oziroma kmetijska zemljišča. To je v veliki meri tudi odraz nezdravih razmer na trgu nepremičnin, na primer pri zemljiški politiki (odsev zemljiške politike je v znatni meri razseljevanje, saj lastniki zemljišč na podeželju prodajo kmetijska in gozdna zemljišča najboljšim ponudnikom), pa tudi odziv na problematično načrtovanje razvojnih zamisli in presoj. S pripravljanjem izvedbenih prostorskih dokumentov lokalne skupnosti običajno dajejo prednost nekmetijski rabi zemljišč, bodisi za bivanje bodisi za ustvarjanje novih delovnih mest v nekme-

tijskih dejavnostih, varovanje in ohranjanje podeželske pokrajine pa je potisnjeno v ozadje.

Nosilci preobrazbe so praviloma individualni investitorji, ki sprožajo nove mrežne strukture, raznonovrstnost gospodarskih dejavnosti in z drobno dekoncentracijo ustvarjajo »fragmentacijo« obmestne in tudi podeželske pokrajine. Vsak od naštetih družbeno-gospodarskih procesov na svoj način prispeva k razmahu suburbanizacije, zmanjševanju nasprotij med mesti in podeželjem, višji stopnji avtonomnosti obmestij, vendar tudi k dodatnemu obremenjevanju geografskega okolja. Na širjenje naselij

Preglednica 5: Shematični pregled preobrazbe sodobnih prostorskih naselbinskih struktur.

	ekonomskogeografska preobrazba	socialnogeografska preobrazba
spodbude, pogoji ...	<ul style="list-style-type: none">• prost pretok blaga, kapitala, dela in znanja,• fleksibilna specializacija,• globalizacija družbe,• informacijska družba;	<ul style="list-style-type: none">• spremembe v načinu življenja in bivanja,• množična motorizacija,• porast mobilnosti,• nove mrežne strukture;
akterji oziroma dejavniki preobrazbe	<ul style="list-style-type: none">• nova servisno-proizvodna območja, nakupovalna središča ...• nova delovna mesta ...• individualni investitorji kot posledica odsotnosti primernega načrtovanja;	
rezultati, ubikviteta oziroma vsesplošna prisotnost lokacijskih faktorjev	<ul style="list-style-type: none">• polarizacija in fragmentacija obmestne in podeželske pokrajine,• zmanjševanje nasprotij med mesti in podeželjem,• višja stopnja avtonomnosti obmestij,• nove mrežne strukture v funkciji poselitve in proizvodnje;	<ul style="list-style-type: none">• povečevanje raznolikosti v gospodarskih dejavnostih – mešana raba zemljišč,• multifunkcionalnost – drobna dekoncentracija,• razrast služnostnih in proizvodnih dejavnosti v obmestjih (tarciarizacija), dodatno obremenjevanje okolja ...
preobrazba funkcij v urbanizirani pokrajini	<ul style="list-style-type: none">• relativno zmanjševanje pomena mestnih središč, spremembe funkcij na podeželju kot mestom komplementarnemu območju = suburbanizacija (»ne urbano in ne podeželsko«).	

vplivajo številni dejavniki. Socialnogeografske razsežnosti razrasta poselitvenih zemljišč imajo izvor v bolj ali manj racionalnem ravnanju gospodinjstev in gospodarskih akterjev pri izboru novih lokacij stanovanj ali gospodarskih objektov. Gre za večdimenzionalno širjenje naselbinskega razvoja: povečuje se gostota prebivalstva, poleg tega se z razvojem delovnih mest intenzivira število (pretakanje) delovnih vozačev. Širjenje naselij s posodabljanjem javne infrastrukture na svojstven način pospešuje tudi javni sektor, ki ima ključni pomen pri investicijskih odločitvah. Kot že rečeno, ima pri tem odločujočo vlogo posodabljanje cestnega omrežja. Pospeševanje razcveta na primer industrijskih (tehnoloških) parkov, nakupovalnih središč (bodisi na mestnem obrobju ali tudi na podeželskih območjih) ustvarja nova delovna mesta. To pa je hkrati že znamenje privlačnosti določenega območja, ki rast naselij samo še dodatno pospešuje.

Sodobne težnje naselbinskega razvoja kažejo na razširitev človekovih dejavnosti iz mest proti podeželju. Gre za območja z najbolj vitalnimi razmerami za gospodarski razvoj in bivanje. Prav zato se na njih dogajajo intenzivni procesi preobrazbe demografske, zaposlitvene in socialne sestave prebivalstva, s čimer se spreminjajo gospodarska in funkcijska sestava ter podoba široke (ob)mestne pokrajine. Tu ob porastu stanovanjskih zemljišč ne srečujemo več samo kmetijskih obratov oziroma klasičnih podeželskih struktur (seveda tudi proizvodnja hrane ni zanemarljiva), ampak v vse večjem obsegu tudi majhna in srednje velika podjetja industrijsko-proizvodnega in storitvenega sektorja ter čedalje širšo ponudbo trgovskih dejavnosti. Nadalje, obmestja imajo zelo pomembno vlogo, povezano z rastočim pomenom izkoriščanja rekreacijskih potencialov na podeželju, preživljanjem prostega časa in turizmom. In končno, obmestja imajo osrednji pomen pri ohranjanju naravnih življenjskih funkcij, povezanih z biotsko pestrostjo pokrajine. Večina teh funkcij je z gospodarskega vidika komaj donosnih, vendar so z zornega kota trajnostnega razvoja nepogrešljive.

Kot poglobljitveno razvojno gibalno preobrazbo je suburbanizacija v Sloveniji prisotna že dobri dve desetletji. Dozdajšnje analize (Ravbar 1992, 2002 in 2005) razkrivajo, da s preučevanjem pojavnih geografskih značilnosti lahko razlikujemo najmanj dve razvojni stopnji oziroma pojavni obliki: »stanovanjsko« (ali tudi »demografsko«) suburbanizacijo ter suburbanizacijo proizvodnih in storitvenih dejavnosti. Za začetek suburbanizacije so značilni demografska rast obmestij in razpršitev urbanizacije ob prometnicah z ugodno dostopnostjo in objekti manjše gostote na urbanih obrobjih ob obstoječih podeželskih naseljih. Po razpadu socialističnega gospodarskega sistema je kmalu sledil skoraj identičen prostorski razmah ali ekspanzija gradbenih zemljišč za proizvodne, trgovinske in storitvene dejavnosti oziroma tako imenovana »industrijska« suburbanizacija. Z geografskega vidika je pomembno, da ob prelomu tisočletja razvoj delovnih mest in prostorska preobrazba proizvodno-servisnih dejavnosti v obmestjih že potekajo s podobno intenzivnostjo kot demografsko-naselbinski razvoj (Ravbar 2002). To pomeni, da smo stopili v obdobje zrelejše faze suburbanizacije, ko so zaradi medsebojne prepletenosti meje in pojavne oblike med različnimi tipi suburbanizacije dodobra zabrisane.

Poglejmo si glavne značilnosti stanovanjske suburbanizacije. Uveljavljena razlaga za klasični vzorec suburbanizacije je izseljevanje prebivalstva iz mest zaradi uresničitve življenjskih sanj z gradnjo individualne, prostostoječe stanovanjske hiše v zelenju. Njene razsežnosti je mogoče razložiti še z naraščanjem družbene blaginje, ki je znatno pripomogla k izboljšanju kakovosti bivanja, kakršne večstanovanjska oziroma blokovna gradnja v mestih oziroma naseljih z mestnim značajem ni mogla zagotoviti. Individualno povpraševanje po dodatnih stanovanjskih zemljiščih je sčasoma nenehno naraščalo, kar je v Sloveniji ob koncu osemdesetih let preteklega stoletja vzpodbudilo suburbanizacijo, tudi na prelomu stoletja gonilne sile pritiskov na spremembe (in potratnost) v sestavi namenske rabe zemljišč. Ker so novogradnje klasičnih individualnih, prostostoječih enostanovanjskih objektov (praviloma) možne samo še na prostih zemljiščih na bolj ali manj oddaljenih mestnih obrobjih, je mogoče opazovati svojsko povezanost med socialnim okoljem in lokacijskimi dejavniki, ki odločajo o izbiri (novega) kraja bivanja. Pri tem gre lahko bodisi za lastništvo nepremičnin (z nakupom ali dedovanjem) bodisi za višje stanovanjske standarde, očitno pa tudi za občutek večje varnosti, spremembe v načinu socialne komunikacije prebivalstva, boljše infrastrukturno opremljenost in podobno.

Za razliko od klasičnih pogledov na razvoj suburbanizacije ob prelomu tisočletja je na račun priseljevanja na od mestnih središč vse bolj oddaljena območja že zaznaven znaten porast porabe zemljišč za prostostoječe stanovanjske objekte tudi na tako imenovanih »eksubanih« območjih (Ravbar 2002). Po nekaterih ocenah je na področju trga nepremičnin povpraševanje po stanovanjskih zemljiščih prav na območjih s časovno izohrono več kot 30 minut od najpomembnejšega zaposlitvenega središča porast dvakrat večji kot v bližnjih obmestjih (Bergmann, Dosch 2004). To je opazno tudi v naraščanju obremenitev prometnih tokov z oddaljenejših podeželskih območij proti mestnim središčem. Poglavitni nosilci stanovanjske suburbanizacije so zaposlene mlade družine (od 35 do 40 let) s srednjimi ali višjimi dohodki in z enim, dvema, največ tremi otroki. Te družine oblikujejo poseben življenjski slog, ki je skoraj klišejsko odvisen od osebnega potovanja na delo. Glede na dostopnost in pripadajočo naselbinsko infrastrukturno opremljenost se hitro povečuje delež gospodinjstev z dvema ali tremi osebnimi avtomobili (Herfert 1998).

Sledi še oris glavnih značilnosti suburbanizacije proizvodnih in trgovinskih dejavnosti. Začetke tako imenovane industrijske suburbanizacije so napovedovali že »dislocirani« obrati matičnih tovarn v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko so ti del proizvodnje zaradi različnih nagibov selili na podeželska območja. Glavni vzgibi so bili ustrezna zemljišča, ustvarjanje novih delovnih mest in s tem pospeševanje regionalnega razvoja, vzpodbujanja razvoja manj razvitih območij ... Z rastočo konkurenčnostjo in tehnološkimi spremembami se spreminjajo tudi načini ravnanja v obmestjih, ki imajo samosvoje prostorske predpostavke in implikacije. V zadnjem desetletju imajo osrednji pomen pri prostorski organizaciji dejavnosti v Sloveniji

strukturne spremembe v proizvodnem sektorju in storitvenih dejavnostih. Z zornega kota gospodarstva predstavljajo gonilno silo decentralizacijskih procesov. Vzvodi, ki označujejo hkrati razpršitev in tudi medsebojno povezanost, so racionalizacija blagovnega poslovanja, povečevanje konkurenčnosti v zaledju, internacionalizacija podjetništva, uporaba novih tehnologij. Dinamična konkurenčnost in koncentracijske težnje določajo način ravnanja in »filializacijo«, razpršitev produkcijskih enot v mreže in posledično dekoncentracijo. Sodobna raznolikost produktivnosti omogoča različne oblike proizvodnih oblik. Sem spadajo tudi stanovanjska območja, kamor so se skupaj s svojo obrtno delavnico preselili posamezni obrtniki. Praviloma gre za mešane proizvodno-stanovanjske dejavnosti, kamor so se priselila iz mest odseljena gospodinjstva.

Pri strukturnih spremembah v trgovini so nove lokacije na obrobju urbaniziranih območij in spremenjene nakupovalne navade medsebojno povezane, tako da imajo v zadnjih dveh desetletjih osrednjo vlogo tudi pri preobrazbi naselij. Lokacijske strukturne spremembe izhajajo zlasti iz spremenjenih marketinških strategij na strani ponudbe, ki so korenito spremenile nakupovalne navade potrošnikov. Vzporedno z razširitvijo prodajnih mest in decentralizacijo nakupovalnih središč opažamo prostorsko koncentracijo ponudbe v velikih nakupovalnih kompleksih, ki sicer niso skladne z izkoriščanjem prednosti stopnjevitih ekonomskih možnosti, ujemajo pa se z željami potrošnikov po široki in raznovrstni ponudbi na enem mestu, kar seveda izboljšuje »doživlajske« vidike nakupovanja.

3 Izbor vzorca podeželskih naselij in zajem podatkov

Za začetek je bilo treba izbrati primeren vzorec slovenskih podeželskih naselij. Ker so razpoložljiva sredstva za raziskavo onemogočila izbor dovolj velikega statističnega vzorca naselij, ki bi bil terensko obvladljiv, smo bili primorani izbrati tako imenovani ekspertni vzorec naselij, dovolj reprezentativen, da nakazuje različne možne smeri razvoja poselitenih zemljišč glede na različne naravne razmere in tipe naselij.

Formalna opredelitev izraza podeželsko naselje v Sloveniji ne obstaja. Statistični urad Republike Slovenije deli na primer vsa slovenska naselja na mestna in nemestna. Po tej členitvi lahko za podeželska štejemo vsa nemestna naselja.

Statistični letopis Republike Slovenije 2005 šteje med mestna naselja in naselja mestnih območij 156 slovenskih naselij. V njih živi 967.496 ljudi ali 49,5 % vsega prebivalstva Slovenije in 48,5 % vsega delovno aktivnega prebivalstva. Za uvrstitev med mestna naselja morajo kraji izpolnjevati vsaj enega od naslednjih meril:

- da imajo 3000 ali več prebivalcev (formalno merilo) ali
- imajo od 2000 do 2999 prebivalcev in več delovnih mest, kot je delovno aktivnega prebivalstva, stanujočega v teh naseljih (formalno, funkcijsko merilo) ali

- so sedeži občin in imajo vsaj 1400 prebivalcev ter presežek delovnih mest oziroma, da so naselja sedeži občin in imajo vsaj 2000 prebivalcev (formalno, funkcijsko merilo), ali
- spadajo v mestno območje in, čeprav imajo manjše število prebivalcev, se z določenim mestnim naseljem, ki ima več kot 5000 prebivalcev in sklenjeno pozidavo, zraščajo v enovito funkcionalno celoto. Kot merilo funkcionalne povezanosti je upoštevana zaposlitvena migracija, kot izločitveno merilo pa delež kmetijskih gospodinjstev v obmestnem naselju (fiziognomsko-morfološko, funkcijsko merilo).

Vsa druga naselja, ki ne ustrezajo statistični opredelitvi mestnih naselij in naselij na mestnih območjih, so nemestna naselja in niso predmet naše obravnave. V Sloveniji je bilo 1. januarja 2005 kar 5842 ali 97 % nemestnih naselij, v njih pa je živela dobra polovica vseh prebivalcev Slovenije (985.809 ali 50,5 %). Na ta naselja odpade 51,5 % vsega delovno aktivnega prebivalstva. Med njimi smo ekspertni vzorec izbirali ob upoštevanju dodatnih meril:

- naselje mora biti razmeroma veliko (v njem je leta 2002 živelo med 500 in 1100, povprečno pa 900 ljudi),
- med letoma 1991 in 2002 sta se število prebivalcev in število hiš v naselju povečala,
- po podatkih za leto 1991 je imelo naselje sorazmerno velik delež kmečkih prebivalcev (od 3,7 % v Ložu s Starim trgom do 21 % v Lipovcih) in velik delež strnjjenih kmetijskih in gozdnih zemljišč,
- občinska središča so vključena le izjemoma, vendar so morala imeti manj kot 1400 prebivalcev (Žužemberk, Velike Lašče, Stari trg pri Ložu); s tem so upoštevana tudi podeželska središča, ki niso v bližini velikih aglomeracij,
- naselja so morala biti iz različnih pokrajinskih tipov (alpsko hribovje, alpska ravnina, panonska ravnina, panonsko gričevje, dinarsko podolje, dinarski ravniki, sredozemsko gričevje, sredozemska kraška planota; Urbanc 2002), zato pripadajo različnim morfološkim tipom (so strnjena oziroma gručasta, obcestna in razložena v obliki zaselkov in samotnih kmetij),
- naselja so morala biti iz različnih slovenskih statističnih regij (gorenjske, osrednjeslovenske, koroške, pomurske, podravske, jugovzhodne Slovenije, notranjsko-kraške, obalno-kraške).

Najintenzivnejša rast števila hišnih števil je značilna za večja mesta. Med letoma 1991 in 2002 se je število v evidenci registriranih hišnih števil (EHIŠ) najbolj povečalo v naselju Ljubljana (+3032), sledijo ostala večja mestna naselja (Maribor, Novo mesto, Kranj, Koper, Celje). V 1291 naseljih se število hišnih števil ni povečalo, v 958-tih pa se je povečalo za več kot 10.

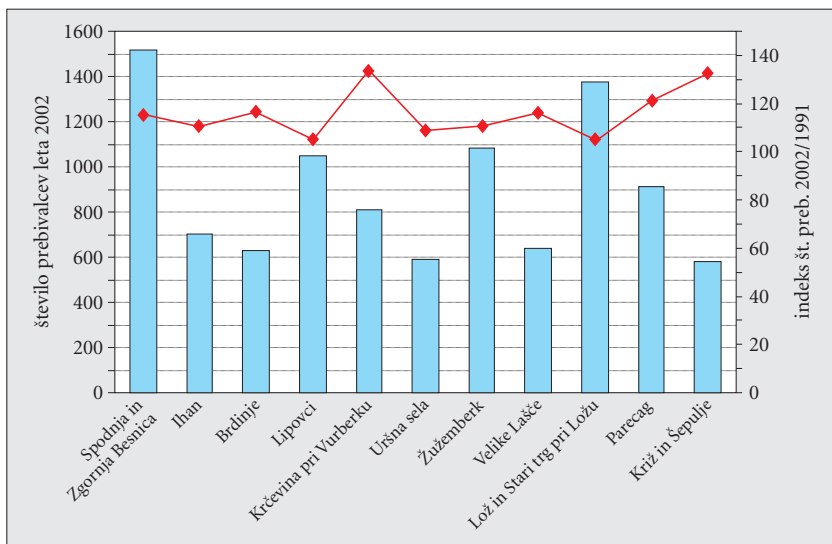
V istem obdobju se je po popisnih podatkih število prebivalcev povečalo v 3338 naseljih, v 236 je ostalo enako, zmanjšalo pa se je v 2318 naseljih. Najbolj so se povečala naselja, ki so v vplivnem območju ali neposredni bližini večjih mest, na primer Logatec, Ig, Trzin, Vrhnika, Grosuplje (bližina Ljubljane), Sv. Anton (bližina Kopra). Prav tako so se zelo povečala nekatera naselja v bližini manjših urbanih središč, na primer

Slika 2: V ekspertnem vzorcu zastopana slovenska podeželska naselja. ►

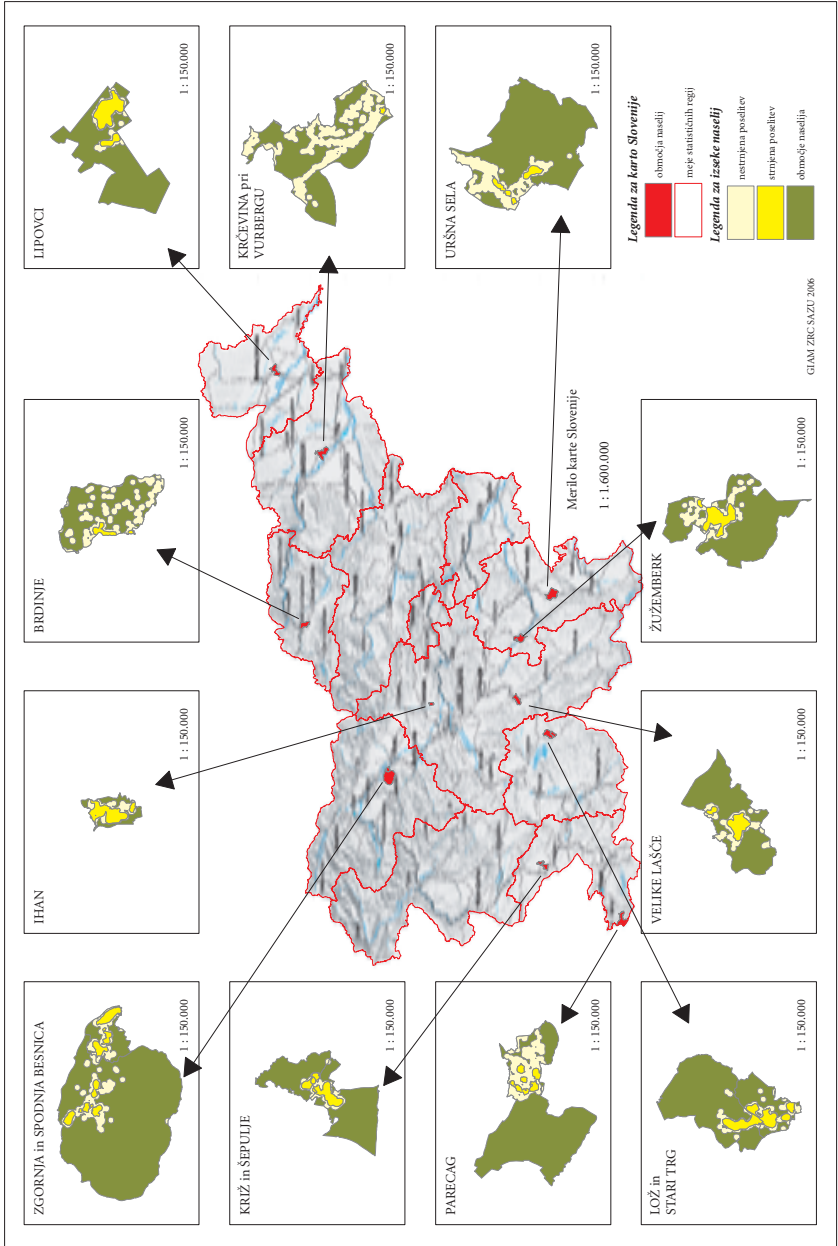
Kotlje pri Slovenj Gradcu ali Lucija pri Piranu. Na drugi strani se je število prebivalcev najbolj zmanjšalo v izrazitih mestnih naseljih, kakršna so Maribor, Jesenice, Ljubljana, Celje, in v izrazitih, prometno odmaknjenih ter slabo povezanih podeželskih naseljih, oddaljenih od mestnih središč.

Vzorec vsebuje 11 poselitvenih enot oziroma 14 naselij. Poleg osmih samostojnih naselij (Ihan, Brdinje, Lipovci, Krčevina pri Vurberku, Uršna sela, Žužemberk, Velike Lašče in Parecag) smo obravnavali še tri pare naselij: Spodnjo in Zgornjo Besnico, Lož in Stari trg pri Ložu ter Križ in Šepulje, ki sestavljajo morfološko in demografsko homogene enote. Kraji imajo različno nadmorsko višino, od 0 m oziroma povprečja 20 m v primeru Parecaga do 685 m oziroma povprečja 450 m v primeru Brdinja. Razporejeni so na območjih vseh treh poglavitnih slovenskih podnebnih tipov, zmerno-celinskega, submediteranskega in gorskega. Od najbližjih mestnih naselij so oddaljena od 1,5 km do 17,5 km, povprečno pa 7,5 km, od najbližje prometnice ranga avtoceste ali hitre ceste pa med 1 km in 29,8 km ali povprečno 10,2 km.

V ekspertnem vzorcu zajeta naselja niso kot mestna opredeljena niti v Zakonu o lokalni samoupravi (1993). Temeljne podatke o njihovem prebivalstvu in prostorski pripadnosti prikazujeta slika 2 in preglednica 6.

Slika 3: Število prebivalcev leta 2002 in indeks rasti števila prebivalcev med letoma 1991 in 2002.

Preglednica 6: Temeljni podatki o izbranih naseljih ter njihova lega glede naravne regije (Gams, Kladnik, Orožen Adamič 1994), pokrajinske tipe (Urban 2002), občine in statistične regije.

ime naselja	površina naselja (ha)	delež kmečkega prebivalstva leta 1991 (%)	število prebivalcev leta 1991	število prebivalcev leta 2002	indeks spremniteljstva prebivalcev med letoma 1991 in 2002	naravna regija	pokrajinski tip	občina	statistična regija	oddaljenost od mesta (km)	tip naselja
Spodnja in Zgornja Besnica	1878,76	5,9	1316	1517	115,3	Škofjeloško hribovje	alpsko hribovje	Kranj	gorenjska	4	razloženi naselji z gručastimi jedri
Ihan	155,91	9,5	634	701	110,6	Kamniško-bistriska ravan	alpska ravnina	Domžale	osrednje-slovenska	2	razloženo naselje z gručastim jedrom
Brdinje	899,61	7,1	538	628	116,7	Zahodno Pohorsko Podravje	alpsko hribovje	Ravne na Koroskem	koroška	2	obcestno naselje, zaselki in samotne kmetije
Lipovci	705,60	21,0	995	1047	105,2	Pomurska ravan	panonska ravnina	Beltinci	pomurska	1,5	gručasto naselje
Krčevina pri Vurberku	969,79	19,1	607	811	133,6	Slovenske gorice	panonsko grčevje	Ptuj	podravska	6	razloženo, delno obcestno naselje
Uršna sela	1200,38	10,4	541	588	108,7	Novomeška pokrajina	dimarsko podolje	Novo mesto	jugovzhodna Slovenija	12	razloženo, delno gručasto in obcestno naselje

ime naselja	površina naselja (ha)	delež kmečkega prebivalstva leta 1991 (%)	število prebivalcev leta 1991	indeks spremijanja števila prebivalcev med letoma 1991 in 2002	naravna regija	pokrajinski tip	občina	statistična regija	oddaljenost od mesta (km)	tip naselja
Žužemberk	776,57	6,8	979	110,8	Suha krajina	dinarski ravnik	Žužemberk	jugovzhodna Slovenija	17,5	razloženo naselje z gručastim jedrom
Velike Lašče	597,37	6,9	551	116,0	Velikolaščanska pokrajina	dinarsko podolje	Velike Lašče	osrednje-slovenska	14	razloženo naselje z gručastim jedrom
Lož in Stari trg pri Ložu	899,61	3,7	1307	105,4	Notranjsko podolje	dinarsko podolje	Loška dolina	notranjsko-kraška	14	razloženo naselje z gručastima jedroma
Parecag	982,26	6,9	751	121,2	Koprsko primorje	sredozemsko grčevje	Piran	obalno-kraška	4,5	razloženo naselje z gručastim jedrom
Kraž in Šepulje	598,73	11,2	438	132,4	Kras	sredozemska kraška planota	Sežana	obalno-kraška	5	gručasti naselji
skupaj	9664,57	9,4	8657	114,0	-	-	-	-	7,5	-

MAMA TOPOLE

Slika 4: Primer zgoščanja pozidanih zemljišč v obstoječem strnjeno poseljenem delu naselja; na fotografiji je Stranska vas, del Žužemberka.

Poselitveno rabo znotraj naselja smo ugotavljali na dveh vsebinskih ravneh. Na prvi smo v naselju ločili stavbe s pripadajočim funkcionalnim zemljiščem, prometnice, zelene površine (parki, vrtovi, obcestni zeleni pas in podobno), gozd, vode ter druge oblike nepozidanih zemljišč. Potem smo stavbam določili namen oziroma funkcijo. V grobem smo razlikovali med kategorijama stanovanjska in nestanovanjska raba, če pa smo ob stanovanjski ugotovili vsaj še eno nestanovanjsko funkcijo, je bila uvrščena v kategorijo mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba.

Spremembe (širjenje in zgoščanje) v obsegu poselitvenega območja smo ugotavljali z letalskih posnetkov (za leta 1990, 1991 in 1992), s prve generacije ortofoto posnetkov (za leta 1997 do 2000) in s terenskim delom (za leto 2005). Na podlagi ortofotov je bil s pomočjo ARC GIS orodja izveden vnos podatkov kategorij poselitvene rabe, to je digitalizacija oziroma vektorizacija. Osnovni vektorski sliki smo dodali potrebne popravke za stanje pred in po nastanku ortofoto posnetkov. Kot zeleno ali odprto smo določeno površino opredelili le, če je merila v dolžino in širino vsaj 17 m in je že omogočala gradnjo manjših samostojnih objektov; drugače smo okolico stavb (zelenica, vrt, dvorišče) ter stavbe združili v enoten poligon pozidanih zemljišč.

Za vsako naselje smo na tematskem zemljevidu prikazali stanje pozidanega območja v treh časovnih prerezhih:

- v začetnem letu (pri posameznih naseljih to ni enotno; upoštevan je podatek, ki je časovno najbližje popisnemu letu 1991; preglednica 7),
- v letu nastanka ortofoto posnetka ali letalskega posnetka, iz katerega je bil izdelan ortofoto (okrog leta 1997; tudi ta letnica ni enotna; preglednica 7) in
- v letu 2005, ko smo opravili terenski ogled.

Na ta način smo lahko ugotovili:

- obseg pozidanega območja pred letom 1991,
- obseg pozidanega območja med letoma 1991 in 1997 ter
- obseg pozidanega območja v zadnjih 8 ali manj letih.

Končni nabor kategorij pozidanih zemljišč tal s prve vsebinske ravni je naslednji (*vpisana je najpogostejša letnica, točne letnice za posamezna naselja so navedene v preglednici 7):

- stanovanjska raba – stanje leta 1992*,
- stanovanjska raba – stanje leta 1997*,
- stanovanjska raba – stanje leta 2005*,
- mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba – stanje leta 1992*,
- mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba – stanje leta 1997*,
- mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba – stanje leta 2005*,
- nestanovanjska raba – stanje leta 1992*,
- nestanovanjska raba – stanje leta 1997*,
- nestanovanjska raba – stanje leta 2005*,
- prometnice (pot, cesta, parkirišče, železnica) leta 1997,
- zelene površine in kmetijska zemljišča leta 1997,
- vode leta 1997,
- druga nepozidana zemljišča (smetišče, kamnolom in podobno) leta 1997.

Na drugi vsebinski ravni smo ugotavljali na objekte vezane dejavnosti. Vir je bil Poslovni register Slovenije Agencije Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve (PRS AJPES, stanje 31. 12. 2002). Register vsebuje centroide objektov, na katere so vezane posamezne dejavnosti. Z njegovo pomočjo smo lahko ločili tudi nestanovanjsko in mešano stanovanjsko-nestanovanjsko rabo na prvi vsebinski ravni.

V nekaterih primerih se je PRS AJPES pokazal za problematičnega. Značilni primeri so:

- če je v stavbi poslovna dejavnost, ki je PRS AJPES ne zazna, ker je sedež poslovne družbe na drugi lokaciji, lahko celo v drugem naselju,
- če je dejavnost prijavljena v stavbi s čisto stanovanjsko vlogo, izvaja pa se drugje. Lep primer so samostojni podjetniki avtoprevozniki, ki imajo sedež podjetja registriran na domačem naslovu, a poleg tovornjaka ne potrebujejo dodatnih poslovnih prostorov,
- če je dejavnost označena na napačni lokaciji (na primer napačna postavitvev EHIŠ-a ali pa napaka v naslovu, denimo zapis Gregorčičeva 1 namesto Stritarjeva 1).

Preglednica 7: Leto zajema podatkov in število upoštevanih let za posamezna naselja.

ime naselja	letno letalskega posnetka za začetno raven (GURS)	letno nastanka ortofota za drugo obdobje (GURS)	letno izvedbe terenskega dela (GIAM ZRC-SAZU)	dolžina 1. intervala analize (leta)	dolžina 2. intervala analize (leta)	celotno razdobje (leta)
Spodnja in Zgornja Besnica	1992	1997	2005	5	8	13
Ihan	1992	1998 in 1999	2005	6	7	13
Brdinje	1990	2000 in 2003	2005	11,5	3,5	15
Lipovci	1990	1999	2005	9	6	15
Krčevina pri Vurberku	1992	1997	2005	5	8	13
Uršna sela	1992	2000	2005	8	5	13
Žužemberk	1992	1997	2005	5	8	13
Velike Lašče	1992	1998	2005	6	7	13
Lož in Stari trg pri Ložu	1992	1997	2005	5	8	13
Parecag	1992	1997	2005	5	8	13
Križ in Šepulje	1991	1997	2005	6	8	14

FRANCI PETEK

Slika 5: Zgornja Besnica je primer razloženega naselja v alpskem svetu.

Tovrstna odstopanja (bilo jih je manj kot 10 %) smo s terenskim delom v veliki meri zaznali in napake odpravili.

Naša analiza pa žal ne zajema individualnih kmetijskih gospodarstev, saj nam ni uspelo pridobiti centroidov v Kmetijskem popisu popisanih evropsko primerljivih kmetijskih gospodarstev. PRS AJPES vodi le evidenco kmetijskih dejavnosti kot poslovnih subjektov (farme, drevesnice...), kamor pa individualna kmetijska gospodarstva ne spadajo.

Množico dejavnosti, ki jih vodi register AJPES, smo za naše analize smiselno združili v 8 kategorij, pri čemer zadnja, osma kategorija pomeni prisotnost dveh ali več različnih dejavnosti:

- kmetijske dejavnosti,
- predelovalne dejavnosti,
- gradbeništvo,
- trgovina,
- gostinstvo in turizem,
- promet,
- druge storitvene dejavnosti,
- dve ali več različnih dejavnosti.

4 Uporabljeni izrazi

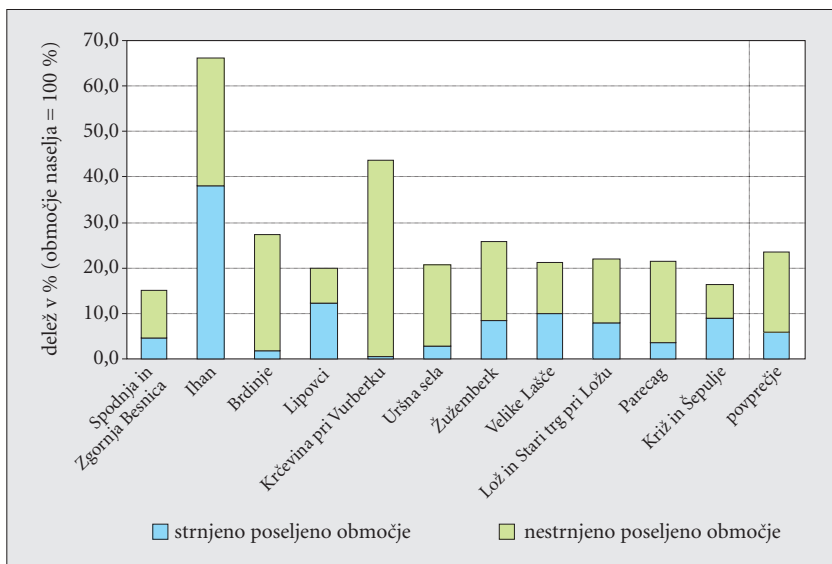
Vsi uporabljeni izrazi so načeloma usklajeni z Geografskim terminološkim slovarjem (2005), ki odsvetuje rabo večpomenskega in zato manj jasnega izraza površina in namesto njega priporoča izraz zemljišče. Izjeme so le nekateri izrazi, ki jih jemljemo kot ustaljene, na primer zelene površine in prometne površine.

Območje naselja je v upoštevano mejah, veljavnih leta 2002 (Geodetska uprava Republike Slovenije 2004).

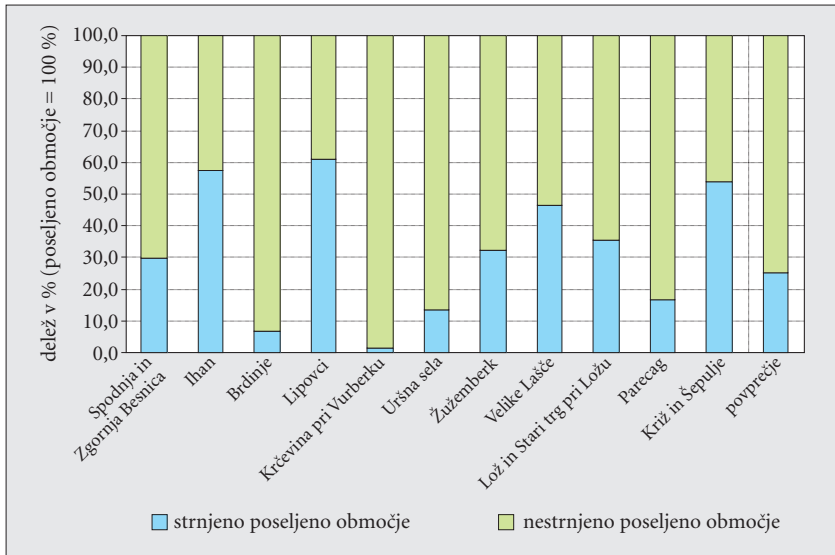
Vsa preučevana naselja, 8 samostojnih naselij in 3 pari naselij, se razprostirajo na površini 9664,57 ha.

Poseljena zemljišča smo povzeli po Krevsu (Krevs 2004, 79). To so območja strnjene in nestrnjene poselitve skupaj oziroma površine objektov skupaj s 100-metrskim polmerom ali zelenim robom okrog njih. Poseljena zemljišča sestavljajo pozidana zemljišča, prometne površine, zemljišča, namenjena športu, razdrobljene zelene površine, kmetijska in gozdna zemljišča ter vodna telesa. Iz obravnave so izvzeta vsa neposeljena zemljišča naselja oziroma strnjena gozdna in kmetijska zemljišča ter vodna telesa, pa tudi prometne površine znotraj tega območja.

V vseh preučevanih naseljih je 2277,32 ha poseljenih zemljišč ali 23,5 % od celotne površine območij naselij. Poseljena zemljišča se delijo na:

Slika 6: Delež poseljenih zemljišč od celotne površine območij naselij leta 2004.

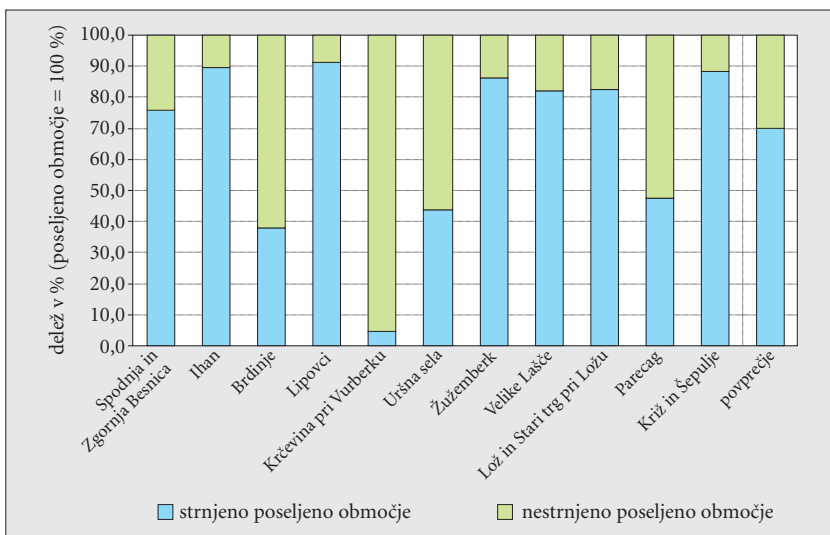
Slika 7: Delež strnjeno in nestrnjeno poseljenih območij od vseh poseljenih območij naselij leta 2004.

- **strnjeno poseljena območja** (tudi strnjeno poseljeni deli naselij), ki so območja stavb skupaj s 100-metrskim polmerom ali zelenim robom okrog njih (Krevs 2004, 79), pri čemer mora biti delež pozidanih zemljišč večji od 5%; v okviru vseh poseljenih zemljišč našega vzorca naselij je strnjeno poseljenih 573,26 ha zemljišč ali 25,2% poseljenih območij naselij;
- **nestrnjeno poseljena območja** (tudi nestrnjeno poseljeni deli naselij) so območja stavb skupaj s 100-metrskim polmerom ali zelenim robom okrog njih, v katerih je delež pozidanih zemljišč manjši od 5%; v okviru vseh poseljenih zemljišč našega vzorca naselij je nestrnjeno poseljenih 1704,07 ha zemljišč ali 74,8% poseljenih območij naselij.

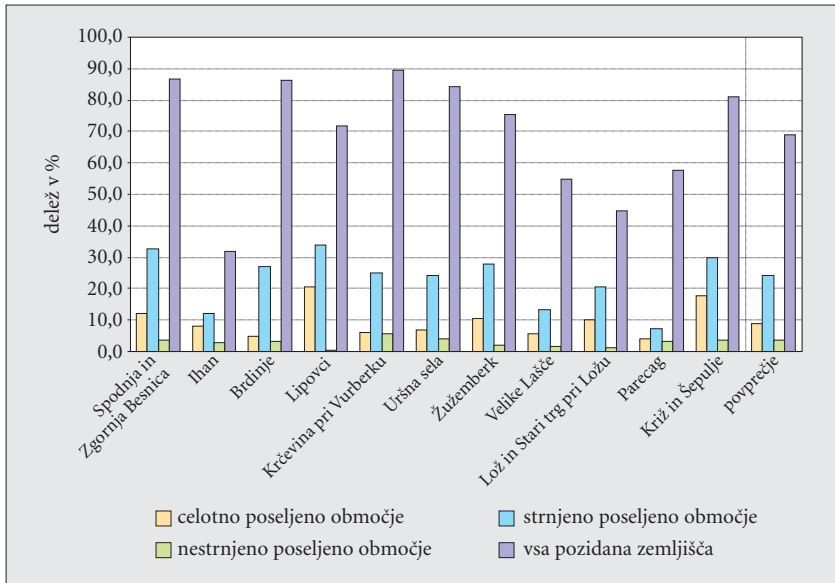
Z vidika poseljenosti lahko preučevana vzorčna naselja združimo v tri skupine. Prvo sestavljajo najbolj strnjeno poseljena gručasta naselja Lipovci, Ihan, Križ in Šepulje ter Lož in Stari trg pri Ložu. V njih strnjeno poseljeni deli zavzemajo med 46 in 61% poseljenega območja. Drugo skupino sestavljajo razložena naselja z gručastimi jedri Spodnja in Zgornja Besnica, Žužemberk in Velike Lašče, ki imajo med 30 in 36% strnjeno poseljenih območij. Tretjo skupino sestavljajo prevladujoče razložena naselja Krčevina pri Vurberku, Brdinje, Uršna sela in Parecag, v katerih strnjeno poseljeni del zavzema le med 1 do 17% celotnega poseljenega območja.

Znotraj **pozidanih zemljišč** so upoštevani objekti različne namembnosti:

- **stanovanjski objekti**, ki so lahko:
 - individualni stanovanjski objekti, kamor spadajo:
 - prostostoječe hiše, namenjene družini v širšem smislu (prisotnih je lahko več generacij ene družine),
 - dvojčki,
 - vrstne hiše in
 - kmetije (stanovanjski objekt z gospodarskimi poslopji) ter
 - večstanovanjski objekti (bloki), namenjeni bivanju več družin; lahko so večnadstropni, v njih pa so najmanj štiri stanovanja;
- **stanovanjsko-nestanovanjski objekti**, namenjeni bivanju in opravljanju raznih dejavnosti (izjemoma je lahko v njih le njihov sedež); nestanovanjska funkcija je lahko gospodarska ali negospodarska (na primer sedež društva);
- **nestanovanjski objekti**, namenjeni le opravljanju dejavnosti; vštete so tudi notranje prometne površine, ki so namenjene tem dejavnostim; nestanovanjske stavbe so lahko objekti z gospodarsko dejavnostjo (delovna mesta) ali drugačno vlogo, na primer gasilski dom, vaški dom ipd. ter
- **stavbe brez funkcije**, med katere so uvrščeni objekti, ki niso v rabi, ne glede na njihovo namembnost; najpogosteje gre za opuščene individualne stanovanjske in gospodarske objekte.

Slika 8: Delež pozidanih zemljišč v strnjeno in nestrjneno poseljenih delih naselij leta 2004.

Slika 9: Zemljišča z objekti s stanovanjsko rabo po obravnavanih naseljih leta 2005.

Poleg objektov so med pozidana zemljišča vključeni tudi vmesni vrtovi, dvorišča in dovozi ali tako imenovana funkcionalna zemljišča, katerih širina in dolžina pa ne presega 17 m. Velikost teh nezazidanih zemljišč ne dopušča gradnje novih samostojnih objektov, ampak le prizidke.

V vseh obravnavanih vzorčnih naseljih je 290,73 ha pozidanih zemljišč, kar pomeni 12,8 % od vseh poseljenih zemljišč (203,49 ha ali 35,5 % v strnjeno poseljenih delih naselij in 87,2 ha ali 5,1 % v nestrjenih). Med vsemi pozidanimi zemljišči jih 70 % odpade na strnjene in 30 % na nestrjene del naselja. Upoštevati je treba, da bi bila površina pozidanih zemljišč, če bi jih prikazovali kot parcelne podatke, precej večja, s tem pa bi bili večji tudi njihovi deleži. Ti deleži so po posameznih naseljih tesno povezani z gostoto oziroma tipom poselitve, torej z morfologijo naselja. Temeljne značilnosti pozidanosti so:

- V razloženih naseljih, ki jih sestavljajo zaselki in posamično stojče stavbe, je delež pozidanih zemljišč manjši od 10 % (od 5,8 do 8,1 %); tovrstna naselja so Brdinje, Krčevina pri Vurberku, Uršna sela in Parecag.
- V strnjenih občestnih ali gručastih naseljih delež pozidanih zemljišč presega 20 % (od 21,7 do 43,4 %); tovrstna naselja so Ihan, Lipovci ter para naselje Lož in Stari trg ter Križ in Šepulje.

- V Velikih Laščah, Žužemberku ter paru naselij Spodnja in Zgornja Besnica se oba prej navedena tipa prepletata. Delež pozidanih zemljišč v poseljenem delu naselij je od 10 do 20 %. Za strnjene in nestrnjene dele teh naselij je značilna velika razlika v gostoti pozidave in poselitve.

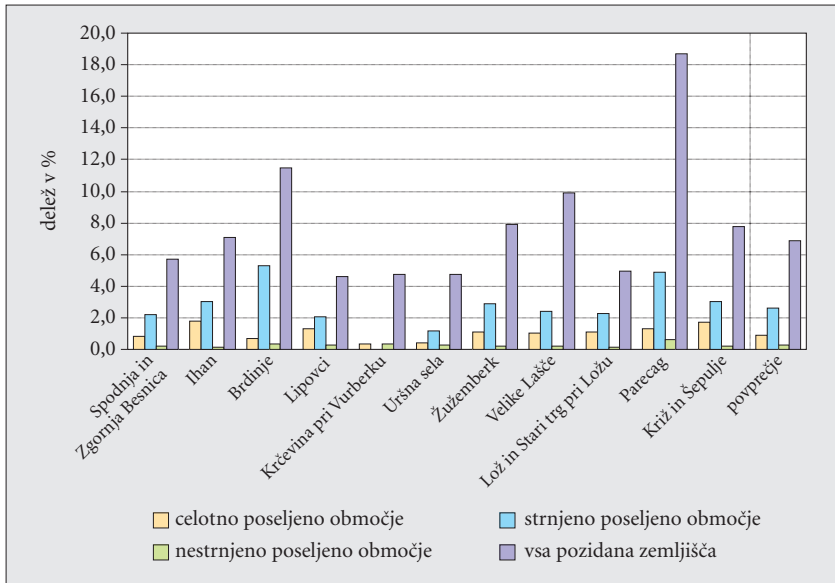
Zemljišča z objekti s stanovanjsko rabo zavzemajo skupaj 202,94 ha ali 8,8 % od vseh poseljenih zemljišč (razpon je od 4,0 % do 20,7 %). Od teh jih na strnjeno poseljene dele naselij odpade 140,90 ha ali 24,6 % od vseh poseljenih zemljišč (razpon je od 8,5 % do 33,8 %), na nestrnjeno poseljene dele naselij pa 64,55 ha ali 3,6 % od vseh poseljenih zemljišč (razpon je od 0,4 % do 5,7 %). 69,4 % zemljišč s stanovanjskimi objekti je torej v strnjeno poseljenih, preostalih 30,6 % pa v nestrnjeno poseljenih delih naselij.

V vseh naseljih skupaj zavzemajo zemljišča s stanovanjskimi objekti 69,0 % površine pozidanih zemljišč (razpon je od 31,8 % do 89,4 %). Ta delež zmanjšujejo naselja Ihan, Lož in Stari trg pri Ložu ter Velike Lašče z velikimi nestanovanjskimi objekti; brez teh bi bil ustrezen delež kar 81,3 %.

MAJA TOPOLE

Slika 10: Zemljišča s stanovanjsko rabo zavzemajo 8,8 % od celotnih poseljenih območij naselij ali 69 % od vseh pozidanih zemljišč. Kar 69,4 % od teh zemljišč je v strnjeno poseljenih delih naselij. Na fotografiji je novi stanovanjski del Križa.

Slika 11: Zemljišča z objekti z mešano stanovanjsko-nestanovanjsko rabo po obravnavanih naseljih leta 2005.

Med stanovanjskimi objekti v obravnavanih naseljih močno prevladujejo individualni stanovanjski objekti, ki jih je kar 98,8 %.

Večstanovanjski objekti v vseh obravnavanih naseljih skupaj zavzemajo le površino 2,37 ha ali 1,2 % stanovanjskih zemljišč v njihovih poseljenih delih (1,6 % v strnjeno pozidanih delih in skoraj zanemarljivih 0,2 % v nestrnjeno poseljenih delih naselij) in 0,8 % od vseh pozidanih zemljišč. Večstanovanjski objekti so le v naseljih Parecag, Lož in Stari trg pri Ložu, Ihan, Žužemberk ter Velike Lašče. V nobenem med njimi jih ni niti 10, pa še ti so praviloma manjši. V upoštevanem obdobju sta bila na novo zgrajena le dva večstanovanjska objekta, eden v središču Ihana, drugi v središču Starega trga pri Ložu. Sicer prevladujejo večstanovanjski objekti iz šestdesetih in sedemdesetih let 20. stoletja.

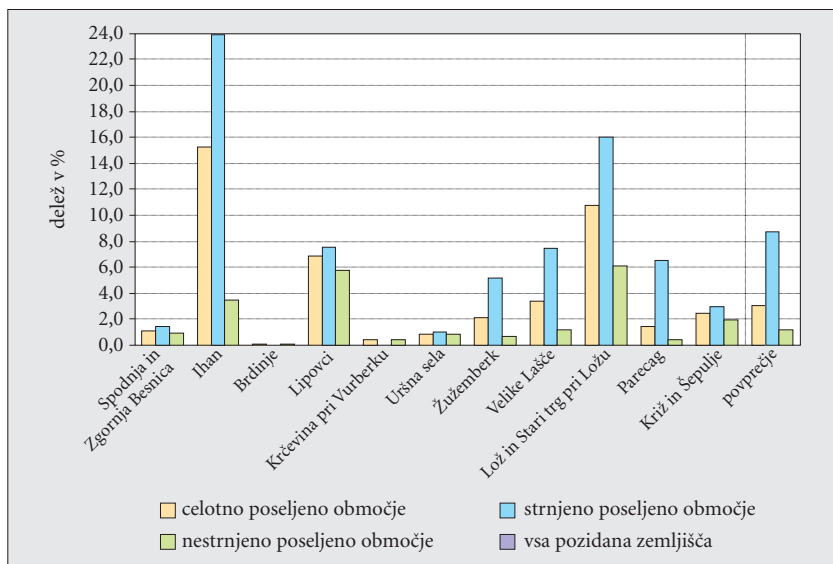
Zemljišča z objekti z mešano stanovanjsko-nestanovanjsko rabo, namenjena bivanju in drugim dejavnostim, zavzemajo skupaj 20,03 ha ali 0,9 % poseljenih zemljišč (razpon je od 0,3 % do 1,7 %) oziroma 6,9 % pozidanih zemljišč. Na strnjeno poseljene dele naselij odpade 15,0 ha zemljišč z mešano rabo (3,5 %), na nestrnjeno poseljene dele pa 5 ha, kar pomeni 1,2 %. Tri četrtine zemljišč z objekti z mešano rabo je torej v strnjeno poseljenih, četrtina pa v nestrnjeno poseljenih delih naselij.

Zemljišča z objekti z nestanovanjsko rabo, namenjena opravljanju dejavnosti, zavzemajo 70,13 ha ali 3,1 % poseljenih delov naselij (razpon je od 0,1 % do 15,7 %) oziroma 24,2 % od vseh pozidanih zemljišč (razpon je od 1,4 % do 60,0 %). 50 ha teh zemljišč odpade na strnjeno poseljene dele naselij, kjer zavzemajo 8,7 % zemljišč (razpon je od 0 % do 23,9 %), 20,14 ha pa na nestrnjeno poseljene dele naselij območje, kjer zavzemajo 1,2 % zemljišč (razpon je od 0,1 % do 6,2 %). 71,3 % zemljišč z objekti z nestanovanjsko rabo je v strnjeno poseljenih delih naselij, 28,7 % pa v nestrnjeno poseljenih delih. Naselja z največjimi deleži zemljišč z objekti z nestanovanjsko rabo so Ihan (60 %), Lož in Stari trg pri Ložu (47,3 %) in Velike Lašče (33,3 %).

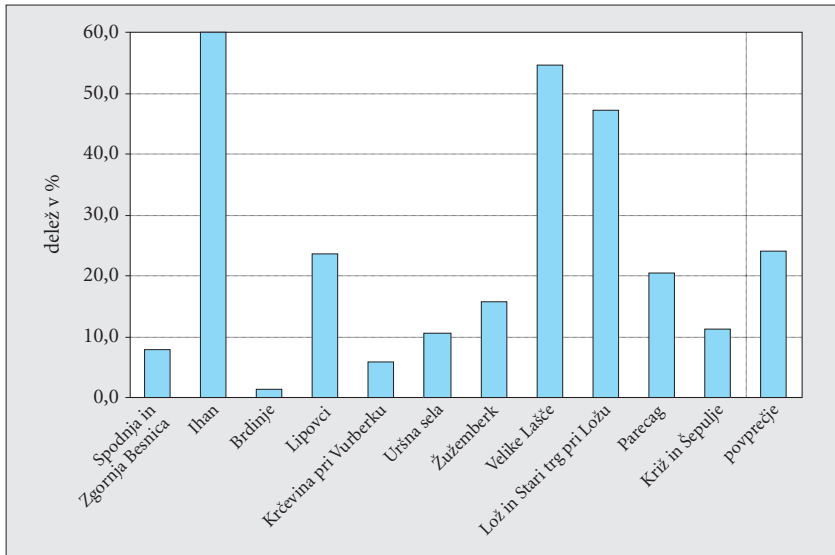
Objekti brez funkcije zavzemajo majhne površine v Brdinju, Uršnih selih in Žužemberku, še najbolj pa izstopa Lož s Starim trgom, kjer zavzemajo 0,9 % pozidanih zemljišč. Tovrstni objekti skupaj zasedajo dobrega pol hektara zemljišč ali 0,1 % od poseljenih zemljišč. Več jih je v strnjeno poseljenih delih naselij (0,2 %).

Prometne površine vključujejo prometnice (ceste, poti, železnice) in parkirišča. Prometne površine znotraj ograjenih industrijskih in drugih območij, namenjene notranjim potrebam posameznih dejavnosti, so izločene in so upoštevane znotraj ustrezne dejavnosti.

Po kategorizaciji Direkcije Republike Slovenije za ceste med prometnimi površinami razlikujemo:

Slika 12: Zemljišča z objekti z nestanovanjsko rabo po obravnavanih naseljih leta 2005.

Slika 13: Delež zemljišč z nestanovanjsko rabo od vseh pozidanih zemljišč v obravnavanih naseljih leta 2005.

- **državne prometne površine**, ki vključujejo avtoceste, hitre ceste, glavne ceste I. in II. reda ter regionalne ceste I., II. in III. reda,
- **ostale prometne površine**, ki vključujejo ostale javne ceste, to je občinske ceste (lokalne ceste in javne poti), pa tudi zasebne ceste in poti (daljše dovoze do objektov ter ceste, kolovoze in poti znotraj kmetijskih zemljišč in zelenih površin v okviru poseljenega dela naselja).

V obravnavanih naseljih spada med prometne površine 114,91 ha, kar pomeni 5,1 % znotraj poseljenih zemljišč (razpon je od 3,6 % do 11,8 %). Med državne ceste spada le 14,4 ha ali 12,5 % od vseh prometnih površin.

Posebej nas je zanimala razlika med strnjeno in nestrnjeno poseljenimi območji. Pod drobnogled smo vzeli strnjeno pozidano Spodnjo Besnico, ki jo lahko primerjamo z mestno poselitvijo. V njej pozidana zemljišča zasedajo dobri dve tretjini ozemlja, večji zeleni otoki 14,7 %, prometne površine pa kar 15,2 %.

Na strnjeno poseljeno območje odpade 52,85 ha prometnic ali 9,2 % od vseh pozidanih zemljišč (razpon je od 4,8 % do 12,9 %), v nestrnjeno poseljenem območju pa jih je 62,06 ha ali 3,6 % od vseh pozidanih zemljišč (razpon je od 2,2 % do 10,2 %). V okviru nestrnjeno poseljenih delov naselij izstopa panonsko naselje Lipovci z izredno velikim deležem prometnih površin (10,2 %), saj skozenj teče državni koridor. Sicer

Slika 14: Zemljišča z objekti z nestanovanjsko rabo zavzemajo 3,1 % od celotnih poseljenih območij naselij ali 24,2 % od vseh pozidanih zemljišč. Kar 71 % od teh zemljišč je v strnjeno poseljenih delih naselij. Na fotografiji je del nove poslovne cone v Žužemberku.

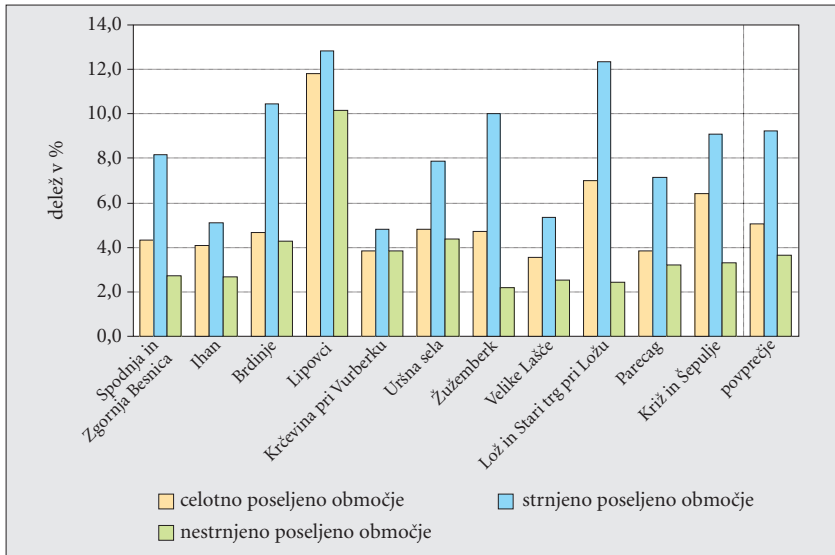
med gručastimi naselji prevladujejo deleži od 2 do 3 %. V okviru nestrnjeno poseljenih delov naselij zaradi razloženosti presegeata 4 % naselji Brdinje in Uršna sela, blizu je tudi Krčevina pri Vurberku.

Na strnjeno poseljeno območje odpade 46 %, na nestrnjeno pa 54 % prometnih površin. Delež državnih cest med njimi je podoben tako na strnjeno kot na nestrnjeno poseljenih območjih (12,3 % oziroma 12,7 %).

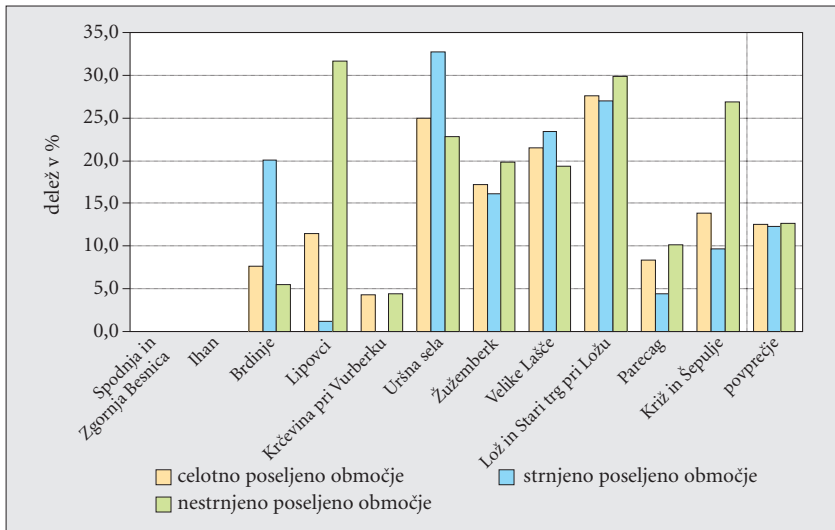
Športna igrišča in parki zavzemajo le 3 ha ali 0,1 % od vseh poseljenih zemljišč. Najdemo jih le v šestih od enajstih naselij. Več jih je tam, kjer je nadpovprečno število delovnih mest (Ihan, Lipovci, Lož s Starim trgom), tam, kjer je v naselju velik delež počitniških hišic (Uršna sela), in tam, kjer je v bližini večje mestno središče (Spodnja in Zgornja Besnica).

Zelene površine in kmetijska zemljišča vključujejo večje vrtove (širše in daljše od 17 m), zelenice, parke ter njive, sadovnjake, travnike in pašnike znotraj poseljenih delov naselij. Vsi strnjeni gozdovi in vsa strnjena kmetijska zemljišča so iz obravnave izvzeti.

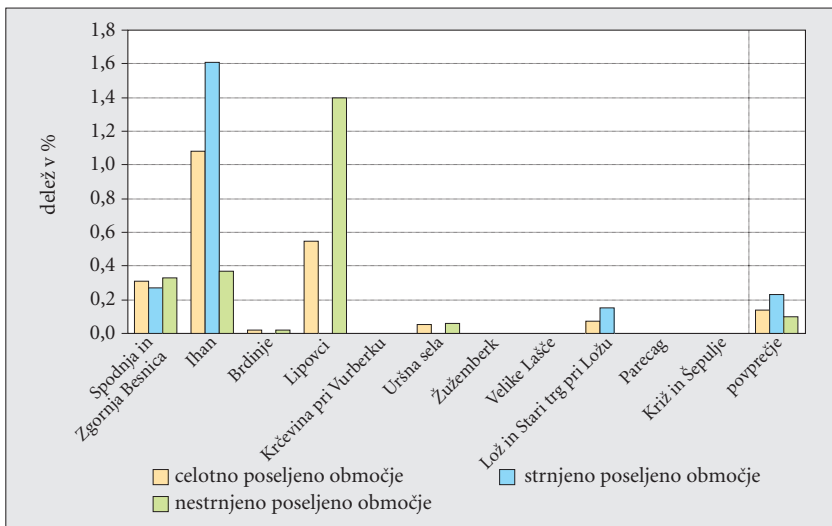
Na poseljenem območju je skupaj 1364,90 ha ali 59,9 % zelenih površin in kmetijskih zemljišč (razpon je od 47,6 % do 73,6 %). Na strnjeno poseljene dele naselij

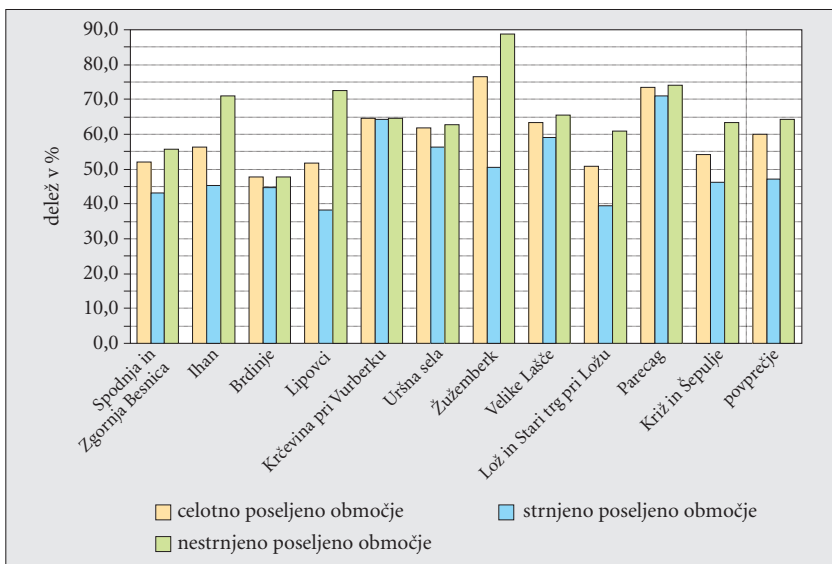
Slika 15: Prometne površine v poseljenih delih naselij leta 2005.

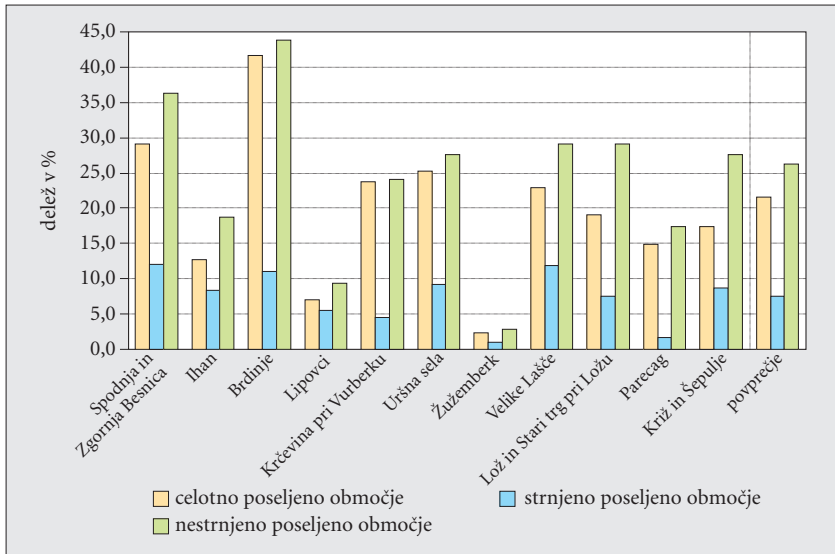
Slika 16: Delež državnih cest od vseh prometnih površin v poseljenih delih naselij leta 2005.

Slika 17: Športna igrišča in parki v poseljenih delih naselij leta 2005.

Slika 18: Zelene površine in kmetijska zemljišča v poseljenih delih naselij leta 2005.

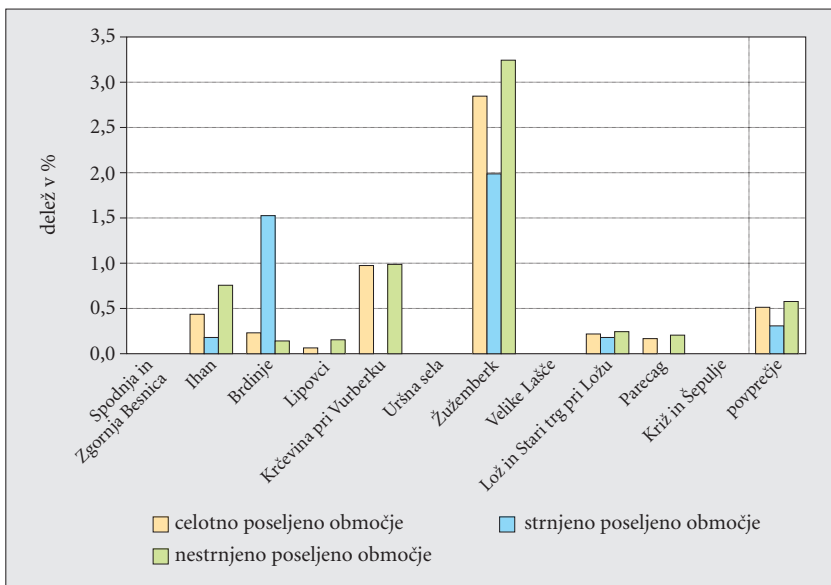

Slika 19: Gozdna zemljišča v poseljenih delih naselij leta 2005.

jih odpade 270,59 ha ali 19,8%; znotraj tega območja zavzemajo 47,2% ozemlja (razpon je od 38,3% do 71,1%). V nestrnjeno poseljenih delih naselij je 1093,88 ha ali 80,2% od vseh zelenih površin in kmetijskih zemljišč; znotraj nestrnjeno poseljenih delov naselij zavzemajo 64,2% ozemlja (razpon je od 47,8% do 74,0%). Najmanjše deleže zelenih površin in kmetijskih zemljišč znotraj poseljenih območij imajo naselje Brdinje ter para naselij Spodnja in Zgornja Besnica ter Lož in Stari trg. Pri Brdinju in obeh Besnicah je razlog razloženost, zato vmesne zelene površine in kmetijska zemljišča spadajo med strnjena in iz obravnave izpadejo, pri Ložu pa gre dejansko za gosto pozidanost.

Pri **gozdnih zemljiščih** so upoštevana le gozdna zemljišča znotraj poseljenega dela naselja. Njihova skupna površina je 491,10 ha ali 21,6% od poseljenih območij naselij. V strnjeno poseljenih delih je ta delež le 7,5% (razpon je od 1,0% do 12,1%), v nestrnjeno poseljenih pa preseže četrtino (26,3%; razpon je od 2,9% do 43,9%). Kot najbolj »gozdnata« izstopajo naselja v hribovitem svetu, obe Besnici in Brdinje na Koroškem, kjer je veliko samotnih kmetij.

Pri **vodnih telesih** so upoštevana le vodna telesa znotraj poseljenih delov naselij. Njihova skupna površina je le 11,68 ha ali 0,5% od poseljenih območij naselij. Nekatera območja, zlasti kraška, sploh nimajo vodnih teles. Izjema je Žužemberk, kjer skozi strnjeno poseljeno območje teče Krka in zavzema kar 2,8% tamkajšnjega poseljenega dela naselja.

Slika 20: Vodna telesa v poseljenih delih naselij leta 2005.

5 Družbenoekonomske značilnosti vzorca naselij

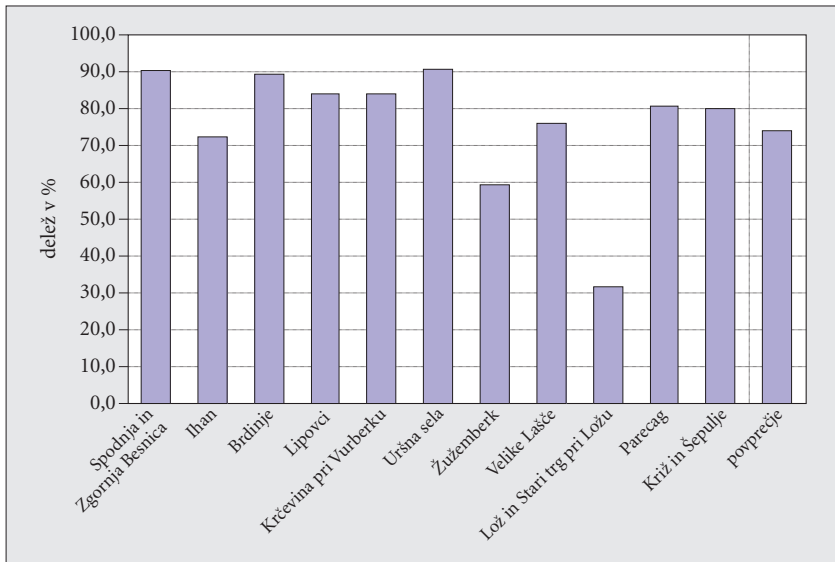
Najpogostejši način določanja družbenoekonomskih značilnosti posameznih naselij je analiza delovno aktivnega prebivalstva v naselju in analiza funkcij, ki jih ima določeno naselje. Na podlagi podatkov popisa v letu 2002 smo ugotavljali dnevno mobilnost prebivalcev, razmerja med zaposlenimi in delovnimi mesti v naselju ter vlogo, ki jo ima določeno naselje v hierarhičnem omrežju naselij. Za natančnejše določanje dejavnostne sestave podjetij smo uporabili Poslovni register Slovenije (PRS AJPES) za leto 2005.

Temeljni pokazatelj družbenih značilnosti posameznih naselij je dnevna mobilnost delovno aktivnega prebivalstva. Prikažemo jo z deležem vozačev od celotnega delovno aktivnega prebivalstva, ki prebiva v določenem naselju. Dnevni delovni vozač je vsak delavec, ki potuje na delo v naselje, ki ni naselje bivanja. Slika 21 prikazuje vrednosti tega kazalnika za izbran vzorec podeželskih naselij. Opazno izstopa par naselij Lož in Stari trg pri Ložu, kjer je delež vozačev precej manjši kot v ostalih naseljih. Izrazito visoke vrednosti izkazujejo naselja Uršna sela, Spodnja in Zgornja Besnica ter Brdinje. Število delovnih mest in njihova sestava v večini vzorčnih naselij nista

v ravnotežju z domačim delovno aktivnim prebivalstvom. To vodi v povečano dnevno mobilnost aktivnega prebivalstva. Podatki niso presenetljivi, saj kmetijstvo, nekoliko poglobljena gospodarska panoga na podeželju, nima več pomembnejše vloge. Aktivno prebivalstvo se zato zaposluje v mestnih naseljih, kjer so večje zgostitve delovnih mest.

Tudi pri preučevanem vzorcu naselij se večina delovno aktivnih prebivalcev vozi v bližnja naselja višjega reda: iz Brdinj v Ravne nas Koroškem več kot 50 %, iz Križa in Šepulj v Sežano 51 %, iz Lipovcev v Mursko Soboto 52 %, iz Uršnih sel v Novo mesto 75 % itd. Iz Velikih Lašč se večina, 58 % delovno aktivnih prebivalcev vozi v bolj oddaljeno Ljubljano. V vzorčnih naseljih je med delovno aktivnimi prebivalci v povprečju 74 % vozačev, slovensko povprečje pa je 54,6 %.

Pomemben je tudi podatek o delovno aktivnem prebivalstvu glede na naselje bivanja in glede na naselje dela (delovna mesta). Presežek delovnih mest nad delovno aktivnimi v naselju izkazuje le par naselij Lož in Stari trg pri Ložu ter Žužemberk (slika 23). Posebno par Lož in Stari trg pri Ložu ima veliko število delovnih mest v tamkajšnjem proizvodnem obratu Kovinoplastika Lož in je pomembno zaposlitveno središče tudi za okoliška naselja. Pomembnejše zaposlitveno središče je tudi Žužemberk, ki zaposluje več delavcev kot ima sam delovno aktivnih prebivalcev. Ostala naselja imajo manj delovnih mest in so izvorna območja delovno aktivnih prebivalcev.

Slika 21: Delež vozačev od vseh delovno aktivnih prebivalcev v vzorčnih naseljih leta 2002.

MAMA TOPOLE

Slika 22: Šepulje s pršutarno se uvrščajo med naselja z omejeno zaposlitveno funkcijo.

Spodnja in Zgornja Besnica, Uršna sela, Krčevina pri Vurberku, Parecag in Brdinje imajo zelo majhno število delovnih mest in se iz njih usmerjajo tokovi delovnih vozačev v bližnja zaposlitvena središča.

Podoben kazalnik je lokacijska divergenca, količnik med delovno aktivnimi prebivalci po kraju bivanja na eni strani in po kraju dela na drugi. Lokacijska divergenca = $Z : DM$, kjer je Z število delovno aktivnih prebivalcev po kraju bivanja in DM število delovno aktivnih prebivalcev po kraju dela (število delovnih mest). Optimalno je, če je število delavcev na nekem območju v ravnovesju z razpoložljivimi delovnimi mesti znotraj naselja, torej da je vrednost lokacijske divergence 1 (Ravbar 2002, 18). Vrednost, manjša od 1, pomeni prevlado števila delovnih mest nad številom zaposlenih, vrednost večja od 1 pa prevlado števila zaposlenih nad številom delovnih mest v določenem naselju (preglednica 8).

Med izbranimi naselji je razpon občuten in sega od 0,41 (Lož in Stari trg pri Ložu) do 8,1 (Spodnja in Zgornja Besnica). Naselja Lipovci, Ihan ter par naselij Križ in Šepulje imajo bolj uravnoteženo lokacijsko divergenco zaradi posamičnih večjih industrijskih obratov: v Ihanu je živinorejski obrat, v Šepuljah mesnopredelovalni obrat, v Lipovcih pa farmacevtski proizvodni obrat.

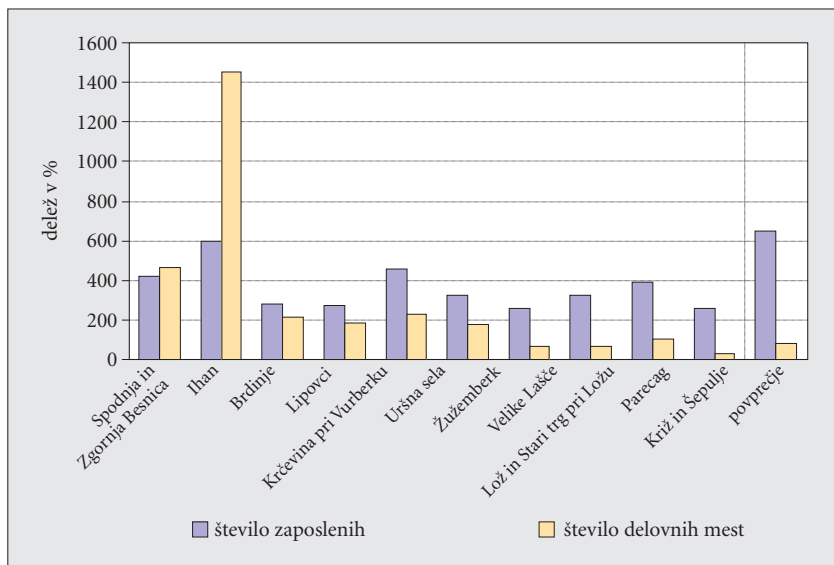
Preglednica 8: Tipizacija ekspertnega vzorca podeželskih naselij.

ima naselja	število zaposlenih	število delovnih mest	lokacijska divergenca	delež delovnih mest, ki jih zasedajo delavci, ki prebivajo v istem naselju	delež vozačev od vseh delovno aktivnih prebivalcev	stopnja središčnosti naselja (Vrišer 1998)	tip naselja
Žužemberk	417	466	0,89	36,3	59,5	2.	I.
Lož in Stari trg pri Ložu	598	1451	0,41	28,1	31,8	2.	I.
Velike Lašče	278	215	1,29	31,2	75,9	2.	I.
Križ in Šepulje	275	187	1,47	ni podatka	80,0	-	II.
Lipovci	460	227	2,03	32,6	83,9	-	II.
Ihan	321	178	1,80	43,3	72,3	1.	II.
Brdinje	256	66	3,87	40,9	89,5	-	III.
Krčevina pri Vurberku	324	67	4,83	77,6	84,0	1.	III.
Parecag	390	102	3,82	74,5	80,5	-	III.
Uršna sela	256	32	8,00	75,0	90,6	1.	III.
Spodnja in Zgornja Besnica	648	80	8,10	77,5	90,3	1.	III.

Druženoekonomske značilnosti posameznih vzorčnih naselij lahko opredelimo tudi s stopnjo središčnosti (centralnosti), ki predstavlja temeljne značilnosti prostorske organizacije družbe v Sloveniji. V Sloveniji je 612 središčnih naselij z različnimi funkcijami, ki zadovoljujejo ne le prebivalce naselij, temveč tudi uporabnike v njihovem zaledju (Vrišer 1998). V okviru vzorca imajo najvišji položaj v hierarhičnemu omrežju naselij Žužemberk, Stari trg pri Ložu in Velike Lašče, ki so središčna naselja 2. stopnje ali vicinalna središča. Imajo nekatere bolj specializirane storitve, kot so ambulanta, bančna podružnica, lekarna, policijska postaja in specializirane trgovine. Štiri naselja so opredeljena kot središča najnižje, 1. stopnje; imajo nepopolno ali popolno osnovno šolo, trgovino z živili in so sedeži krajevnih skupnosti. Ostala naselja teh kriterijev ne izpolnjujejo in zato niso središčna naselja. Podobne rezultate so prinesle tudi novejšje preučitve drugih avtorjev (Ravbar s sodelavci 2001; Cigale 2002), kjer so naselja Žužemberk, Velike Lašče in Stari trg pri Ložu praviloma uvrščena v višjo kategorijo kot ostala podeželska naselja.

Na podlagi izbranih podatkov lahko vzorčna naselja razvrstimo med tri temeljne tipe:

I. Naselja tega tipa so krajevna središča in imajo pomembno zaposlitveno vlogo. So zaposlitveno središče za okoliška manjša naselja in hkrati tudi upravno središče

Slika 23: Razmerje med številom zaposlenih in številom delovnih mest v vzorčnih naseljih leta 2002.

MAJA TOPOLE

Slika 24: Žužemberk je sedež občine in središčno naselje druge stopnje.

(sedeži občin). V našem primeru sta takšna naselja Žužemberk in par naselij Lož in Stari trg pri Ložu, deloma so takšne tudi Velike Lašče. Vsi ti kraji imajo dejansko razvite tudi določene upravne funkcije in predstavljajo cilj vozačev iz ožje okolice, predvsem Lož in Žužemberk pa imata tudi močno proizvodno funkcijo oziroma pomembno industrijo. Suburbanizacija je zaradi geografske oddaljenosti in drugih dejavnikov, zlasti zaradi razvitih drugih funkcij, manj izrazita. Za ta naselja lahko z vidika prihodnje rabe tal napovedujemo predvsem krepitev vloge oskrbnih in ostalih storitvenih dejavnosti in rast ostale javne infrastrukture. Širjenje stanovanjskih zemljišč je manj intenzivno.

II. Naslednjo skupino sestavljajo naselja, ki imajo omejeno zaposlitveno funkcijo in kjer je število vozačev iz naselja praviloma večje od števila vozačev, ki prihajajo v naselje. To so naselja, ki imajo poleg delovnih mest v kmetijstvu še manjše število delovnih mest v posameznih proizvodnih obratih, kar je zasluga polpreteklega policentričnega prostorskega razvoja. Kljub vsemu si je večina prebivalcev našla delovno mesto zunaj matičnega naselja, zlasti v bližnjih urbanih središčih. V to skupino lahko uvrstimo par naselij Križ in Šepulje ter naselji Ihan in Lipovci. Za vsa našeta naselja velja, da so v neposredni bližini večjih urbanih središč in so administrativno pa tudi z vidika oskrbe od njih povsem odvisna. Vzrok sprememb v rabi tal je suburbanizacija,

ki poraja večje povpraševanje po zazidljivih zemljiščih ter spremljajoči komunalni in prometni infrastrukturi, v manjši meri tudi po drugih oblikah oskrbe in storitev.

III: Zadnjo skupino sestavljajo naselja, ki zaposlitvene funkcije skoraj nimajo in so funkcionalno dokaj homogena. To so Spodnja in Zgornja Besnica, Parecag, Uršna sela, Krčevina pri Vurberku in Brdinje. Redka delovna mesta v naselju zapolnjujejo kmetije ali samostojni podjetniki, velika večina aktivnih prebivalcev pa se dnevno vozi na delo v bližnja ali bolj oddaljena urbana središča. Spodnja in Zgornja Besnica sta pod močnim vplivom Kranja in Ljubljane, Parecag obalnih mest, Uršna sela Novega mesta, Krčevina pri Vurberku Maribora in Ptuja, Brdinje pa Raven na Koroškem. Vsa omenjena naselja so na območju močne suburbanizacije, pa tudi na območju gradnje vikendov, zidanic in drugih objektov stalne oziroma nestalne poselitve. V teh naseljih se pričakuje proces nadaljnega širjenja izključno stanovanjskih zemljišč in pripadajoče infrastrukture.

Struktura delovnih mest glede na predstavljeno tipologijo naselij (preglednica 9) potrjuje, da imajo središčna naselja I. tipa praviloma podjetja z večjim številom zaposlenih. Nasprotno v naseljih III. tipa prevladujejo poslovni subjekti z manj kot 4 zaposlenimi. Sklepamo lahko, da v teh naseljih prevladujejo samostojni podjetniki in manjša podjetja, medtem ko gospodarsko podoba naselij I. tipa oblikujejo podjetja z večjim številom delovnih mest.

Preglednica 9: Delež podjetij in delež delovnih mest po velikostnih skupinah podjetij glede na tip naselij leta 2005 (Poslovni register Slovenije 2005 – PRS AJPES).

	delež podjetij					delež delovnih mest				
	1 do 4 zapo- sleni	5 do 19 zapo- slenih	20 do 99 zapo- slenih	100 in več zapo- slenih	skupaj	1 do 4 zapo- sleni	5 do 19 zapo- slenih	20 do 99 zapo- slenih	100 in več zapo- slenih	skupaj
tip I	78,8	13,1	6,6	1,5	100,0	5,4	9,0	21,6	64	100,0
tip II	84,2	10,5	2,6	2,6	100,0	12,0	12,3	22,9	52,8	100,0
tip III	93,6	5,8	0,6	0,0	100,0	57,5	30,2	12,3	0,0	100,0
skupaj	86,3	9,4	3,1	1,2	100,0	11,9	11,8	21,1	55,2	100,0

Omenjene družbenoekonomske tipe podeželskih naselij lahko povežemo s spremembami v rabi tal med letoma 1992 in 2005. Pri vseh družbenoekonomskih tipih naselij so največje površine novozgrajenih objektov v kategoriji individualni stanovanjski objekti. Pri naseljih I. tipa izstopajo še nadpovprečne spremembe nestanovanjskih objektov, saj gre za središčna naselja, ki imajo razvite tudi nestanovanjske funkcije kot so oskrba, proizvodnja, rekreacija in druge (preglednica 10). Pri naseljih II. tipa so spremembe v nestanovanjski rabi pozidanih zemljišč zmerne (30,1 % od celotnega

Preglednica 10: Novopozidana zemljišča po poselitvenih tipih in tipih obravnavanih naselij med letoma 1992 in 2005.

	stanovanjska individualna gradnja (m ²)	stanovanjska blokovna gradnja (m ²)	mešana stanovanjsko-gradnja (m ²)	nestanovanjska raba (m ²)	skupaj (m ²)	stanovanjska individualna gradnja (%)	stanovanjska blokovna gradnja (%)	mešana stanovanjsko-gradnja (%)	nestanovanjska raba (%)	skupaj (%)
strnjeno posejleno območje naselja										
tip I	21.667	245	2.038	11.983	35.933	60,3	0,7	5,7	33,3	100,0
tip II	43.103	1.916	3.507	14.267	62.793	68,6	3,1	5,6	22,7	100,0
tip III	17.977	0	2.962	2.938	23.877	75,3	0,0	12,4	12,3	100,0
vsa naselja	82.747	2.161	8.507	29.188	122.603	67,5	1,8	6,9	23,8	100,0
nestrjneno posejleno območje naselja										
tip I	3.700	0	322	3.878	7.900	46,8	0,0	4,1	49,1	100,0
tip II	6.405	0	0	9.392	15.797	40,5	0,0	0,0	59,5	100,0
tip III	64.255	0	5.863	3.446	73.564	87,3	0,0	8,0	4,7	100,0
vsa naselja	74.360	0	6.185	16.716	97.261	76,5	0,0	6,4	17,2	100,0
celotno posejleno območje naselja										
tip I	25.367	245	2.360	15.861	43.833	57,9	0,6	5,4	36,2	100,0
tip II	49.508	1.916	3.507	23.659	78.590	63,0	2,4	4,5	30,1	100,0
tip III	82.232	0	8.825	6.384	97.441	84,4	0,0	9,1	6,6	100,0
vsa naselja	157.107	2.161	14.692	45.904	219.864	71,5	1,0	6,7	20,9	100,0

poseljenega območja naselja), pri naseljih III. tipa pa so zelo majhne (6,6 % od celotnega poseljenega območja naselja). Individualna stanovanjska gradnja močno narašča v naseljih III. tipa, in to tako na nestrnjenem kot na strnjenem območju naselja (87 in 84 %).

Če primerjamo indekse sprememb po posameznih tipih naselij (preglednica 11) opazimo, da je največ sprememb pozidanih zemljišč v naseljih II. (109,7) in III. tipa (109). Pri obeh navedenih tipih naselij naraščajo zlasti površine v nestrnjenih delih. Bolj središčna naselja I. tipa imajo indekse sprememb posameznih površin bolj umirjene in enakomerno razporejene glede na individualno stanovanjsko gradnjo oziroma nestanovanjsko gradnjo.

Preglednica 11: Indeksi sprememb površine posameznih tipov pozidanih zemljišč po poselitvenih tipih in tipih obravnavanih naselij med letoma 1992 in 2005.

	stanovanjska individualna gradnja	stanovanjska blokovna gradnja	mešana stanovanjsko- nestanovanj- ska raba	nestano- vanjska raba	skupaj
<i>strnjeno poseljeno območje naselja</i>					
tip I	105,4	101,6	104,2	106,0	105,4
tip II	109,0	266,6	107,3	106,9	108,5
tip III	104,2	100,0	106,5	108,3	104,7
vsa naselja	106,3	110,6	106,0	106,6	106,4
<i>nestrnjeno poseljeno območje naselja</i>					
tip I	108,0	–	105,8	105,0	106,1
tip II	127,5	–	100,0	120,1	121,7
tip III	113,5	100,0	116,5	105,8	112,9
vsa naselja	113,6	100,0	114,1	109,1	112,6
<i>celotno poseljeno območje naselja</i>					
tip I	105,7	101,6	104,4	105,7	105,5
tip II	109,9	266,6	106,9	109,3	109,7
tip III	109,1	100,0	110,9	106,7	109,0
vsa naselja	108,5	110,0	107,9	107,3	108,2

Če povzamemo: v obdobju med letoma 1992 in 2005 se absolutno najbolj pozidana zemljišča širijo v naseljih III. tipa, kjer je proces suburbanizacije najbolj aktualen (97.500 m²), nekoliko manj v naseljih II. tipa (78.600 m²) in najmanj v naseljih I. tipa

(43.800 m²). Absolutno gledano so največje površine novozgrajenih objektov v strnjeno poseljenem delu naselij, samo pri naseljih III. tipa pa prevladujejo površine novozgrajenih objektov v nestrnjeno poseljenem delu naselij.

Če primerjamo relativne vrednosti (indekse sprememb) ugotovimo, da naselja I. tipa izkazujejo najvišje spremembe v nestanovanjski in individualni stanovanjski gradnji (vrednost obeh indeksov je 105,7), naselja II. tipa pri individualni stanovanjski gradnji (indeks 109,9), naselja III. tipa pa v mešani stanovanjsko-nestanovanjski gradnji. Indeks sprememb nakazuje, da se v vseh tipih naselij najbolj izrazito spreminja nestrnjeno poseljeno območje, manj pa strnjeno.

Ti kazalci spreminjanja rabe tal kažejo, da naselja I. tipa naraščajo počasneje, ker so že izoblikovana kot »podeželska urbanizirana naselja« (Ravbar 1998). Naselja II. tipa so bolj odvisna od večjih mest v bližnji okolici in dejansko predstavljajo njihov obmestni prostor, medtem ko so naselja III. tipa hitro rastoča podeželska naselja, kamor se širi urbanizacija v »sodobni obliki naselij z manjšo gostoto poselitve«; gre za tako imenovana suburbanizirana naselja.

6 Spremembe rabe tal med letoma 1992 in 2005 ter gostota delovnih mest

V okviru suburbanizacije v Sloveniji spremlja selitev prebivalstva iz mest na podeželje tudi selitev nekaterih gospodarskih dejavnosti; vzgib za to so cenejša podeželska zemljišča. Govorimo o zametkih mešanja namenske rabe podeželja. Podeželska območja z večjimi zgoščitvami delovnih mest so zaenkrat še redka, a ta proces se že odraža v nižji stopnji zmanjševanja števila prebivalcev teh naselij in njihove okolice (Kladnik, Ravbar 2003).

Med letoma 1992 in 2005 so se pozidana zemljišča v vseh enajstih naseljih povečala za 22 ha ali 8,2 % (preglednici 12 in 13). Največ, 71 % na novo pozidanih zemljišč, je bilo namenjenih izgradnji stanovanj, 21 % pa so zasedli na novo zgrajeni nestanovanjski objekti. Preostanek sestavljajo predvsem novi objekti z mešano stanovanjsko-nestanovanjsko rabo. Med posameznimi tipi gradnje (individualna stanovanjska, blokovna stanovanjska, mešana in nestanovanjska – zgradbe z gospodarsko dejavnostjo, z javnimi funkcijami ipd.) v relativni rasti pozidanih zemljišč ni pomembnejših razlik. Površine posameznih tipov so se povečale za 7,3 do 10 %. Največjo dinamiko izkazuje blokovna gradnja, vendar gre v pri njej absolutno za zelo majhne površine, skupno vsega 2,4 ha ali 0,8 % od vseh pozidanih zemljišč. Na splošno je bila ugotovljena nekoliko višja stopnja relativne rasti za stanovanjsko gradnjo, kar je v neposredni povezavi s priseljevanjem prebivalstva, saj je za velik del obravnavanih naselij značilno, da spadajo v neposredno gravitacijsko zaledje večjih urbanih središč. Večje razlike so med posameznimi naselji.

Preglednica 12: Novopozidana zemljišča po poselitvenih tipih in obravnavanih naseljih med letoma 1992 in 2005.

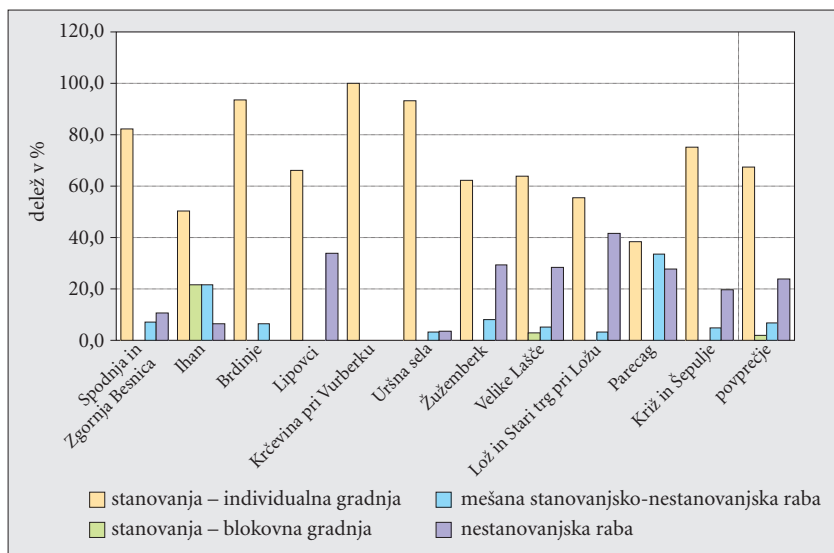
ime naselja	stanovanjska individualna gradnja (m ²)	stanovanjska blokovna gradnja (m ²)	mešana stanovanjsko nestanovanjska raba (m ²)	mešana stanovanjska raba (m ²)	nestanovanjska raba (m ²)	skupaj (m ²)	stanovanjska individualna gradnja (%)	stanovanjska blokovna gradnja (%)	mešana stanovanjsko- -nestanovanjska raba (%)	nestanovanjska raba (%)	skupaj (%)
strinjeno poseljeno območje naselja											
Spodnja in Zgornja Besnica	8.658	0	763	1.127	10.548	82,1	0	7,2	10,7	100,0	
Ihan	4.424	1.916	1.905	570	8.815	50,2	21,7	21,6	6,5	100,0	
Brdinje	1.236	0	85	0	1.321	93,6	0,0	6,4	0,0	100,0	
Lipovci	14.045	0	0	7.216	21.261	66,1	0,0	0,0	33,9	100,0	
Krčevina pri Vurberku	310	0	0	0	310	100,0	0,0	0,0	0,0	100,0	
Uršna sela	5.570	0	182	215	5.967	93,3	0,0	3,1	3,6	100,0	
Žužemberk	9.220	0	1.207	4.372	14.799	62,3	0,0	8,2	29,5	100,0	
Velike Lašče	6.856	0	387	5.130	12.373	55,4	0,0	3,1	41,5	100,0	
Lož in Stari trg pri Ložu	5.591	245	444	2.481	8.761	63,8	2,8	5,1	28,3	100,0	
Parecag	2.203	0	1.932	1.596	5.731	38,4	0,0	33,7	27,8	100,0	
Križ in Šepulje	24.634	0	1.602	6.481	32.717	75,3	0,0	4,9	19,8	100,0	
skupaj	82.747	2.161	8.507	29.188	122.603	67,5	1,8	6,9	23,8	100,0	
nestrinjeno poseljeno območje naselja											
Spodnja in Zgornja Besnica	8.442	0	1.003	917	10.362	81,5	0,0	9,7	8,8	100,0	
Ihan	1.146	0	0	3.916	5.062	22,6	0,0	0,0	77,4	100,0	
Brdinje	15.940	0	644	1.299	17.883	89,1	0,0	3,6	7,3	100,0	
Lipovci	6	0	0	5.205	5.211	0,1	0,0	0,0	99,9	100,0	
Krčevina pri Vurberku	28.345	0	2.147	882	31.374	90,3	0,0	6,8	2,8	100,0	

ime naselja	stanovanjska individualna gradnja (m ²)	stanovanjska blokovna gradnja (m ²)	mešana stanovanjska raba (m ²)	mešana stanovanjska raba (m ²)	nestanovanjska raba (m ²)	skupaj (m ²)	stanovanjska individualna gradnja (%)	stanovanjska blokovna gradnja (%)	mešano stanovanjsko- -nestanovanjska raba (%)	nestanovanjska raba (%)	skupaj (%)
Uršna sela	8.389	0	1.398	348	10.135	82,8	0,0	13,8	3,4	100,0	
Žuzemberk	1.501	0	0	818	2.319	64,7	0,0	0,0	35,3	100,0	
Velike Lašče	1.906	0	322	2.191	4.419	43,1	0,0	7,3	49,6	100,0	
Lož in Stari trg pri Ložu	293	0	0	869	1.162	25,2	0,0	0,0	74,8	100,0	
Parecag	3.139	0	671	0	3.810	82,4	0,0	17,6	0,0	100,0	
Križ in Šepulje	5.253	0	0	271	5.524	95,1	0,0	0,0	4,9	100,0	
skupaj	74.360	0	6.185	16.716	97.261	76,5	0,0	6,4	17,2	100,0	
celotno posejleno območje naselja											
Spodnja in Zgornja Besnica	17.100	0	1.766	2.044	20.910	81,8	0,0	8,4	9,8	100,0	
Ihan	5.570	1.916	1.905	4.486	13.877	40,1	13,8	13,7	32,3	100,0	
Brdinje	17.176	0	729	1.299	19.204	89,4	0,0	3,8	6,8	100,0	
Lipovci	14.051	0	0	12.421	26.472	53,1	0,0	0,0	46,9	100,0	
Krečina pri Vurberku	28.655	0	2.147	882	31.684	90,4	0,0	6,8	2,8	100,0	
Uršna sela	13.959	0	1.580	563	16.102	86,7	0,0	9,8	3,5	100,0	
Žuzemberk	10.721	0	1.207	5.190	17.118	62,6	0,0	7,1	30,3	100,0	
Velike Lašče	8.762	0	709	7.321	16.792	52,2	0,0	4,2	43,6	100,0	
Lož in Stari trg pri Ložu	5.884	245	444	3.350	9.923	59,3	2,5	4,5	33,8	100,0	
Parecag	5.342	0	2.603	1.596	9.541	56,0	0,0	27,3	16,7	100,0	
Križ in Šepulje	29.887	0	1.602	6.752	38.241	78,2	0,0	4,2	17,7	100,0	
skupaj	157.107	2.161	14.692	45.904	219.864	71,5	1,0	6,7	20,9	100,0	

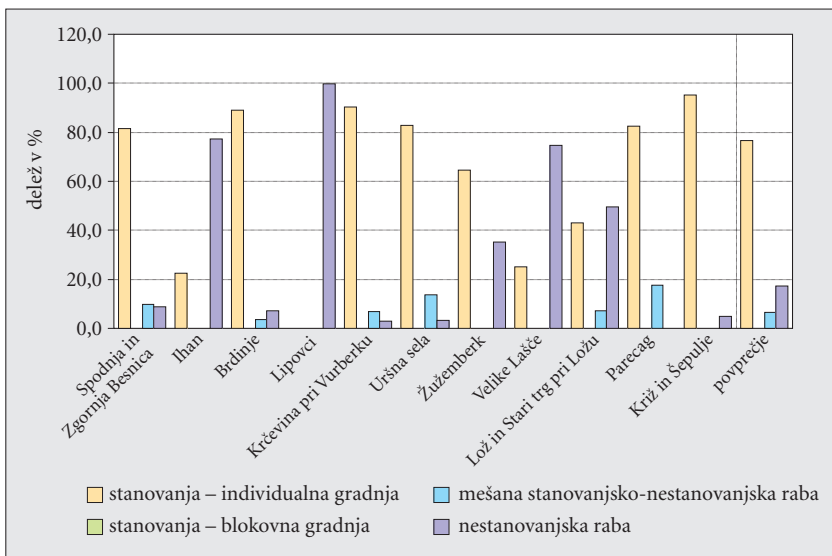
Preglednica 13: Indeks spremembe površine posameznih tipov pozidanih zemljišč po poselitvenih tipih in obravnavanih naseljih med letoma 1992 in 2005.

ime naselja	stanovanjska individualna gradnja	stanovanjska blokovna gradnja	mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba	nestanovanjska raba	skupaj
<i>strnjeno poseljeno območje naselja</i>					
Spodnja in Zgornja Besnica	103,2	–	104,2	109,9	103,6
Ihan	106,6	266,6	111,7	100,4	103,9
Brdinje	102,8	–	101,0	–	102,5
Lipovci	105,1	–	100,0	112,6	106,1
Krčevina pri Vurberku	102,4	–	–	–	102,4
Uršna sela	107,4	–	105,1	107,1	107,3
Žužemberk	105,4	100,0	106,9	115,1	106,7
Velike Lašče	112,5	100,0	103,6	117,3	112,7
Lož in Stari trg pri Ložu	103,2	102,6	102,2	101,8	102,5
Parecag	109,4	100,0	112,8	107,5	109,0
Križ in Šepulje	118,3	–	111,2	170,6	120,6
skupaj	106,4	110,6	106,0	106,6	106,4
<i>nestrnjeno poseljeno območje naselja</i>					
Spodnja in Zgornja Besnica	113,0	–	130,9	105,0	112,0
Ihan	110,9	–	100,0	134,2	122,5
Brdinje	125,7	–	109,4	300,5	125,3
Lipovci	100,3	–	100,0	119,5	117,2
Krčevina pri Vurberku	113,4	–	119,1	105,6	113,1
Uršna sela	110,5	100,0	131,8	102,0	109,8
Žužemberk	106,0	–	100,0	109,6	106,4
Velike Lašče	118,9	–	119,2	128,6	122,8
Lož in Stari trg pri Ložu	102,7	–	100,0	101,4	101,6
Parecag	105,6	100,0	106,9	100,0	105,2
Križ in Šepulje	149,7	–	100,0	103,2	127,5
skupaj	113,7	100,0	114,1	109,1	112,5
<i>celotno poseljeno območje naselja</i>					
Spodnja in Zgornja Besnica	105,1	–	108,3	106,9	105,5

ime naselja	stanovanjska individualna gradnja	stanovanjska blokovna gradnja	mešana stanovanjsko- nestanovanjska raba	nestanovanjska raba	skupaj
Ihan	107,2	266,6	111,4	102,9	105,6
Brdinje	116,2	–	104,7	300,5	115,5
Lipovci	105,1	–	100,0	114,8	107,0
Krčevina pri Vurberku	112,7	–	119,1	105,6	112,6
Uršna sela	109,0	100,0	119,8	102,7	108,7
Žužemberk	105,5	100,0	106,0	113,8	106,7
Velike Lašče	113,5	100,0	105,7	119,6	114,3
Lož in Stari trg pri Ložu	103,1	102,6	102,1	101,7	102,3
Parecag	106,7	100,0	110,5	105,6	107,0
Križ in Šepulje	120,5	–	110,5	138,0	121,4
skupaj	108,5	110,0	107,9	107,3	108,2

Slika 25: Sestava na novo pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 v strnjeno poseljenih delih naselij.

Slika 26: Sestava na novo pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 v nestrnjeno poseljenih delih naselij.

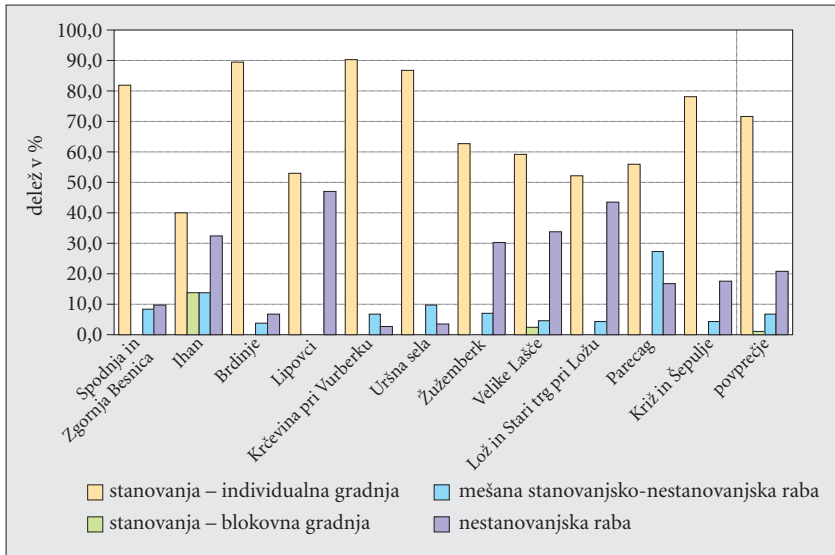
Gradnja je bila najbolj intenzivna:

- v naseljih s priseljevanjem prebivalstva (močna stanovanjska in nestanovanjska gradnja; Brdinje, par Kriz in Šepulje, Velike Lašče);
- v naseljih s priseljevanjem prebivalstva (močna stanovanjska in mešana gradnja; Krčevina pri Vurberku).

Manj intenzivna je bila gradnja:

- v naseljih, ki jih je suburbanizacija s priseljevanjem prebivalstva zajela že pred letom 1990 (par Spodnja in Zgornja Besnica, Ihan);
- v naseljih z znaki zastoja v demografskem in gospodarskem razvoju (Uršna sela, Lipovci) in
- v naseljih, ki so razmeroma velika in imajo značilnosti majhnih urbanih središč, iz katerih se del prebivalstva seli v sosednja manjša naselja (par Lož in Stari trg pri Ložu, Žužemberk).

Izrazite razlike v značilnostih gradnje so tudi med strnjeno in nestrnjeno poseljenimi deli znotraj naselij. V strnjenih delih naselij predstavlja stanovanjska gradnja 67,5 % celotne nove pozidave, v nestrnjenih pa 76,5 %. Nasprotno predstavlja nestanovanjska gradnja 23,8 % novogradenj v strnjenih in 17,2 % v nestrnjenih delih naselij. Delež mešane gradnje je v obeh primerih zelo podoben, 6,9 oziroma 6,4 %.

Slika 27: Sestava na novo pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 v celotnih poseljenih delih naselij.

Po sestavi novih pozidanih zemljišč in glede na razlike med strnjeno in nestrnjeno poseljenimi deli naselij lahko obravnavana naselja razčlenimo v nekaj med seboj ne ravno izrazito ločenih skupin (slike od 25 do 27):

- par Lož in Stari trg pri Ložu, Ihan in Lipovci – delež stanovanjske gradnje od vse novogradnje je pod 65 %, velik delež nestanovanjskih novogradenj je v nestrnjeno poseljenem delu naselja (pri večjih proizvodnih objektih na obrobju vasi);
- Žužemberk in Velike Lašče – delež stanovanjske gradnje od vse novogradnje je pod 65 %, velik delež nestanovanjskih novogradenj je v strnjeno poseljenem delu naselja;
- Parecag – delež stanovanjske novogradnje od vse novogradnje je pod 65 %, visok je delež mešane stanovanjsko-nestanovanjske gradnje in to tako v strnjeno kot nestrnjeno poseljenem delu naselja;
- par Spodnja in Zgornja Besnica, Brdinje, Krčevina pri Vurberku, Uršna sela – delež stanovanjske gradnje od vse novogradnje je nad 80 %, prevladuje tako v strnjeno kot nestrnjeno poseljenem delu naselja; deleža mešane stanovanjsko-nestanovanjske in nestanovanjske gradnje sta po obsegu izenačena;
- Križ in Šepulje – par naselij, ki ima med vsemi obravnavanimi kraji najbolj intenzivno novogradnjo; prevladuje stanovanjska novogradnja.

Preglednica 14: Povprečna letna stopnja rasti po tipu poselitve in naseljih med letoma 1992 in 2005 in vmesnih krajših razdobjih.

ime naselja	stanovanjska individualna gradnja (%)		stanovanjska blokovna gradnja (%)		mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba (%)		nestanovanjska raba (%)		skupaj (%)					
	1992-1998	1999-2005	1992-1998	1999-2005	1992-1998	1999-2005	1992-1998	1999-2005	1992-1998	1999-2005				
strinjeno poseljeno območje naselja														
Spodnja in Zgornja Besnica	0,36	0,17	0,25	-	-	0,83	0,00	0,32	1,15	0,47	0,73	0,42	0,17	0,27
Ihan	0,93	0,12	0,49	17,75	0,00	1,87	0,00	0,86	0,07	0,00	0,03	0,60	0,04	0,29
Brdinje	0,24	0,00	0,18	-	-	0,08	0,00	0,06	-	-	-	0,21	0	0,16
Lipovci	0,25	0,46	0,33	-	-	0,00	0,00	0,00	0,29	1,55	0,79	0,24	0,62	0,39
Krčevina pri Vurberku	0,00	0,29	0,18	-	-	-	-	-	-	-	-	0,00	0,29	0,18
Uršna sela	0,75	0,23	0,55	-	-	0,00	0,99	0,38	0,86	0,00	0,53	0,72	0,26	0,54
Žužemberk	0,54	0,32	0,41	0	0,00	1,34	0,00	0,51	0,87	1,23	1,09	0,64	0,42	0,50
Velike Lašče	1,87	0,1	0,91	0	0,00	0,59	0,00	0,27	0,57	1,81	1,24	1,30	0,60	0,92
Lož in Stari trg pri Ložu	0,47	0,09	0,24	0,52	0,00	0,44	0,00	0,17	0,35	0,00	0,14	0,42	0,05	0,19
Parecag	1,49	0,20	0,69	0	0,00	1,84	0,36	0,93	1,46	0,00	0,56	1,47	0,16	0,66
Križ in Sepulje	2,62	0,16	1,20	-	-	1,79	0,00	0,76	9,31	0,00	3,89	3,00	0,13	1,35
skupaj	0,76	0,23	0,47	1,69	0,00	0,90	0,06	0,45	0,59	0,41	0,49	0,74	0,26	0,48
nestrinjeno poseljeno območje naselja														
Spodnja in Zgornja Besnica	1,17	0,80	0,94	-	-	5,54	0,00	2,10	0,99	0,00	0,38	1,31	0,60	0,87
Ihan	0,00	1,48	0,80	-	-	0,00	0,00	0,00	0,00	4,29	2,29	0,00	2,94	1,57
Brdinje	1,94	0,23	1,54	-	-	0,78	0,00	0,60	10,04	0,00	7,61	1,92	0,20	1,52

	1992- 1998	1999- 2005	1992- 2005	1992- 1998	1999- 2005	1992- 2005	1992- 1998	1999- 2005	1992- 2005	1992- 1998	1999- 2005	1992- 2005	1992- 1998	1999- 2005	1992- 2005	1992- 1998	1999- 2005
Lipovci	0,00	0,05	0,02	-	-	-	0,00	0,00	0,00	0,61	2,08	1,20	0,54	1,85	1,06		
Ktečvina pri Vurberku	2,29	0,15	0,97	-	-	-	2,24	0,81	1,35	0,68	0,25	0,42	2,19	0,19	0,95		
Uršna sela	1,04	0,33	0,77	0,00	0,00	0,00	1,03	3,95	2,15	0,24	0,00	0,15	0,90	0,44	0,72		
Žužembark	0,53	0,40	0,45	-	-	-	0,00	0,00	0,00	0,00	1,15	0,70	0,37	0,54	0,48		
Velike Lašče	2,55	0,32	1,34	-	-	-	2,97	0,00	1,36	4,28	0,00	1,95	3,29	0,16	1,59		
Lož in Stari trg pri Ložu	0,52	0,00	0,20	-	-	-	0,00	0,00	0,00	0,28	0,00	0,11	0,31	0,00	0,12		
Parecag	0,65	0,28	0,42	0,00	0,00	0,00	1,35	0,00	0,52	0,00	0,00	0,00	0,67	0,21	0,39		
Križ in Šepulje	6,29	0,47	2,92	-	-	-	0,00	0,00	0,00	0,52	0,00	0,22	3,73	0,29	1,75		
skupaj	1,78	0,32	0,99	0,00	0,00	0,00	1,58	0,54	1,02	0,71	0,64	0,67	1,51	0,40	0,91		
celotno poseljeno območje naselja																	
Spodnja in																	
Zgornja Besnica	0,52	0,30	0,39	-	-	-	1,61	0,00	0,62	1,05	0,18	0,52	0,63	0,27	0,41		
Ihan	0,81	0,30	0,53	17,75	0,00	7,83	1,82	0,00	0,83	0,06	0,36	0,22	0,54	0,31	0,42		
Brdinje	1,27	0,14	1,01	-	-	-	0,40	0,00	0,30	10,04	0,00	7,61	1,22	0,12	0,97		
Lipovci	0,25	0,46	0,33	-	-	-	0,00	0,00	0,00	0,39	1,72	0,92	0,27	0,72	0,45		
Ktečvina pri Vurberku	2,17	0,16	0,93	-	-	-	2,24	0,81	1,35	0,68	0,25	0,42	2,08	0,19	0,91		
Uršna sela	0,90	0,29	0,66	0,00	0,00	0,00	0,58	2,72	1,40	0,34	0,00	0,21	0,82	0,36	0,64		
Žužembark	0,54	0,33	0,41	0,00	0,00	0,00	1,16	0,00	0,45	0,67	1,21	1,00	0,60	0,43	0,50		
Velike Lašče	1,97	0,14	0,98	0,00	0,00	0,00	0,92	0,00	0,42	1,39	1,39	1,39	1,64	0,52	1,04		
Lož in Stari trg pri Ložu	0,48	0,09	0,24	0,52	0,00	0,20	0,42	0,00	0,16	0,33	0,00	0,13	0,40	0,04	0,18		
Parecag	0,90	0,26	0,50	0,00	0,00	0,00	1,65	0,22	0,77	1,10	0,00	0,42	1,05	0,19	0,52		
Križ in Šepulje	2,91	0,18	1,34	-	-	-	1,68	0,00	0,72	5,52	0,00	2,33	3,08	0,15	1,40		
skupaj	1,06	0,26	0,63	1,60	0,00	0,74	1,06	0,18	0,59	0,62	0,48	0,55	0,96	0,30	0,61		

MAMA TOPOLE

Slika 28: Med vsemi pozidanimi zemljišči so se med letoma 1992 in 2005 najbolj povečala zemljišča z individualnimi, prostostoječimi stanovanjskimi objekti. V Križu se je površina teh zemljišč povečala za več kot petino.

Večji del (56 %) novopozidanih zemljišč je še vedno v strnjenih jedrih naselij, dinamika relativne rasti pozidave pa je večja na njihovih obrobjih, kjer so se pozidana zemljišča v obravnavanem obdobju povečala za 12,5 %, v jedrih naselij pa le za 6,4 % (slika 25). Ta težnja je značilna za večino obravnavanih naselij. V primeru para naselij Lož in Stari trg pri Ložu ter Žužemberka vloga obrobja prevzemajo manjša sosednja naselja, kar predstavlja zametke suburbanizacije na krajevni ravni. Parcaj je sicer razloženo naselje, a ga podobno kot številna druga podeželska naselja Slovenske Istre sestavlja več zaselkov. Ti prevzemajo vlogo zgostitev znotraj naselja, v katerih je osredotočena večina novogradnje. Krepitev gradnje na obrobju naselja oziroma na območju nestrjnene poselitve je značilna za vse vrste pozidave (slika 31), še najbolj pa za stanovanjsko in mešano stanovanjsko-nestanovanjsko gradnjo.

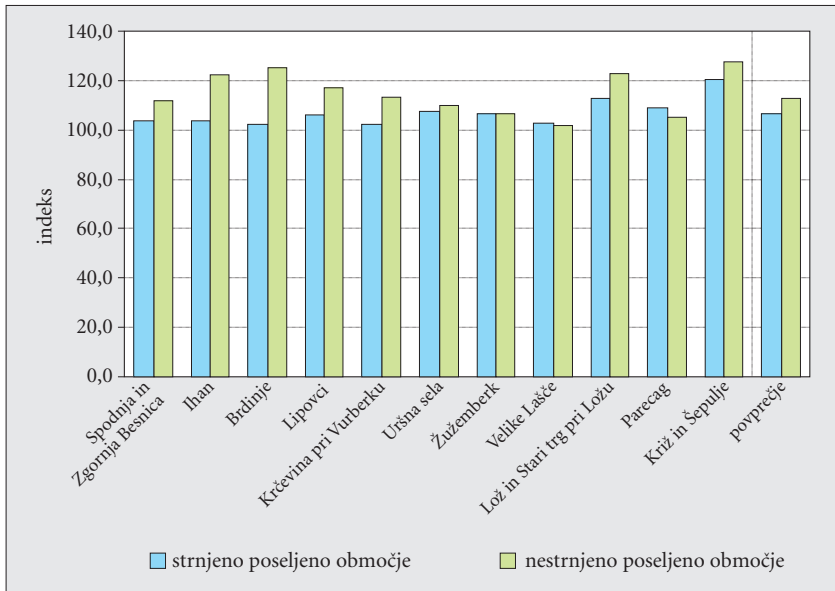
Dinamika gradnje v celotnem obravnavanem obdobju ni bila enakomerna. Novogradnja je časovno izrazito zgoščena v zgodnjih in srednjih devetdesetih letih, v drugi polovici obdobja pa je izrazito upadla (preglednica 14). Skupno se je intenzivnost novogradnje v drugi polovici znižala za več kot trikrat (povprečna letna stopnja rasti

pozidanih zemljišč je bila v prvem obdobju 1,0 %, v drugem pa 0,3 %), stanovanjske gradnje za štirikrat in mešane za šestkrat. Manjši padec beleži samo nestanovanjska gradnja, ki se je v primerjavi s prvo polovico obdobja zmanjšala le za 23 %. Trend je značilen za vsa naselja (slika 32), izjema so le Lipovci, kjer se je intenzivnost gradnje v celoti povečala, predvsem na račun povečanja nestanovanjskih površin v nestrnjeno poseljenem delu naselja (v industrijskem kompleksu ob železnici).

V tem delu analize so prikazani površine, namenjene posameznim skupinam dejavnosti, ter izračun gostote delovnih mest za posamezno dejavnost na hektar po naseljih. S tema dvema kazalnikoma želimo razkriti nekatere temeljne težnje razvoja delovnih mest v slovenskih podeželskih naseljih in razlike med tipi podeželskih naselij, zajetih v ekspertni vzorec.

Pri obravnavi površin, namenjenih posameznim dejavnostim, smo uporabili razdelitev dejavnosti po enotni klasifikaciji dejavnosti. Za potrebe raziskave smo dejavnosti združili v osem skupin, kot je prikazano v preglednici 15.

Pri analizi delovnih mest, njihovem razvrščanju v skupine in izračunih glede na površine, namenjene posameznim skupinam dejavnosti, so se zaradi metodološke neusklajenosti različnih virov podatkov (Popis prebivalstva 2002; PRS AJPES; terensko

Slika 29: Indeks rasti pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 po tipu poselitve in naseljih.

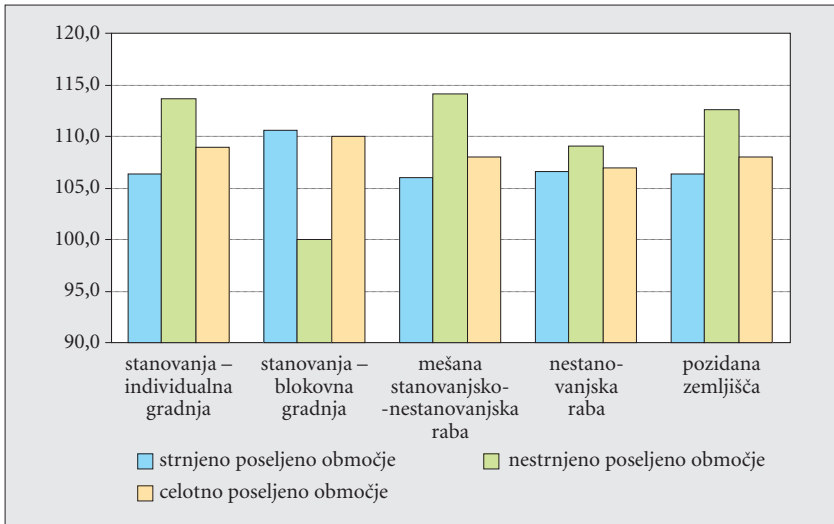

MAMA TOPOLE

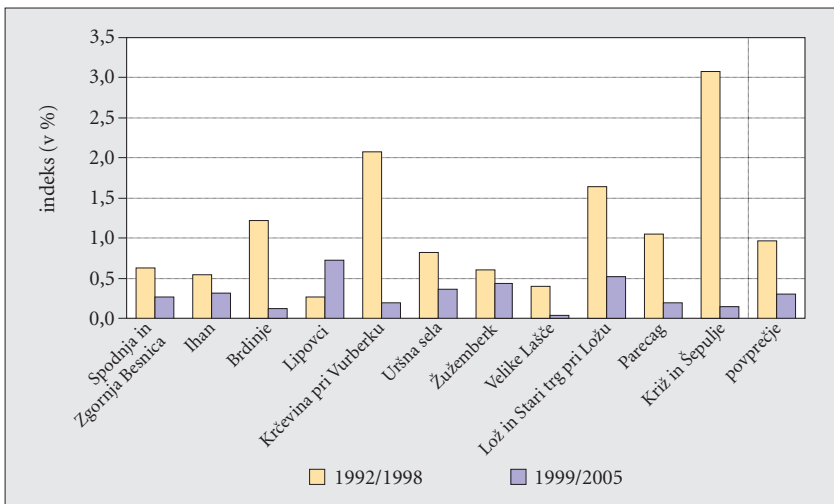
Slika 30: V okviru zemljišč z objekti s stanovanjsko rabo zavzemajo večstanovanjski objekti povprečno 1,2%. Na fotografiji so starejši stanovanjski bloki v Ihanu.

delo) pojavljale naslednje težave oziroma potrebe po posplošitvah, korekcijah, pogosto tudi ocenah:

- Metodologiji določitve skupine »javne dejavnosti« pri površinah nismo mogli povsem slediti pri določitvi delovnih mest po skupinah dejavnosti iz popisa prebivalstva 2002 (SURs). Dejavnosti javne higiene in kulture so pri površinah štete k javnim dejavnostim, popisna metodologija oziroma dostopen publiciran popisni podatek pa te dejavnosti uvršča med »druge storitve«. Ker delovna mesta iz teh skupin na podeželju niso tako pogosta kot v urbanih naseljih (enako velja tudi za nekdanja komunalna podjetja in njihove naslednike, ki so večinoma zgoščeni v mestih oziroma središčih upravnih enot), se zaradi tega izračun gostote delovnih mest na površino bistveno ne spremeni.
- Zaradi pravil varovanja osebnih podatkov nam ni bil omogočen dostop do podatkov o zasebnih kmetovalcih (prav tako ne o kmetijskih gospodarstvih oziroma njihovih površinah), ki ne glede na urbaniziranost obravnavanih naselij še vedno predstavljajo 8,4% v naselju zaposlenega prebivalstva (popis 2002, SURs); zato gostote delovnih mest za kmetijske dejavnosti nismo mogli izračunati.
- Med podatki, zbranimi s terenskim delom, in popisom prebivalstva je tri leta razlike. Zaradi tega se je v posameznih primerih zgodilo, da so na razpolago podatki o površini za dejavnost, popis pa ne beleži zaposlenih, ali obratno; pri vseh tovrstnih primerih je v preglednici 16 navedena gostota za delovna mesta.

Slika 31: Povprečni indeks rasti posameznih vrst pozidanih zemljišč po tipu poselitve med letoma 1992 in 2005.

Slika 32: Povprečna letna stopnja rasti pozidanih zemljišč po naseljih med letoma 1992 in 1998 ter 1999 in 2005.

- V viru PRS AJPES so v nekaterih primerih poslovni subjekti (upoštevali smo samo podjetja različnih tipov, ki imajo delovna mesta) oziroma njihove podružnice ali poslovalnice navedeni v naseljih, kjer ima podjetje uradni sedež, ne pa v naseljih, kjer gospodarska dejavnost dejansko poteka. Kjer je bilo mogoče, smo podatek korigirali s terenskim delom.

Ker so v uvodni in vseh drugih preglednicah pozidana zemljišča, namenjena gospodarskim dejavnostim, prikazana na način, kot je razloženo v metodološkem pregledu zajema podatkov o stavbah z letalskih posnetkov in ortofotov, je treba upoštevati, da bi bile površine in s tem gostote delovnih mest, če bi jih prikazovali kot parcelne podatke, nekoliko manjše. Iz analize gostot smo izločili površine oziroma objekte z dejavnostmi, kot so društva, združenja, športni in drugi klubi, lovske družine, verska združenja ipd., saj te ne nudijo delovnih mest, njihovi sedeži pa so največkrat kar v stanovanjskih hišah.

Preglednica 15: Klasifikacija dejavnosti.

šifra dejavnosti	dejavnost po enotni klasifikaciji dejavnosti	skupine dejavnosti v raziskavi
A	kmetijstvo, lov, gozdarstvo	kmetijske dejavnosti
B	ribištvo in ribiške storitve	
C	rudarstvo	predelovalne dejavnosti
D	predelovalne dejavnosti	
E	oskrba z električno energijo, plinom in vodo	
F	gradbeništvo	gradbeništvo
G	trgovina	trgovina
H	gostinstvo	gostinstvo
I	promet, skladiščenje, zveze	promet
L	javna uprava, obramba, socialno zavarovanje	javne dejavnosti
M	izobraževanje	
N	zdravstvo, socialno varstvo	
J	finančno posredništvo	druge storitvene dejavnosti
K	nepremičnine, najem, poslovne storitve	
O	druge javne, skupne in osebne storitve	

Preglednica 16: Gostota delovnih mest (število delovnih mest na ha) po dejavnostih (glede na površine, namenjene dejavnosti; brez kmetijskih dejavnosti) po obravnavanih naseljih leta 2005.

	predelovalne dejavnosti	gradbeništvo	trgovina	gostinstvo	promet	javne dejavnosti	druge storitve	skupaj
Spodnja in Zgornja Besnica	20,1	21,9	16,4	85,0	34,4	2,8	44,1	20,6
Ihan	21,4	15,9	8,6	29,7	28,9	11,0	54,3	13,2
Brdinje	47,2	55,3	12,0	0,0	0,0	0,0	39,2	35,6
Lipovci	37,7	26,0	42,6	19,1	13,8	9,6	9,4	24,3
Krčevina pri Vurberku	26,4	35,4	10,8	87,7	43,9	44,6	0,0	41,2
Uršna sela	40,4	19,6	83,8	0,0	14,5	7,2	15,2	24,9
Žužemberk	1653,1	38,6	106,2	245,9	83,9	47,0	21,6	81,7
Velike Lašče	12,4	48,5	24,2	53,2	43,6	49,9	52,3	31,3
Lož in Stari trg pri Ložu	146,1	23,1	155,0	65,9	47,2	26,5	104,2	72,6
Parecag	91,3	63,4	15,9	21,0	58,5	63,1	130,5	32,9
Križ in Šepulje	107,2	21,8	25,0	26,5	29,0	12,7	24,6	51,3
skupaj	104,4	34,6	31,3	41,9	42,5	26,8	39,7	47,5

V preglednici 16 so po obravnavanih naseljih prikazane gostote delovnih mest na 1 ha površine za posamezne dejavnosti. Podatki v preglednici zahtevajo nekatere dodatna pojasnila:

- Zaradi nedostopnosti podatkov o površinah in delovnih mestih na zasebnih kmetijah smo izračun za kmetijske in sorodne panoge (ribištvo, gozdarstvo) iz preglednic izločili, saj bi bilo ocenjevanje na podlagi drugih virov precenjeno. Tako so bile iz izračuna izločene površine prašičje farme v Ihanu ter površine gospodarske dejavnosti kmetijske zadruge v Velikih Laščah, saj obe spadata v področje dejavnosti kmetijstva; pri čemer se bistveno razlikujeta od družinskega kmetovanja. V primeru Ihana gre za dejavnost, ki je po delovnem postopku podobna predelovalnim dejavnostim, v primeru Velikih Lašč pa za dejavnost, podobno trgovinski dejavnosti. Z vključitvijo površin in delovnih mest obeh dejavnosti, kar bi bilo odraz dejanskega stanja, bi se skupna gostota delovnih mest v Ihanu povečala za dvakrat (na okrog 25 delovnih mest na hektar), v Velikih Laščah pa približno za četrtno (na okrog 40 delovnih mest na hektar).
- V preglednici o gostoti delovnih mest v predelovalnih dejavnostih je navedena izrazito visoka vrednost za Žužemberk, kar 1653, medtem ko se vrednosti v ostalih naseljih gibljejo med 12 in 146, povprečje za vsa naselja pa je 104. Vzrok za takšno odstopanje je dejstvo, da so na naslovu žužemberškega industrijskega podjetja tudi številne druge dejavnosti, ki ne spadajo k predelovalnim, zato je površina metodološko štetja k površinam z več dejavnostmi. Izračunana vrednost, ki je, če upoštevamo vrednost za par naselij Lož in Stari trg pri Ložu s sorodno gospodarsko sestavo, previsoka vsaj za desetkrat; na skupno gostoto delovnih mest v naselju nima vpliva;
- Gostote delovnih mest za dejavnost prometa, gradbene dejavnosti in druge storitve so prevelike, saj gre najpogosteje za samostojne podjetnike (avtoprevoznike, zidarje, lastnike gradbene mehanizacije, samozaposlene s področij zasebnega zdravstva, odvetništva, finančnega svetovanja, samostojne kulturne delavce), kjer na domu locirane delovne površine redko vsebujejo kaj drugega kot povečana parkirišča za vozila ali le spremenjene oziroma prilagojene prostore stanovanjske hiše. Pogosto gre le za sedež podjetja, zaposleni pa opravljajo večino dela zunaj naselja bivanja. Ker so številna majhna podjetja iz omenjenih skupin v manjših naseljih razpršene poselitve in novejša suburbanizacije pogost pojav, je podatek o gostoti delovnih mest (v primerjavi s središčnimi naselji in zaposlitvenimi središči) realno nižji. To velja še zlasti za naselji Krčevina pri Vurberku z več avtoprevozniki in Brdinje z več samostojnimi podjetniki s področja gradbeništva.

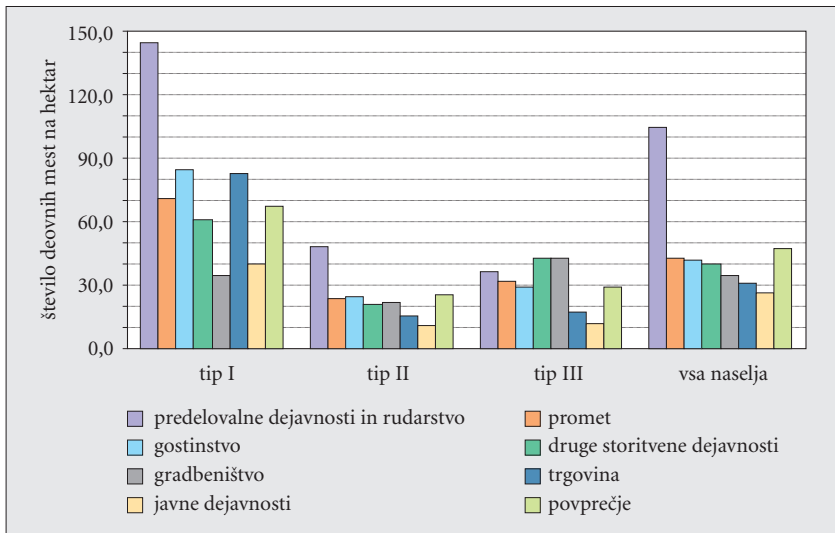
Če ob podatkih iz preglednice upoštevamo zgoraj navedene korekcije, so splošni zaključki o gostoti delovnih mest naslednji:

- največja gostota delovnih mest je v predelovalnih dejavnostih (če upoštevamo korekcijo za Žužemberk, še vedno znaša 92 delovnih mest na hektar);
- na naslednjih dveh mestih sta gostinstvo in trgovina;

- vrednosti gostote delovnih mest za druge skupine dejavnosti so zaradi navedenih nedoslednosti nižje ali povedano drugače, številna podjetja za svoje delovanje ne potrebujejo posebnih površin v naselju, saj je delokrog zaposlenih manj vezan na območje naselja;
- največja gostota delovnih mest je v naseljih z velikimi podjetji ali večjim številom srednje velikih podjetij (Žužemberk, par Lož in Stari trg pri Ložu, par Križ in Šepulje, Velike Lašče);
- manjše gostote delovnih mest so v manjših razloženih naseljih z slabo zastopanimi središčnimi dejavnostmi in večjim številom samostojnih podjetnikov ali manjših podjetij drugih tipov.

V preglednici 17 in na sliki 33 so gostote delovnih mest po dejavnostih predstavljene po tipih naselij, kot so bili predstavljeni v opredelitvi ekspertnega vzorca obravnavanih naselij: tip I – središčna naselja (Žužemberk, par Lož in Stari trg pri Ložu, Velike Lašče), tip II – zaposlitvena središča (Lipovci, Ihan, par Križ in Šepulje) in tip III – druga naselja (par Spodnja in Zgornja Besnica, Brdinje, Krčevina pri Vurberku, Uršna sela, Parecag).

Podobo o gostotah delovnih mest nekoliko posploši grupiranje podatkov po tipih naselij. Občinska središča (središčna naselja) imajo največje skupne gostote (pri večini dejavnosti tudi največje posamične gostote) zlasti pri predelovalnih dejavnostih. Tip III

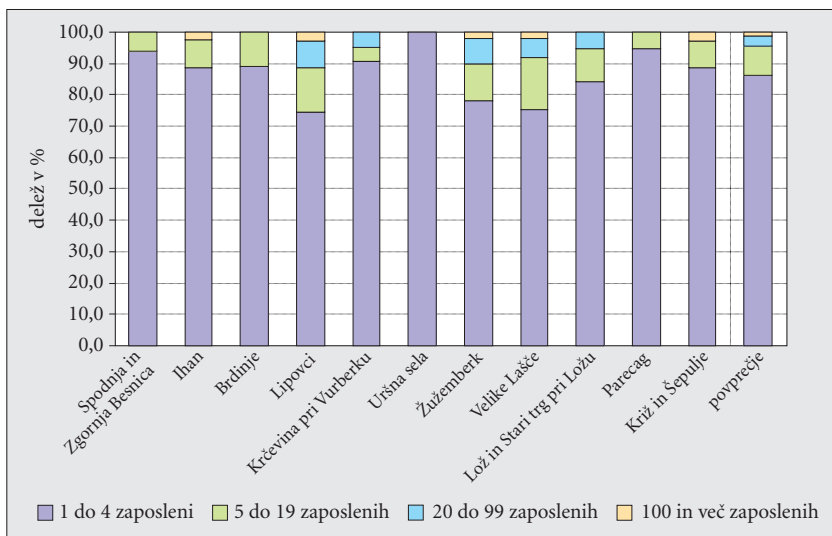

Slika 33: Gostota delovnih mest po dejavnostih (brez kmetijstva) po tipih naselij leta 2005.

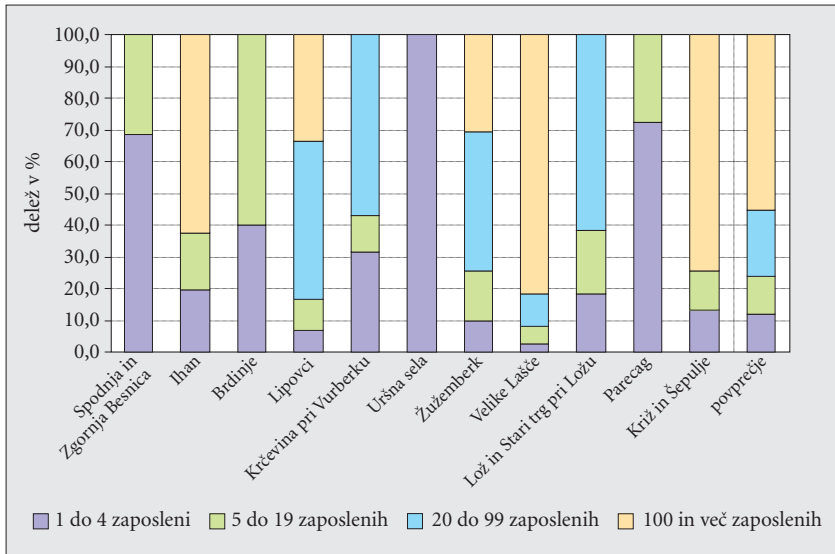
Preglednica 17: Gostota delovnih mest (število delovnih mest na ha) po dejavnostih (glede na površine, namenjene dejavnosti; brez kmetijskih dejavnosti) po tipih naselij leta 2005.

	predelovalne dejavnosti in rudarstvo	gradbe- ništvo	trgovina	gostinstvo	promet	javne dejavnosti	druge storitvene dejavnosti	skupaj
tip I	145,0	34,7	82,3	84,4	70,6	40,1	60,5	67,2
tip II	46,0	21,7	15,8	24,4	23,3	10,6	21,1	25,3
tip III	36,8	42,8	17,4	29,0	32,1	11,6	42,4	29,5
vsa naselja	104,4	34,6	31,3	41,9	42,5	26,8	39,7	47,5

v primerjavi s tipom II navidez paradoksalno izkazuje večje skupne gostote delovnih mest in pri večini dejavnosti tudi posamične gostote delovnih mest. To je posledica že omenjene previsoke izračunane vrednosti gostot za dejavnosti gradbeništva, prometa in drugih storitev, pri katerih so v preglednici 17 med tipoma II in III tudi največje razlike.

Slika 34: sestava podjetij po številu delovnih mest po obravnavanih naseljih leta 2005 (PRS AJPES).

Slika 35: Delež delovnih mest glede na velikost podjetja po naseljih leta 2005 (PRS AJPES).

Podjetja (in drugi poslovni subjekti z delovnimi mesti) v obravnavanih naseljih imajo zvečine malo zaposlenih. Kar 96 % podjetij ima manj kot 20 zaposlenih, 86 % pa manj kot 5. Naselja Spodnja in Zgornja Besnica, Brdinje, Uršna sela in Parecag imajo vsa delovna mesta v podjetjih z manj kot 20 zaposlenimi. V ostalih naseljih je večina delovnih mest v podjetjih z več kot 20 zaposlenimi, največ, več kot dve tretjini, v središčnih naseljih in zaposlitvenih središčih Lož in Stari trg pri Ložu, Lipovci, Križ in Šepulje ter Žužemberk (sliki 34 in 35). Največ majhnih podjetij je v dejavnostih gradbeništva, prometa, trgovine in drugih storitev. Zgostitev tovrstnih podjetij, predvsem pa delovnih mest, je značilna v manjših naseljih z razpršenim tipom poselitve, ki v zadnjem obdobju rastejo zaradi priseljevanja prebivalcev iz bližnjih mestnih naselij.

7 Primeri podeželskih naselij v slovenskem alpskem svetu

Alpski svet je obsežen pokrajinski tip, ki zavzema več kot 42 % slovenskega ozemlja, v njem je 37 % slovenskih naselij in 47 % vseh njenih prebivalcev (Perko, Orožen Adamič 1998). Deli se na alpska visokogorja, alpska hribovja in alpske ravnine. Tri

naselja so v alpskem hribovju (par Spodnja in Zgornja Besnica ter Brdinje), eno pa na alpski ravnini (Ihan). Obravnavana alpska naselja so v treh statističnih regijah (gorenjski, osrednjeslovenski in koroški).

Spodnja in Zgornja Besnica sta naselji, ki ju obravnavamo skupaj, čeprav sta statistično in formalno dve ločeni naselji. Obe sta na obrobju Škofjeloškega hribovja, tik nad Savsko ravnjo. Njuna povprečna nadmorska višina je 430 m, pri čemer je razlika med najvišjo in najnižjo točko kar 110 m. Naselji sta torej na razgibanem rečno-kraškem in rečno-denucacijskem reliefu. Tradicionalni tip njunih kmečkih hiš je alpsko-gorenjska hiša. Prevladujejo velike in masivne hiše s strmimi dvokapnimi strehami (Drozg 1998a).

Poseljeni del naselij Spodnja in Zgornja Besnica predstavlja le 15 % celotnega območja naselij, kar je najmanj med vsemi naselji. Med vsemi pozidanimi zemljišči jih je 76 % na območju strnjene poselitve, kar je glede na vsa obravnavana naselja nadpovprečen delež. To na nek način preseneča, saj sta naselji razloženi, vendar ju sestavljajo gručasta jedra, ki so na zemljevidu vidna v mejah strnjene poselitve.

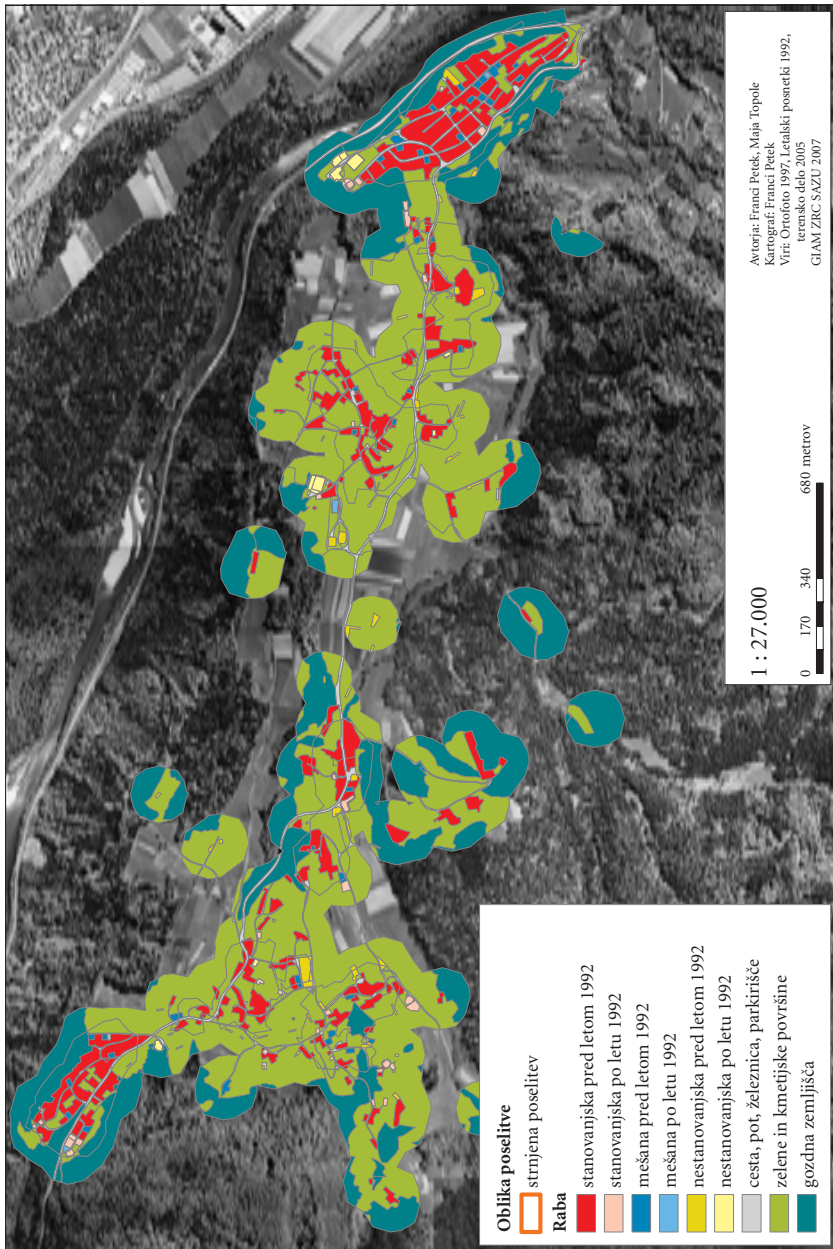
Med njimi izstopata dve jedri, ki sta očitno mlajšega nastanka, vendar sta kot odraz suburbanizacije Kranja nastali že večinoma pred letom 1992. Od ostalih jeder se razlikujeta po obsežnosti, locirani pa sta v skrajnem severozahodnem in jugovzhodnem delu naselij.

Težko rečemo, da se naselji širita na robovih, z izjemo prej omenjenega jedra na skrajnem severozahodu. Stavbe, nastale po letu 1992, so v obliki individualnih gradenj dokaj neurejeno razpršene po celotnem poseljenem območju. Novejše stavbe prevladujejo na območju Zgornje Besnice, torej v zahodnem delu območja. Med nestanovanjsko rabo novejšega nastanka izstopajo športna igrišča, ki pa so v Spodnji Besnici.

Objekti z mešano stanovanjsko-nestanovanjsko rabo nakazujejo določeno dejavnost v njih. Ti objekti se pojavljajo razpršeno po celotnem poseljenem območju, nekoliko zgoščeno v skrajnem jugovzhodnem poselitvenem jedru. V njih prevladujejo storitvene dejavnosti (slika 36).

Morfološko se naselji uvrščata v tip razloženih naselij z gručastim jedrom, pri čemer je jedro starejše, pozidano tradicionalno, novejša gradnja pa se pojavlja razpršeno v okolici tradicionalnih jeder. Izjemi sta novejša dela Nova vas v Zgornji Besnici ter območje med Voglom in Pešnico v Spodnji Besnici, ki sta strnjeno pozidana in ju lahko primerjamo z mestno poselitvijo. Jedro zavzema slabih 30 % celotnega poseljenega območja, suburbaniziran in razpršen del pa preostalih 70 %. Med vsemi pozidanimi zemljišči zavzemajo daleč največ (86,5 %) prostora zemljišča z objekti s stanovanjsko rabo, preostanek pa odpade na zemljišča z objekti z mešano stanovanjsko-nestanovanjsko rabo in z objekti z nestanovanjsko rabo, namenjenimi opravljanju

Slika 36: Spodnja in Zgornja Besnica – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005). ►

Preglednica 18: Spodnja in Zgornja Besnica – raba tal v posejjenem delu naselja.

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozidanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 (%)
skupna površina	2.854.218	100,0	–	–	–	–	–
pozidana zemljišča skupaj	404.503	14,2	100,0	105,5	0,63	0,27	0,41
stanovanjska individualna gradnja skupaj	349.883	12,3	86,5	105,1	0,52	0,30	0,39
stanovanjska individualna gradnja pred letom 1992	332.783	11,7	82,3	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1992 in 1998	8.791	0,3	2,2	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1999 in 2005	8.309	0,3	2,1	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja skupaj	0	0,0	0,0	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja pred letom 1992	0	0,0	0,0	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1992 in 1998	0	0,0	0,0	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	–	–	–	–
mešana stanovanjsko-nestano- vanjska raba skupaj	23.042	0,8	5,7	108,3	1,61	0,00	0,62

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozdanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozdanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast pozdanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	povprečna letna rast pozdanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	povprečna letna rast pozdanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 (%)
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba pred letom 1992	21.276	0,8	5,3	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	1.766	0,1	0,4	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	-	-	-	-
nestanovanjska raba skupaj	31.578	1,1	7,8	106,9	1,05	0,18	0,52
nestanovanjska raba pred letom 1992	29.534	1,1	7,3	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	1.583	0,1	0,4	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	461	0,0	0,1	-	-	-	-
stavba brez funkcije	0	0,0	0,0	-	-	-	-
pot, cesta, železnica	124.067	4,4	-	-	-	-	-
športna igrišča, parki	8.897	0,3	-	-	-	-	-
vrtni in kmetijska zemljišča	1.485.321	52,0	-	-	-	-	-
gozd	831.430	29,1	-	-	-	-	-
vode	0	0,0	-	-	-	-	-

raznih dejavnosti. Slednjih je 7,8 %, kar je precej manj od drugih podeželskih naselij v ekspertnem vzorcu.

Prometne površine, kamor spadajo vse prometnice in parkirišča, zavzemajo 12 ha ali 4,4 % celotnega poseljenega območja. Zaradi naravnih dejavnikov (hribovje na zahodu, reka Sava na vzhodu) sta naselji prometno povsem navezani na Kranj, kjer je najbližji most čez reko in navezava na drugo cestno in železniško omrežje. Delež prometnih površin v strnjeno poseljenem delu naselja je precej večji (8,2 %) kot v nestrnjeno poseljenem delu.

V Spodnji Besnici so še manjša športna igrišča in park, ki površinsko ne igrajo pomembne vloge. Večji pomen imajo zelene površine in kmetijska zemljišča, ki jih je skupaj dobrih 148 ha ali kar 52 %. Večina jih je v nestrnjeno poseljenem delu naselja. Gozdnih zemljišč je dobrih 29 %.

Preglednica 19: Spodnja in Zgornja Besnica – raba tal po dejavnostih leta 2002.

dejavnost	površina (m ²)	skupine dejavnosti	število delovnih mest leta 2002	število delovnih mest na ha
skupno naseljeno območje	2.854.218	delovna mesta skupaj	80	–
kmetijske dejavnosti	...	kmetijstvo, gozdarstvo	13	–
predelovalne dejavnosti	6.471	predelovalne dejavnosti in rudarstvo	13	20,1
gradbeništvo	3.648	gradbeništvo	8	21,9
trgovina	4.264	trgovina	7	16,4
gostinstvo	353	gostinstvo	3	85,0
promet	1.162	promet	4	34,4
javne dejavnosti	10.665	javne dejavnosti	3	2,8
druge storitve	2.946	druge storitvene dejavnosti	13	44,1
neznano	–	neznano	16	–
dve ali več dejavnosti	3.016	–	–	–
dejavnosti (brez kmetijstva)	32.525	delovna mesta (brez kmetijstva)	–	20,6
druga zemljišča (s kmetijskimi)	2.821.693	–	–	–

Naselji Spodnja in Zgornja Besnica sta bili že pred časom pod močnim suburbanizacijskim vplivom Kranja. Očitno je, da ju je najbolj intenzivna gradnja zajela

FRANCI PETEK

Slika 37: Strnjeni del Zgornje Besnice, kjer rastejo značilne individualne, prostostoječe stanovanjske hiše, je pod močnim suburbanizacijskim vplivom.

pred letom 1992, saj je poznejša rast pozidanih zemljišč neznatna. Indeks sprememb je 105,5 in je med nižjimi v izbranem vzorcu naselij. Značilnost slovenske suburbanizacije je v tem, da se širi v obliki individualnih, prostostoječih hiš z nesklenjeno zazidavo (Ravbar 1998). Tako je tudi v omenjenih naseljih, kjer je novejša gradnja intenzivnejša v nesklenjeno poseljenem območju (indeks 112).

Tudi družbenoekonomske značilnosti kažejo, da sta naselji del kranjskega obmestnega prostora. Kar 90 % delovno aktivnih prebivalcev je vozačev, saj je v obeh naseljih le 80 delovnih mest. Največje zaposlitveno središče za prebivalce obeh Besnic je Kranj, kjer dela 57 % vseh zaposlenih, drugo največje pa Ljubljana, ki zaposluje slabih 11 % zaposlenih Besničanov. Povezava Besnice z največjim zaposlitvenim središčem Kranjem je možna po lokalni cesti, deloma tudi z avtobusom. Časovna oddaljenost z osebnim avtomobilom je 10 do 15 minut, z avtobusom pa 15 do 20 minut.

Naselji sta znotraj izrazitega privlačnostnega vpliva Kranja in predstavljata del njegovega funkcionalnega zaledja v gospodarskem, administrativnem in fizičnem pogledu, kar se kaže tudi pri spremembah pozidanih zemljišč znotraj obeh naselij.

Ihan je značilno ravninsko naselje z gručastim jedrom v jugovzhodnem delu Kamniškobistriške ravnin, v neposredni bližini Domžal. Zaradi lege med dvema mestoma,

Slika 38: Ihan – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005). ►

Domžalami in Ljubljano, čeprav nekoliko odmaknjen od njune najkrajše prometne vezi, je pod močnim vplivom suburbanizacije.

Ihan ima med vsemi obravnavanimi in primerjanimi naselji največji delež poseljenega območja (66 % od celotne površine naselja). Skoraj 90 % vseh pozidanih zemljišč je v strnjem območju poselitve, več jih ima le še naselje Lipovci kot predstavnik panonskega sveta.

V Ihanu sta dve jedri strnjene poselitve. Obsežnejše zavzema skoraj celotno pozidano območje, manjše pa je na skrajnem jugu naselja. Zemljišča z objekti s stanovanjsko rabo med vsemi pozidanimi zemljišči zavzemajo le tretjino, kar gre na račun površinsko zelo obsežne prašičje farme, ki je zajeta v zemljiščih z nestanovanjsko rabo.

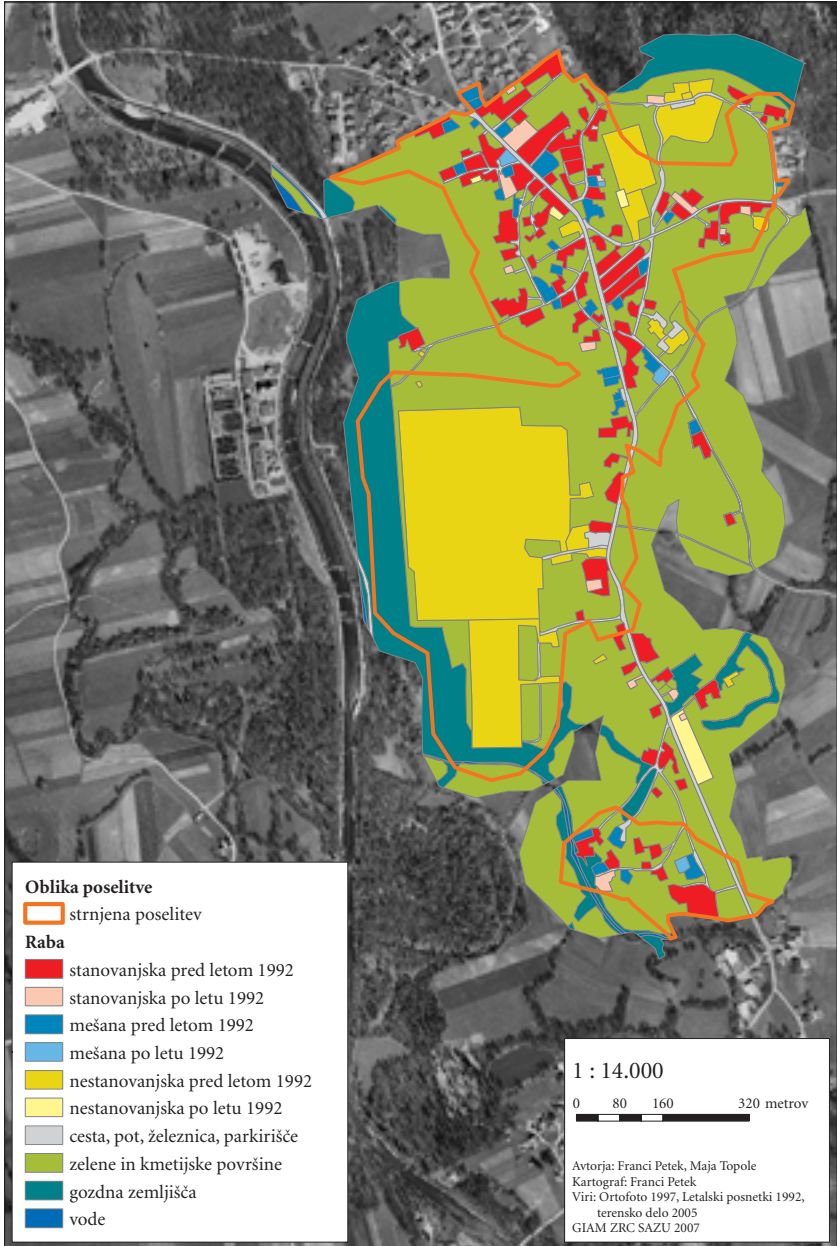
Naselje se ne širi na robovih, pač pa so bile po letu 1992 na novo zgrajene številne stavbe znotraj naselja, torej gre za zgoščanje poselitve. Indeks rasti novozgrajenih zgradb na območju strnjene poselitve je glede na vsa naselja podpovprečen, zato jih na zemljevidu komaj opazimo.

Na obeh območjih strnjene poselitve je zelo značilna mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba. Na zemljevidu močno izstopa prašičja farma kot oblika nestanovanjske rabe.

Ihan je torej značilno predalpsko gruščasto naselje, ki ga pri prostorskem širjenju omejujejo kakovostna kmetijska zemljišča na eni strani in gozd na drugi. Med vsemi naselji v vzorcu podeželskih naselij ima glede na celotno območje naselja največji delež strnjeno poseljenega območja (38,1 %). Zemljišča z objekti s stanovanjsko rabo prevladujejo v okviru strnjeno poseljenega območja, pri čemer jih je zaradi prostranih prašičerejskih objektov znotraj naselja precej manj kot pri drugih vzorčnih naseljih. Delež zemljišč z objekti z mešano stanovanjsko-nestanovanjsko rabo je blizu povprečja (7,1 %) in od ostalih naselij bistveno ne odstopa. Zaradi že večkrat omenjene prašičje farme odpade na zemljišča z objekti za nestanovanjsko rabo, namenjenimi gospodarskim dejavnostim, več kot 15 ha ali skoraj 60 % od vseh pozidanih zemljišč.

Zaradi strnjenosti naselja je prometnih površin malo; za razliko od Spodnje in Zgornje Besnice, kjer jih je kar 12 ha, jih je v Ihanu le dobre 4 ha ali 4,1 % območja naselja. Naselje ima dobre cestne povezave z bližnjimi urbanimi središči. Domžale so znotraj 10-minutne izohrone, središče Ljubljane pa je v razmerah normalne prometne pretočnosti oddaljeno dobrih 20 minut. Javni potniški promet je omejen na redke linije proti Domžalam in iz Domžal.

Parki in športni objekti tudi v Ihanu nimajo večje vloge, saj zavzemajo le dober hektar ali odstotek od vseh poseljenih površin v naselju. Kmetijska zemljišča in zelene površine v poseljenem delu naselja obsegajo 58 ha ali 56 %, gozd pa le 13 ha ali slabih 13 % območja znotraj poseljenega dela naselja. Kmetijstvo je bržčas bolj pomembno zunaj strnjeno poseljenega območja naselja, ki pa ni bilo vključeno v obravnavo.

Preglednica 20: Ihan – raba tal v poseljenem delu naselja.

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozidanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast		povprečna letna rast	
					pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 (%)	pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)
skupna površina	1.031.605	100,0	–	–	–	–	–	–
pozidana zemljišča skupaj	262.550	25,5	100,0	105,6	0,54	0,31	0,42	0,42
stanovanjska individualna gradnja skupaj	83.461	8,1	31,8	107,2	0,81	0,30	0,53	0,53
stanovanjska individualna gradnja pred letom 1992	77.891	7,6	29,7	–	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1992 in 1998	3.846	0,4	1,5	–	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1999 in 2005	1.724	0,2	0,7	–	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja skupaj	3.066	0,3	1,2	266,6	17,75	0,00	7,83	7,83
stanovanjska blokovna gradnja pred letom 1992	1.150	0,1	0,4	–	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1992 in 1998	1.916	0,2	0,7	–	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	–	–	–	–	–
mešana stanovanjsko-nestano- vanjska raba skupaj	18.601	1,8	7,1	111,4	1,82	0,00	0,83	0,83

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozidanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 (%)
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba pred letom 1992	16.696	1,6	6,4	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	1.905	0,2	0,7	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	-	-	-	-
nestanovanjska raba skupaj	157.422	15,3	60,0	102,9	0,06	0,36	0,22
nestanovanjska raba pred letom 1992	152.936	14,8	58,3	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	570	0,1	0,2	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	3.916	0,4	1,5	-	-	-	-
stavba brez funkcije	0	0,0	0,0	-	-	-	-
pot, cesta, železnica	41.906	4,1	-	-	-	-	-
športna igrišča, parki	11.155	1,1	-	-	-	-	-
vrtni in kmetijska zemljišča	579.734	56,2	-	-	-	-	-
gozd	131.853	12,8	-	-	-	-	-
vođe	4.407	0,4	-	-	-	-	-

Preglednica 21: Ihan – raba tal po dejavnostih leta 2002.

dejavnost	površina (m ²)	skupine dejavnosti	število delovnih mest leta 2002	število delovnih mest na ha
skupno naseljeno območje	1.031.605	delovna mesta skupaj	178	–
kmetijske dejavnosti	...	kmetijstvo, gozdarstvo	90	–
predelovalne dejavnosti	8.420	predelovalne dejavnosti in rudarstvo	18	21,4
gradbeništvo	1.882	gradbeništvo	3	15,9
trgovina	26.893	trgovina	23	8,6
gostinstvo	1.348	gostinstvo	4	29,7
promet	693	promet	2	28,9
javne dejavnosti	16.346	javne dejavnosti	18	11,0
druge storitve	2.027	druge storitvene dejavnosti	11	54,3
neznano	–	neznano	9	–
dve ali več dejavnosti	9.193	–	–	–
dejavnosti (brez kmetijstva) skupaj	66.802	delovna mesta (brez kmetijstva)	–	13,2
druga zemljišča (s kmetijskimi)	964.803	–	–	–

Ihan je pod močnim vplivom bližnjih mest, ki traja že dlje časa. Spremembe v gradnji nakazujejo, da ne gre več za podeželsko naselje, saj sestava na novo pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 vključuje tudi blokovno gradnjo, ki je bolj značilna za urbani prostor. Indeks sprememb v tem obdobju je 105, pri čemer ima daleč največjo rast ravno blokovna gradnja (indeks 266), medtem ko je mešana stanovanjska-nestanovanjska gradnja precej bolj umirjena (indeks 111). Očitno so spremembe navezane na popolno preobrazbo Ihana, tako kot tudi bližnjih naselij Dol pri Ljubljani in Dolsko, v suburbanizirano naselje na obmestnem območju med Domžalami in Ljubljano.

Kljub dejstvu, da je v Ihanu velik gospodarski obrat z več kot 80 zaposlenimi, je naselje izvorno območje dnevnih vozačev. Približno petina vseh delavcev je zaposlenih v domačem naselju, ostali pa se vozijo na delo v večje urbane centre v bližini, zlasti Ljubljano in Domžale, nekaj pa tudi v okoliška manjša zaposlitvena središča, na primer Trzin in Vir. Omenjeni živinorejski obrat je zaslužen tudi za dejstvo, da ima naselje šibko zaposlitveno vlogo tudi za delavce zunaj matičnega naselja. Nekaj delovnih mest

MAJA TOPOLE

Slika 39: Ihan je suburbanizirano naselje v neposredni bližini Domžal in Ljubljane.

ponujajo tudi vrtec, podružnična osnovna šola in trgovina v živili, kraj pa je že tradicionalno sedež številnih manjših podjetnikov in obrtnikov (preglednica 21).

Ihan je stabilno suburbanizirano obmestno naselje in njegov prostorski razvoj bo tudi v prihodnje odvisen od bližnjih mest.

Brdinje so naselje z značilno dvojno zgradbo, v neposredni bližini Raven na Koroškem. Manjši del kraja v dolini potoka Hotuljka je strnjeno pozidan in ima značilnosti obcestnega naselja, večji del pa se razprostira po obronkih med Mislinjsko in Mežiško dolino in ga sestavljajo zaselki in samotne kmetije. Ta del je precej hribovit z izrazitim rečno-dendudacijskim reliefom. Relativna višinska razlika med najnižjim in najvišjim delom je 285 m, povprečna nadmorska višina pa je 450 m. Nekatere samotne kmetije ohranjajo tradicionalen videz z vgrajenim lesom in veliko dvokapno streho, krito s skodlami (Drozg 1998a).

Brdinje imajo nadpovprečen delež poseljenega območja, v katerem prevladuje nestrnjena oblika poselitve. Med vsemi pozidanimi zemljišči jih je na strnjeno poseljenem območju ob regionalni cesti Slovenj Gradec–Ravne na Koroškem le dobra tretjina, kar je močno pod povprečjem obravnavanih naselij.

Močno prevladujejo zemljišča z objekti s stanovanjsko rabo, medtem ko so zemljišča z objekti z mešano stanovanjsko-nestanovanjsko rabo zgoščena na strnjeno

Slika 40: Brdinje – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005). ►

poseljenem območju, med dejavnostmi pa prevladujejo storitvene. Čista nestanovanjska raba je zgolj v štirih objektih.

Indeks rasti na novo pozidanih zemljišč je nadpovprečen na nestrnjeno poseljenem območju, saj je bila na strnjeno poseljenem območju po letu 1990 zgrajena le ena stavba. Novogradnje so izrazito zgoščene v jugovzhodnem delu obravnavanega območja.

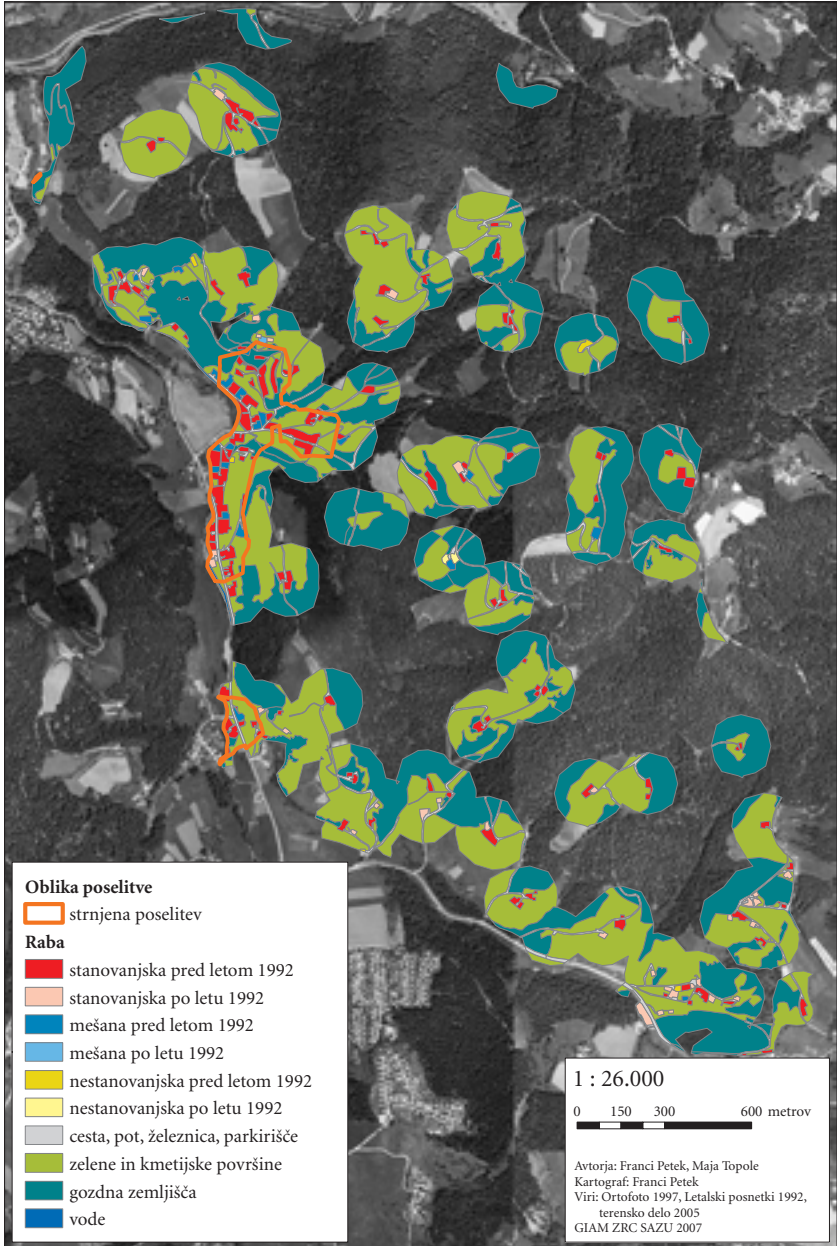
Zaradi razpršenosti imajo Brdinje med vzorčnimi naselji najmanj pozidanih zemljišč, le slabih 6 %. Večinoma gre za zemljišča z objekti s stanovanjsko rabo, medtem ko sta deleža zemljišč z objekti z mešano stanovanjsko-nestanovanjsko rabo in zemljišč z objekti za nestanovanjsko rabo zanemarljivo majhna. Zemljišč z objekti za nestanovanjsko rabo je tako le za 0,2 ha, kar je najmanj od celotnega vzorca podeželskih naselij. Prevladujejo gozdna zemljišča, ki skupaj sestavljajo skoraj 42 % poseljenega območja, podpovprečno glede na ekspertni vzorec naselij pa so zastopane zelene površine in kmetijska zemljišča (47,6 %, povprečje vzorca naselij je 59,9 %).

Prometnih površin je za 11,5 ha oziroma 4,7 % od vseh pozidanih zemljišč. Teh je zaradi skozi naselje potekajoče državne ceste več v strnjeno poseljenem delu Brdinj. Poleg državne ceste obstajajo tudi občinske oziroma lokalne ceste, javni prevoz pa je organiziran z rednimi linijami, vendar le v strnjeno poseljenem, obcestnem območju naselja. Kratka razdalja do glavnega zaposlitvenega središča nekaterim bližje dolini živečim krajanom omogoča tudi peš promet.

Brdinje so naselje, kjer sta suburbanizacija in doseljevanje iz bližnjih urbanih središč še vedno zelo aktualna. Indeks gibanja prebivalstva med letoma 1991 in 2002 je med višjimi (116,7). Strnjeni del naselja je bil pozidan že pred letom 1991, kar je vidno v značilni zazidavi s semiurbanimi objekti, značilnimi za slovensko podeželje, zato v obravnavanem obdobju v njem ni bilo večjih sprememb. Velika večina novih pozidanih zemljišč (skoraj 90 %) je v nestrnjeno poseljenem delu naselja, ki ima bolj kmečki značaj, kamor je v novejšem času usmerjena suburbanizacija. Podeželski videz nestrnjeno poseljenega dela Brdinj je očitno privlačen za mestno prebivalstvo, saj je tam 90 % na novo pozidanih zemljišč s stanovanjskimi objekti, kar je največji delež v ekspertnem vzorcu naselij.

Brdinje so močno izvorno območje delavcev in le šibko ciljno območje. V njem je zaposlenih le dobrih 10 % domačinov; delovnih mest je le 66, večinoma obrtnikov, samostojnih podjetnikov s področij industrije in gradbeništva, ki zavzemata tudi največje nestanovanjske površine (preglednica 23). Polovica od 256 delovno aktivnih Brdinčanov se vozi na delo v bližnje Ravne na Koroškem.

Gre torej za naselje, ki je trenutno pod močnimi vplivi suburbanizacije, ki je nekatera okoliška naselja zajela že precej prej in bolj izrazito, na primer Kotlje.

Preglednica 22: Brdinja – raba tal v poseljenem delu naselja.

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozidanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast		povprečna letna rast	
					pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)
skupna površina	2.451.027	100,0	–	–	–	–	–	–
pozidana zemljišča skupaj	143.082	5,8	100,0	115,5	1,22	0,12	0,97	0,97
stanovanjska individualna gradnja skupaj	123.300	5,0	86,2	116,2	1,27	0,14	1,01	1,01
stanovanjska individualna gradnja pred letom 1992	106.124	4,3	74,2	–	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1992 in 1998	16.554	0,7	11,6	–	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1999 in 2005	622	0,0	0,4	–	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja skupaj	0	0,0	0,0	–	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja pred letom 1992	0	0,0	0,0	–	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1992 in 1998	0	0,0	0,0	–	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	–	–	–	–	–
mešana stanovanjsko-nestano- vanjska raba skupaj	16.395	0,7	11,5	104,7	0,40	0,00	0,30	0,30

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozdanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozdanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast pozdanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	povprečna letna rast pozdanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	povprečna letna rast pozdanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 (%)
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba pred letom 1992	15.666	0,6	11,0	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	729	0,0	0,5	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	-	-	-	-
nestanovanjska raba skupaj	1.947	0,1	1,4	300,5	10,04	0,00	7,61
nestanovanjska raba pred letom 1992	648	0,0	0,5	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	1.299	0,1	0,9	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	-	-	-	-
stavba brez funkcije	1.440	0,1	1,0	-	-	-	-
pot, cesta, železnica	114.821	4,7	-	-	-	-	-
športna igrišča, parki	561	0,0	-	-	-	-	-
vrtni in kmetijska zemljišča	1.166.778	47,6	-	-	-	-	-
gozd	1.020.079	41,6	-	-	-	-	-
vođe	5706	0,2	-	-	-	-	-

Preglednica 23: Brdinje – raba tal po dejavnostih leta 2002.

dejavnost	površina (m ²)	skupine dejavnosti	število delovnih mest leta 2002	število delovnih mest na ha
skupno naseljeno območje	2.451.027	delovna mesta skupaj	66	–
kmetijske dejavnosti	...	kmetijstvo, gozdarstvo	3	–
predelovalne dejavnosti	2.545	predelovalne dejavnosti in rudarstvo	12	47,2
gradbeništvo	3.976	gradbeništvo	22	55,3
trgovina	1.666	trgovina	2	12,0
gostinstvo	0	gostinstvo	–	–
promet	684	promet	–	–
javne dejavnosti	0	javne dejavnosti	2	0,0
druga storitve	4.851	druge storitvene dejavnosti	19	39,2
neznano	–	neznano	6	–
dve ali več dejavnosti	3.980	–	–	–
dejavnosti (brez kmetijstva) skupaj	17.702	delovna mesta (brez kmetijstva)	–	35,6
druga zemljišča (s kmetijskimi)	2.433.325	–	–	–

Suburbanizacija ne poteka v obliki načrtno zasnovane strnjene zazidave, temveč v obliki posameznih, prostostoječih individualnih hiš v zahodnem, hribovitem delu naselja.

Primerjava v alpskem svetu obravnavanih naseljih je zaradi njihove medsebojne različnosti in majhnega vzorca težavna. Kljub temu nam lahko služi kot prikaz temeljnih značilnosti spreminjanja pozidanih zemljišč v alpskih naseljih. Spremembe se dogajajo skoraj izključno zaradi suburbanizacije, saj je notranji razvoj vseh teh naselij odvisen od priseljevanja iz urbanih okolij. Razlika je le v izrazitosti in časovnem poteku tega procesa.

Ihan je, na primer, že skoraj popolnoma izoblikovano obmestno naselje, ki se prostorsko le še stežka širi in ga vsekakor ne moremo označiti za tipično podeželsko naselje. Spremembe so manj izrazite, pozidana zemljišča pa vključujejo tudi bolj urbane prvine, denimo večstanovanjsko, blokovno gradnjo, športne objekte in značilne semiurbane hiše. Brdinje so na drugi strani naselje, kjer je suburbanizacija precej aktualna. Z izjemo dolinskega dela imajo še vedno dokaj podeželski značaj, vendar se tudi v hribovitem delu naselja s številnimi novogradnjami in širjenjem vikendov že naka-

MAMA TOPOLE

Slika 41: Velik del Brdinj se razteza po zahodnih obronkih Pohorja v obliki samotnih kmetij.

zujejo občutne spremembe. Spodnja in Zgornja Besnica sta v vmesnem obdobju, saj po zaslugi sicer redkih kmetij ohranjata prevladujoč kmečki značaj, medtem ko so se ponekod že izoblikovala posamezna strnjena jedra s povsem mestno zazidavo.

Izbrani primeri naselij v alpskem svetu predstavljajo torej pod močnimi vplivi urbanizacije preobrazena podeželska naselja. Podeželje v alpskem svetu je na splošno močno urbanizirano, zlasti v ravninskih predelih, kakršna sta Ljubljanska in Celjska kotlina, ter v bližini mest, kjer so nastala največja območja suburbanizacije v Sloveniji.

8 Primeri podeželskih naselij v slovenskem sredozemskem svetu

Sredozemski svet v spada med manjše naravne makroregije Slovenije, saj predstavlja le okrog 8,5 % površja države in slabih 10 % od skupnega prebivalstva, v njem pa je le slabih 9 % slovenskih naselij. Notranje je členjen na naravne regije Goriška brda, Vipavska dolina, Kras, Brkini z dolino Reke, Podgorski kras s Čičarijo in Podgrajskim podoljem ter Koprsko primorje.

V njem obravnavamo tri naselja: Parecag v Koprskem primorju ter par naselij Križ in Šepulje na Krasu. Vsa tri naselja so v obalno-kraški statistični regiji.

Parecag je naselje v občini Piran. Razprostira se na skrajnem jugozahodu Koprskih brd, kjer se ta neposredno približajo morski obali. Širi se po južnih pobočjih Malijskega hriba in sega od Sečoveljskih solin na zahodu skoraj do doline Drnice na vzhodu ter vse do Jernejskega potoka na jugu. Zelo razloženo naselje se neposredno dotika sosednjih naselij Sečovlje, Korte, Malija, Nožed in Seča. Parecag nekdaj ni bil samostojno naselje, ampak je bil del območja s skupnim imenom Piran Okolica. Neposredno po 2. svetovni vojni je večji del zdajšnjega Parecaga spadal k statistično opredeljenemu naselju Gorgo. Sodobni Parecag je skupek zaselkov in samostojno stoečih hiš. Večji zaselki so Čedola, Gočan, Gorgo, Nargočan in Špilugola.

Znotraj območja naselja so precejšnje razlike v nadmorski višini, od 0 do 220 metrov. Najbolj kompaktna pozidava je v nižjih legah, predvsem na jugozahodu in zahodu naselja, ob cesti proti Piranu in v njeni bližini. Območje naselja je reliefno zelo razgibano, po površini prevladuje rečno-denudacijski tip reliefa, v nižjih legah na jugu in zahodu pa so akumulacijske ravnice.

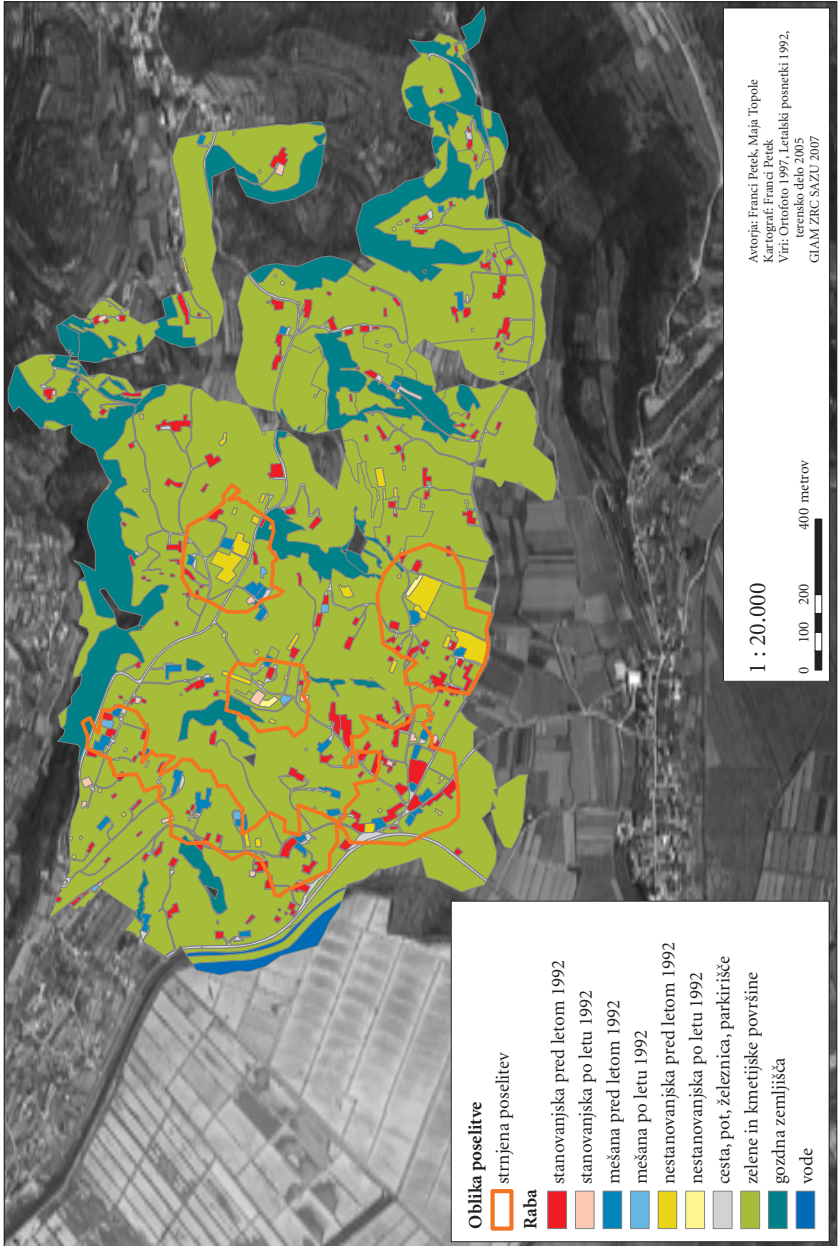
Parecag je poseljitveno na široko razloženo naselje. Poseljeno območje naselja obsega 21 % njegove statistično opredeljene površine. O razpršenem tipu poselitve priča podatek, da kar 87 % poseljenega območja spada v tip nestrnjeno poseljenega območja, zato je na njem tudi več kot polovica pozidanih zemljišč. Strnjeno poseljeno območje je razdeljeno med manjša jedra Čedola, Gorgo, Nargočan in Špilugola), ki so zvečine v zahodni polovici obravnavanega območja. V bistvu je Parecag naselje, sestavljeno iz več med seboj razmaknjenih vasic oziroma zaselkov.

Med vsemi pozidanimi zemljišči je delež zemljišč z objekti s stanovanjsko rabo le 61 %, kar je podpovprečno glede na ugotovljeno vrednost za vsa v ekspertnem vzorcu obravnavana naselja (69 %). Po drugi strani je izrazito nadpovprečna mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba (19 %, v vzorčnih naseljih le 7 %). Pojavlja se razpršeno v obliki posameznih prostostojećih hiš, vseeno pa je večjo osredotočenost objektov mogoče zaznati na območjih strnjene poselitve v zahodnem delu naselja. Zemljišča z objekti z nestanovanjsko rabo (20 % od vseh pozidanih zemljišč) zavzemajo predvsem pokriti rastlinjaki v osrednjem delu naselja.

Po letu 1992 se je naselje v primerjavi z drugimi vzorčnimi naselji širilo podpovprečno. Pozidane površine so se povečale za 7 %, v vseh naseljih skupaj pa za 8,2 %. To je razvidno tudi z zemljevida, ki prikazuje, da so novozgrajeni objekti razpršeni po celotnem območju naselja.

Jedrne vasicе oziroma zaselki, ki sestavljajo Parecag, so tradicionalna gručasta naselja primorskega tipa. Stavbe se držijo skupaj in sestavljajo premočrtne nize. Objekti so raznosmerno razporejeni po naselju, zato je bilo tradicionalno prometno omrežje

Slika 42: Parecag – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005). ►

Preglednica 24: Parecag – raba tal v posejjenem delu naselja.

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozidanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 (%)
skupna površina	2.101.409	100,0	–	–	–	–	–
pozidana zemljišča skupaj	146.648	7,0	100,0	107,0	1,05	0,19	0,52
stanovanjska individualna gradnja skupaj	84.598	4,0	57,7	106,7	0,90	0,26	0,50
stanovanjska individualna gradnja pred letom 1992	79.256	3,8	54,1	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1992 in 1998	3.622	0,2	2,5	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1999 in 2005	1.720	0,1	1,2	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja skupaj	4.611	0,2	3,1	100,0	0,00	0,00	0,00
stanovanjska blokovna gradnja pred letom 1992	4.611	0,2	3,1	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1992 in 1998	0	0,0	0,0	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	–	–	–	–
mešana stanovanjsko-nestano- vanjska raba skupaj	27.461	1,3	18,7	110,5	1,65	0,22	0,77

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozidanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 (%)
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba pred letom 1992	24.858	1,2	17,0	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	2.116	0,1	1,4	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	487	0,0	0,3	-	-	-	-
nestanovanjska raba skupaj	29.978	1,4	20,4	105,6	1,10	0,00	0,42
nestanovanjska raba pred letom 1992	28.382	1,4	19,4	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	1.596	0,1	1,1	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	-	-	-	-
stavba brez funkcije	0	0,0	0,0	-	-	-	-
pot, cesta, železnica	81.021	3,9	-	-	-	-	-
športna igrišča, parki	0	0,0	-	-	-	-	-
vrtni in kmetijska zemljišča	1.545.591	73,5	-	-	-	-	-
gozd	312.107	14,9	-	-	-	-	-
vode	16.042	0,8	-	-	-	-	-

močno razvejano in je imelo poleg prometne vloge še vlogi dvorišča in vaškega družabnega prostora. Te strnjene vasice pa so bile majhne in predstavljajo le dobro desetino poseljenega območja naselja. Vmesni prostor zapolnjujejo posamič ali v paru stoječe hiše. Tradicionalni poselitveni model se je v zadnjih desetletjih močno spremenil, saj je naselje že zgodaj zajela suburbanizacija, ki je vnesla drugačno razporeditev stavb (pogosto ob pomembnejših prometnicah), predvsem pa povsem drugačen tip hiše.

Prometne površine, kamor spadajo vse prometnice in parkirišča, zavzemajo 8 ha ali 3,9 % celotnega poseljenega območja naselja. Delež prometnih površin je manjši od povprečja za vsa naselja (5 %), kjer je potekalo terensko delo. Še posebno majhen je v nestrnjeno poseljenem delu naselja. To kaže, da je bila novejša urbanizacija, ki je zajela Parecag, v glavnem stihijska, zato gradnji stavb ni sledila izgradnja potrebne prometne infrastrukture. Velik del prometnega omrežja je starega ruralnega tipa (vaške poti, kolovozi), zato je manj primeren za sodobnejša prometna sredstva. Majhna gostota prometnega omrežja kaže tudi na to, da je naselje znotraj prometno slabo povezano.

Znotraj poseljenega območja naselja kar 88 % ozemlja zavzemajo vrtovi, njive, gozdovi in zemljišča v zaraščanju. Delež teh zemljišč je zelo velik tudi v strnjeno poseljenem delu, kjer je 73 %.

DAVID BOLE

Slika 43: Naselje Parecag sestavljajo bolj ali manj strnjen niz stavb ob cesti Portorož–Sečovelje, več gručastih zaselkov in veliko število po južnih pobočjih Malijskega hriba razpršenih hiš.

V obdobju med letoma 1992 in 2005 so se pozidana zemljišča v Parecagu povečala za okrog 7 %. Povprečna letna rast pozidanih zemljišč za celo obdobje je 0,52 %. V drugi polovici obravnavanega obdobja se je rast občutno zmanjšala, saj je povprečna letna rast po letu 1998 le 0,19 %.

Dinamika rasti števila prebivalcev je precej večja kot na državni ravni ali v primerjavi s povprečjem za vsa naselja, v katerih je potekala raziskava. Med popisoma prebivalstva 1991 in 2002 se je število prebivalcev povečalo za 21 %, zlasti na račun priseljevanja iz urbanih naselij občine Piran, narašča pa tudi število priseljencev iz notranjosti Slovenije. Parecag je del urbano-suburbanega kontinuuma, ki zajema celotno obalno območje Slovenske Istre, od Ankarana na severu do slovensko-hrvaške državne meje na jugu.

Med 390 zaposlenimi v Parecagu prevladujejo dnevni vozači. V matičnem naselju sta 102 zaposlena, ostali pa se dnevno vozijo na delo zlasti v Koper, Izolo, Lucijo in Portorož. Večina delovnih mest v Parecagu (60 %) spada v dejavnosti gradbeništvo, kmetijstvo, predelovalne dejavnosti in gostinstvo. V naselju je 58 podjetij (brez

Preglednica 25: Parecag – raba tal po dejavnostih leta 2002.

dejavnost	površina (m ²)	skupine dejavnosti	število delovnih mest leta 2002	število delovnih mest na ha
skupno naseljeno območje	2.101.409	delovna mesta skupaj	102	–
kmetijske dejavnosti	...	kmetijstvo, gozdarstvo	17	–
predelovalne dejavnosti	1.643	predelovalne dejavnosti in rudarstvo	15	91,3
gradbeništvo	3.153	gradbeništvo	20	63,4
trgovina	5.655	trgovina	9	15,9
gostinstvo	5.244	gostinstvo	11	21,0
promet	855	promet	5	58,5
javne dejavnosti	793	javne dejavnosti	5	63,1
druge storitve	613	druge storitvene dejavnosti	8	130,5
neznano	–	neznano	12	–
dve ali več dejavnosti	7.904	–	–	–
dejavnosti (brez kmetijstva)	25.860	delovna mesta (brez kmetijstva)	–	32,9
druga zemljišča (s kmetijskimi)	2.075.549	–	–	–

zasebnih kmetij), med katerimi jih ima 55 manj kot 5 zaposlenih, Gre torej večino za samostojne podjetnike. Prav nobeno podjetje nima več kot 10 zaposlenih.

Ker je zaposlenih v naselju razmeroma malo in so podjetja majhna, so majhne tudi površine, namenjene gospodarskim dejavnostim. Majhna je tudi gostota delovnih mest na hektar površin za opravljanje dejavnosti, vsega 33.

Križ in Šepulje sta sosednji, statistično ločeni naselji, ki pa ju obravnavamo kot prostorsko celoto, saj sta zaradi novogradenj v preteklih desetletjih naselji že povsem zraščeni. Spadata v občino Sežano. Ležita na Krasu, na valovitem kraškem površju z nekaj neizrazitimi vzpetinami v okolici. Naselje Križ je morfološko razčlenjeno na dele Dolenji in Gorenji Konec ter Dolenjo in Gorenjo Gorico. Tako Križ kot Šepulje imata obcestno lego ob prometnici, ki bližnjo Sežano povezuje z Novo Gorico. Od Sežane sta naselji oddaljeni od 5 do 6 km, od bližnjega krajevnega središča Dutovlje pa od 4 do 5 km.

Njuna nadmorska višina je okrog 345 m, zaradi razgibanosti območja pa so relativne višinske razlike znotraj obeh naselij okrog 50 m. Relief poseljenega sveta in okolice je značilno kraški in fluviokraški.

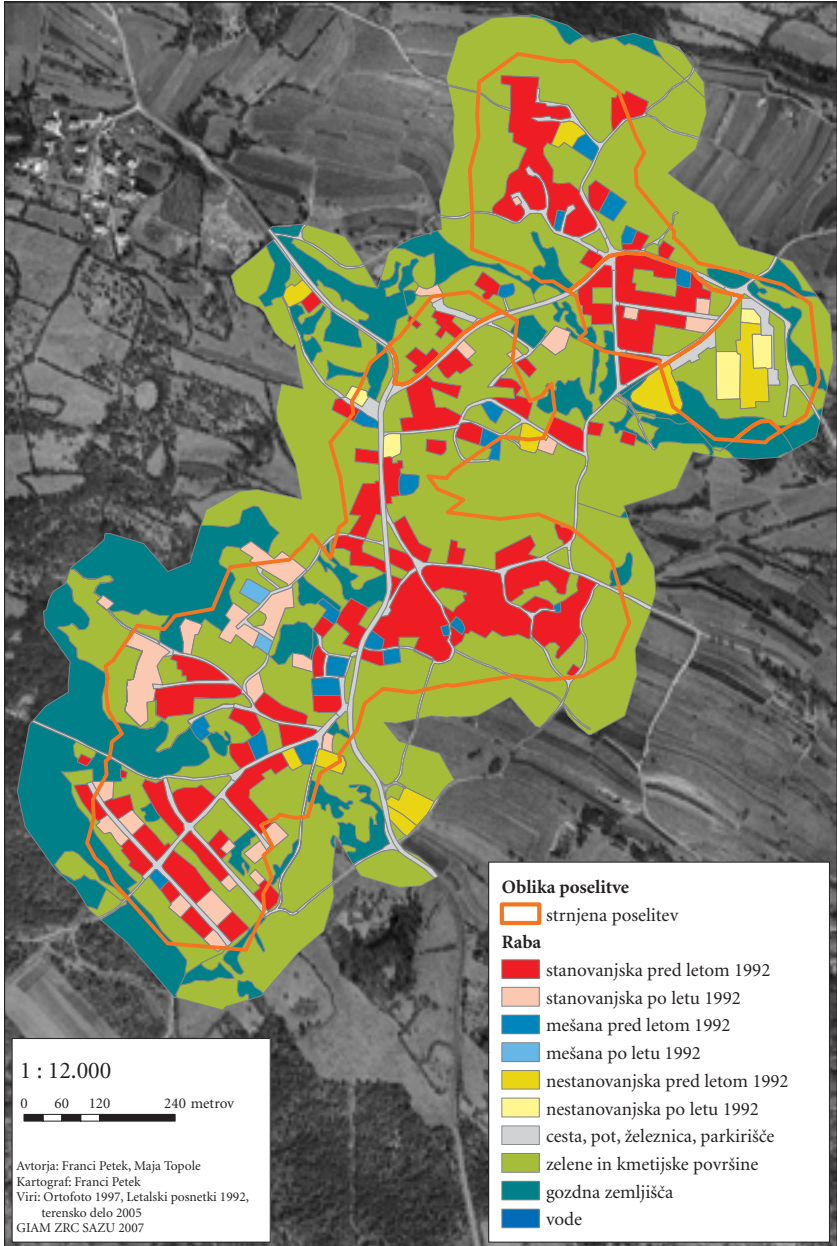
Poseljeno območje obeh naselij zavzema le 16 % od njunega celotnega statističnega obsega, to pa pomeni, da sta zelo strnjeno poseljeni. 54 % območja je poseljenega strnjeno, preostalih 46 % pa razpršeno. Delež pozidanih zemljišč je nadpovprečen (88 %) v strnjeno poseljenih delih naselij. Poselitev je strnjena v dveh jedrih. Prvo, manjše jedro na severu poseljenega območja pripada Šepuljam, drugo, večje pa Križu in predstavlja veliko večino pozidanih zemljišč.

Delež zemljišč z objekti s stanovanjsko rabo je 81 %, kar je nadpovprečna vrednost. Mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba (8 %) prevladuje na strnjeno poseljenem območju in je zgoščena v Križu. Nanjo so večinoma vezane storitvene dejavnosti. Nestanovanjska raba (11 %) v veliki meri odpade na obrat mesnopredelovalne dejavnosti podjetja Kras v Šepuljah (na severovzhodu območja), cerkev s pokopališčem (na jugovzhodu), preostanek pa na posamezne objekte, razpršene po celotnem območju.

Zlasti Križ se je v zahodnem in jugozahodnem delu po letu 1991 širil v urejeni obliki. Šlo je predvsem za širjenje stanovanjske rabe. Rast na novo pozidanih zemljišč je tako v strnjeno poseljenem območju kot tudi v nestrnjeno poseljenem nadpovprečna in med vsemi naselji, v katerih je bila izvedena raziskava, največja.

V prvotnem tlorisu sta Križ in Šepulje značilni gručasti naselji kraškega tipa, za katerega je značilno, da so objekti združeni v skupine ali stavbne otoke. Dvorišče je ponavadi zaprto. Stavbni otoki so po naselju gručasto razporejeni. Cestno omrežje je zelo razvejano in gosto, stavbe prometnice omejujejo (Drozg 1998b). Novejši stanovanjski

Slika 44: Križ in Šepulje – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005). ►

Preglednica 26: Križ in Šepulje – raba tal v poseljenem delu naselja.

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozidanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 (%)
skupna površina	984.816	100,0	–	–	–	–	–
pozidana zemljišča skupaj	216.818	22,0	100,0	121,4	3,08	0,15	1,4
stanovanjska individualna gradnja skupaj	175.467	17,8	80,9	120,5	2,91	0,18	1,34
stanovanjska individualna gradnja pred letom 1992	145.580	14,8	67,1	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1992 in 1998	27.335	2,8	12,6	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1999 in 2005	2.552	0,3	1,2	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja skupaj	0	0,0	0,0	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja pred letom 1992	0	0,0	0,0	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1992 in 1998	0	0,0	0,0	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	–	–	–	–
mešana stanovanjsko-nestano- vanjska raba skupaj	16.850	1,7	7,8	110,5	1,68	0,00	0,72

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozidanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 (%)
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba pred letom 1992	15.248	1,6	7,0	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	1.602	0,2	0,7	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	-	-	-	-
nestanovanjska raba skupaj	24.501	2,5	11,3	138,0	5,52	0,00	2,33
nestanovanjska raba pred letom 1992	17.749	1,8	8,2	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	6.752	0,7	3,1	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	-	-	-	-
stavba brez funkcije	0	0,0	0,0	-	-	-	-
pot, cesta, železnica	63.249	6,4	-	-	-	-	-
športna igrišča, parki	0	0,0	-	-	-	-	-
vrtni in kmetijska zemljišča	532.958	54,1	-	-	-	-	-
gozd	171.791	17,4	-	-	-	-	-
vode	0	0,0	-	-	-	-	-

MAJA TOPOLE

Slika 45: Za arhitekturno podobo gosto pozidanega starega vaškega jedra Križa so značilna zaprta dvorišča, ki jih omejujejo razvejene prometnice. Zato se zelo razlikuje od novega dela naselja, kjer so stavbe in prometnice razporejene pravokotno druga na drugo.

predel na jugu in jugozahodu Križa je zgrajen drugače – stavbe in prometnice so razporejene pravokotno, podobno kot v večini novonastalih stanovanjskih sosesk drugje v Sloveniji. Nove hiše ohranjajo le posamične prvine tradicionalne arhitekture.

Na poseljenem območju obeh naselij prometne površine (prometnice in parkirišča) obsegajo 6,3 ha oziroma 6,4 % ozemlja, kar je v primerjavi z vsemi obravnavanimi naselji (5 %) nad povprečno. K temu pripomoreta že omenjena morfologija tradicionalnih jeter obeh naselij in lega ob prometnici Sežana–Nova Gorica. Naselji sta znotraj prometno dobro povezani.

Znotraj poseljenega območja zavzemajo precejšen delež (72 %) vrtovi, njive in gozd, kar je še posebej izrazito v nestrnjeno poseljenem delu (91 %).

V obdobju med letoma 1992 in 2005 so se pozidana zemljišča povečala za skoraj 22 %, kar je največ med vsemi obravnavanimi naselji. Povečala so se zlasti zemljišča z objekti s stanovanjsko rabo, v obdobju med letoma 1992 in 1998 tudi z nestanovanjsko, namenjeno proizvodnji. Med prvo in drugo polovico obravnavanega obdobja je v dinamiki nastajanja novogradenj opazna izrazita razlika: povprečna letna stopnja rasti površine pozidanih zemljišč do leta 1998 je bila več kot 3 %, v zadnjih letih pa je skoraj zanemarljiva, samo še 0,2 %.

Število prebivalcev je v preteklem desetletju in pol zelo povečalo, med popisom leta 1991 in popisom leta 2002 za kar 32 %. Vzrok je bilo močno priseljevanje, zlasti iz Sežane.

V paru naselij Križ in Šepulje je leta 2002 živelo 275 aktivnih prebivalcev, od katerih se je več kot polovica dnevno vozila na delo v Sežano. V naseljih bivanja jih je bilo zaposlenih 54. Naselji sta pomembno zaposlitveno središče za okolico, saj imata 187 delovnih mest, zlasti v šepuljski pršutarni. V obe naselji se dnevno vozi na delo 133 okoličanov.

V obeh naseljih skupaj je 35 podjetij. Razen že večkrat omenjenega obrata živilske industrije z več kot 150 zaposlenimi leta 2005 so podjetja manjša; kar 31 jih ima manj kot 5 zaposlenih. To pomeni, da gre večinoma za podjetja samostojnih podjetnikov.

Gostota delovnih mest je 51 na hektar zemljišč z objekti za nestanovanjsko rabo; izračunana vrednost je velika predvsem zaradi šepuljskega živilskega obrata. Preostala podjetja imajo razmeroma skromen vpliv na zemljiško rabo v naseljih, saj gre največkrat le za poslovne prostore, urejene kar v sklopu stanovanjskih hiš.

Preglednica 27: Križ in Šepulje – raba tal po dejavnostih leta 2002.

dejavnost	površina (m ²)	skupine dejavnosti	število delovnih mest leta 2002	število delovnih mest na ha
skupno naseljeno območje	984.816	delovna mesta skupaj	187	–
kmetijske dejavnosti	...	kmetijstvo, gozdarstvo	9	–
predelovalne dejavnosti	10.075	predelovalne dejavnosti in rudarstvo	108	107,2
gradbeništvo	4.579	gradbeništvo	10	21,8
trgovina	4.002	trgovina	10	25,0
gostinstvo	4.528	gostinstvo	12	26,5
promet	1.722	promet	5	29,0
javne dejavnosti	786	javne dejavnosti	1	12,7
druge storitve	8.935	druge storitvene dejavnosti	22	24,6
neznano	–	neznano	10	–
dve ali več dejavnosti	50	–	–	–
dejavnosti (brez kmetijstva) skupaj	34.677	delovna mesta (brez kmetijstva)	–	51,3
druga zemljišča (s kmetijskimi)	950.139	–	–	–

9 Primeri podeželskih naselij v slovenskem dinarskem svetu

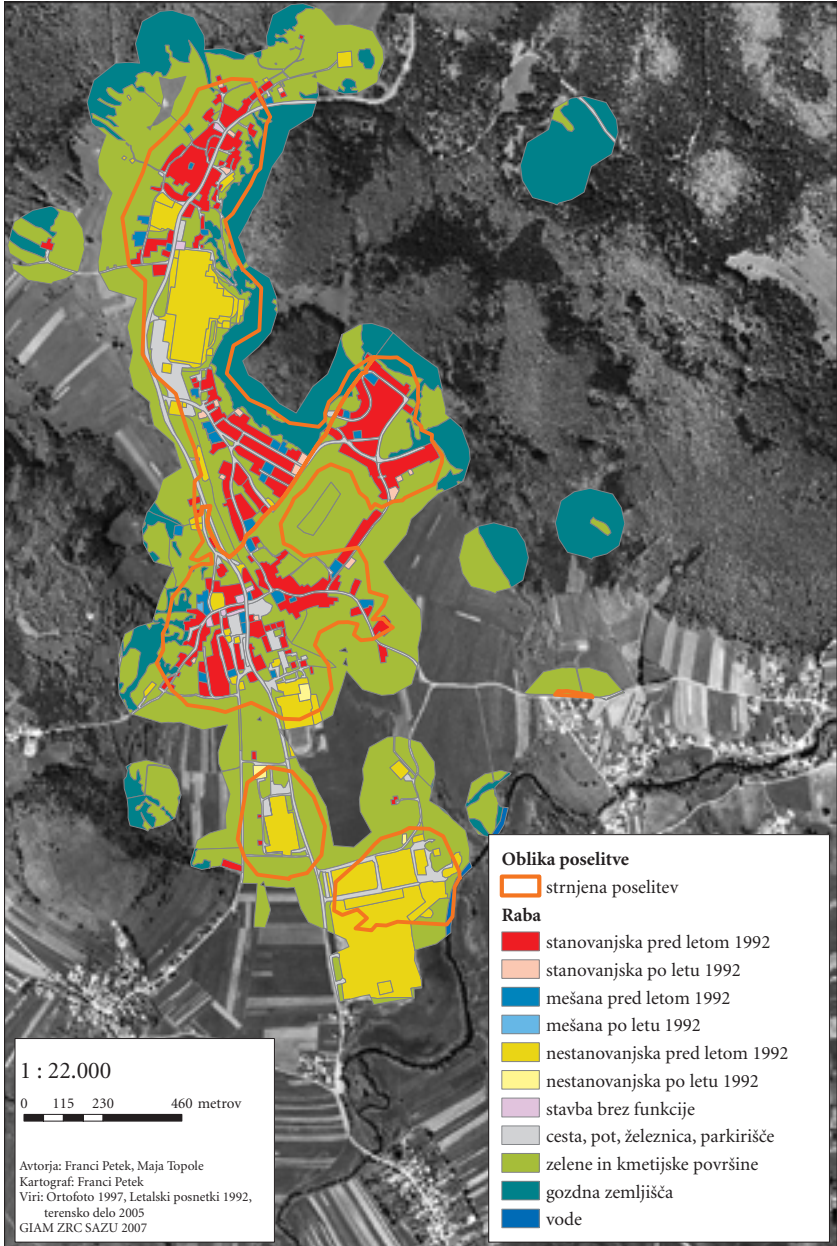
Dinarski svet zavzema dobro četrtno Slovenije in je tako za alpskim drugi najbolj prostran pokrajinski tip. V njem je 27 % slovenskih naselij, v katerih pa živi le 16 % slovenskega prebivalstva (Perko, Orožen Adamič 1998). Gre torej za podpovprečno velikost naselij in najmanjšo gostoto poselitve v Sloveniji. Ker največ površja zavzemajo zakrasele planote in hribovja, je prevladujoča zemljiška raba gozd; za poselitvev so primerni le vmesna podolja in ravniki.

Med obravnavanimi dinarskimi naselji so kar štiri v dinarskih podoljih. To so Uršna sela iz občine Novo mesto, Velike Lašče, ki so sedež istoimenske občine, par Lož in Stari trg pri Ložu (slednji je sedež občine Loška dolina). Le Žužemberk, ki je prav tako sedež občine, je lociran na kraškem ravniku, ki ga preči reka Krka. Uršna sela in Žužemberk spadata v statistično regijo jugovzhodna Slovenija, Velike Lašče so del osrednjeslovenske, Lož in Stari trg pri Ložu pa notranjsko-kraške statistične regije. Med seboj so si bolj podobna vsa tri naselja, ki so sedeži občin in kot takšna krajevna središča, obenem pa so tudi zaposlitvena središča za prebivalstvo okoliških manjših naselij. Zlasti Lož in Stari trg pri Ložu sta razmeroma pomemben cilj vozačev iz okolice, saj imata pomembno proizvodno vlogo. Zaradi geografske oddaljenosti od večjih mest in že prej izvršene suburbanizacije je bila v obravnavanem obdobju suburbanizacija vseh navedenih občinskih središč manj izrazita. V prihodnosti se bo v njih še krepila vloga oskrbnih in drugih storitvenih (terciarnih) dejavnosti ter ostale javne infrastrukture. V nasprotju z drugimi obravnavanimi podeželskimi naselji je širjenje zemljišč z objekti s stanovanjsko rabo tu manj intenzivno.

Lož in Stari trg pri Ložu sta dve uradno sicer samostojni naselji, vendar ju obravnavamo skupaj, ker sestavljata morfološko in demografsko homogeno enoto. Zrasla sta v dolini potoka Brežiček na severnem robu kraškega Loškega polja oziroma Loške doline, ki je del Notranjskega podolja. Razpotegnjeno gručasto naselje Lož in gručasto naselje Stari trg pri Ložu se postopno zraščata. Skoznju teče cesta Cerknica–Babno Polje. Stari trg pri Ložu je središčno naselje 2. stopnje ali vicinalno središče (Vrišer 1998). Povprečna nadmorska višina Loža je 590 m, Starega trga pri Ložu pa 585 m, sicer pa se nadmorske višine gibljejo med 580 in 605 m. Površje pripada rečno-denudacijskemu in akumulacijskemu tipu reliefa.

V obeh naseljih je leta 2002 živelo 1377 prebivalcev. Od popisa v letu 1991 se je število povečalo za 5 %. Med obravnavanimi naselji je bil leta 1991 delež kmečkega prebivalstva zaradi močne industrije oziroma razpoložljivih delovnih mest v sekundarnih dejavnostih prav tu najmanjši, vsega 3,7 %.

Slika 46: Lož in Stari trg pri Ložu – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005). ►

Preglednica 28: Lož in Stari trg pri Ložu – raba tal v posejjenem delu naselja.

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozidanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	popovprečna letna rast	
					popovprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	popovprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)
skupna površina	1.915.043	100,0	–	–	–	–
pozidana zemljišča skupaj	434.278	22,7	100,0	102,3	0,40	0,18
stanovanjska individualna gradnja skupaj	194.292	10,2	44,7	103,1	0,48	0,24
stanovanjska individualna gradnja pred letom 1992	188.408	9,8	43,4	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1992 in 1998	4.538	0,2	1,0	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1999 in 2005	1.346	0,1	0,3	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja skupaj	9.515	0,5	2,2	102,6	0,52	0,20
stanovanjska blokovna gradnja pred letom 1992	9.270	0,5	2,1	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1992 in 1998	245	0,0	0,1	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	–	–	–
mešana stanovanjsko-nestano- vanjska raba skupaj	21.372	1,1	4,9	102,1	0,42	0,16

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozidanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 (%)
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba pred letom 1992	20.928	1,1	4,8	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	444	0,0	0,1	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	-	-	-	-
nestanovanjska raba skupaj	205.358	10,7	47,3	101,7	0,33	0,00	0,13
nestanovanjska raba pred letom 1992	202.008	10,6	46,5	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	3.350	0,2	0,8	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	-	-	-	-
stavba brez funkcije	3.741	0,2	0,9	-	-	-	-
pot, cesta, železnica	134.515	7,0	-	-	-	-	-
športna igrišča, parki	1.315	0,1	-	-	-	-	-
vrtni in kmetijska zemljišča	974.729	50,9	-	-	-	-	-
gozd	365.988	19,1	-	-	-	-	-
vode	4.218	0,2	-	-	-	-	-

Z vidika tradicionalne gradnje naselji spadata v območje osrednjeslovenskega tipa kmečkih hiš z značilnostmi alpske hiše. Tu nekje poteka meja med njegovo zahodnoslovensko in notranjsko različico. Pri obeh je tradicionalna hiša zidana, z dvokapno strmo streho. Pojavljata se dom v gruči in vzporedni dom; pri prvem so poudarjene značilnosti alpske, pri drugem pa primorske hiše (Drozg 1998a).

Poseljeno območje naselij Lož in Stari trg pri Ložu meri 192 ha, kar predstavlja dobrih 21 % celotnega območja naselja (povprečje vseh obravnavanih naselij je 24 %). V okviru tega je strnjeno poseljenega 46 % območja, nestrnjeno poseljenega pa 54 %. 51 % poseljenega območja zavzemajo zelene površine in kmetijska zemljišča, 19 % je gozdnih in 23 % pozidanih zemljišč. Med slednjimi jih je kar 83 % v strnjeno poseljenem delu naselja. To je sicer več od povprečja v vzorčnih naseljih (70 %), vendar podatek ne preseneča, saj gre za središčno oziroma staro trško naselje. Prometne površine povprečno zavzemajo 5 % poseljenega območja, v Ložu in Starem trgu pri Ložu pa je delež 7 %. Kar 28 % tukajšnjih prometnih površin predstavljajo državne ceste; skozi naselji namreč vodi ena od poti iz osrednje Slovenije proti Kvarnerju.

Strnjena poselitev se pojavlja v treh jedrih. V največje spada večina obeh naselij, še dve manjši jedri pa sta v južnem delu Starega trga. Gre za območji proizvodne dejavnosti, ki se je tu umestila že pred letom 1992. Prostorsko najbolj potratno je odprto skladišče lesa. Zunaj teh treh jeder so le posamezni objekti.

MAYA TOPOLE

Slika 47: Novejši, stanovanjski del Starega trga pri Ložu se je med letoma 1991 in 2005 le zmerno širil, najhitrejšo rast pa je doživel že pred letom 1992.

Delež zemljišč z objekti s stanovanjsko rabo v okviru vseh pozidanih zemljišč je 44 % in je daleč pod povprečjem, ki je 69 %. Med stanovanjsko rabo izstopajo območja večstanovanjskih objektov (sicer je povprečje okrog 1 %) z več kot 4 % deležem. Večstanovanjski objekti so osredotočeni na jugu Loža in na jugu stanovanjskega dela Starega trga.

Objektov z mešano stanovanjsko-nestanovanjsko rabo je največ v Starem trgu pri Ložu, a tudi Lož ne zaostaja veliko. V teh objektih prevladujejo storitvene dejavnosti. V okviru pozidanih zemljišč je njihov delež slabih 5 %. Med zemljišči z objekti z nestanovanjsko rabo, ki jih je v obeh naseljih v okviru pozidanih zemljišč kar 47 %, v Ložu izstopata tovarni Roto in Kovinoplastika, v Starem trgu pa so južno od stanovanjskega območja šola z igriščem, tovarna pohištva in lesnopredelovani obrat.

Po letu 1992 sta se naselji širili počasneje kot druga obravnavana naselja. Očitno je do suburbanizacije prišlo že pred letom 1992. Pozidana zemljišča so se med letoma 1992 in 2005 povečala le za dobra 2 %, največ v obliki individualnih, prostostoječih

Preglednica 29: Lož in Stari trg pri Ložu – raba tal po dejavnostih leta 2002.

dejavnost	površina (m ²)	skupine dejavnosti	število delovnih mest leta 2002	število delovnih mest na ha
skupno naseljeno območje	1.915.043	delovna mesta skupaj	1451	–
kmetijske dejavnosti	...	kmetijstvo, gozdarstvo	22	–
predelovalne dejavnosti	84.936	predelovalne dejavnosti in rudarstvo	1241	146,1
gradbeništvo	2.169	gradbeništvo	5	23,1
trgovina	2.193	trgovina	34	155,0
gostinstvo	2.885	gostinstvo	19	65,9
promet	1.695	promet	8	47,2
javne dejavnosti	19.225	javne dejavnosti	51	26,5
druge storitve	5.856	druge storitvene dejavnosti	61	104,2
neznano	–	neznano	10	–
dve ali več dejavnosti	77.814	–	–	–
dejavnosti (brez kmetijstva) skupaj	196.773	delovna mesta (brez kmetijstva)	–	72,6
druga zemljišča (s kmetijskimi)	1.718.270	–	–	–

gradenj znotraj naselja in nestanovanjskih gradenj na njunih obrobjih. V Starem trgu pri Ložu individualnih gradenj ni, v njegovem središču pa izstopajo številne stavbe brez funkcije oziroma opuščeni objekti. Zemljišča, kjer stojijo, v okviru pozidanega zemljišča zavzemajo skoraj odstotek, kar je daleč največ med vsemi obravnavanimi naselji.

Povprečna letna stopnja rasti pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 je 0,18 (povprečje 0,61), v okviru stanovanjske rabe 0,24 (povprečje 0,63), mešane stanovanjsko-nestanovanjske rabe 0,16 (povprečje 0,59) in nestanovanjske rabe 0,13 (povprečje 0,55).

Dober pokazatelj družbenoekonomskih značilnosti naselij je dnevna mobilnost delovno aktivnega prebivalstva. Delež vozačev od vseh delovno aktivnih prebivalcev, živečih v naselju, je v primeru Loža in Starega trga precej manjši kot drugod, samo 31,8 %. Povprečje ekspertnega vzorca je 74 %, slovensko povprečje pa 54,6 %. V obeh krajih živi 598 delovno aktivnih prebivalcev, delovnih mest pa imata kar 1451. K tej številki največ prispeva proizvodni obrat Kovinoplastika Lož. Razmerje med obema številoma odraža lokacijska divergenca, ki je v primeru teh naselij 0,41. Večina delovnih mest je v podjetjih z več kot 20 zaposlenimi. Velik presežek delovnih mest, kar je v vzorcu obravnavanih naselij izjemno, pomeni, da sta naselji pomembni zaposlitveni središči in ciljno območje številnih okoliških delavcev – dnevnih vozačev. V obeh naseljih je 72,6 delovnih mest na hektar in ta gostota je v primerjavi z drugimi obravnavanimi naselji med največjimi (povprečje je 47,5 delovnega mesta na ha).

Velike Lašče so naselje z gručastim jedrom, okrog katerega so domovi razloženi po zakraselem površju podolja, ki rahlo visi proti severozahodu, v smeri proti Rašici. Podolje, ki ima dinarsko smer od severozahoda proti jugovzhodu, je nastalo na želimeljsko-ortneškem prelomnem območju. Na območju Velikih Lašč prevladujejo triasne karbonatne kamnine, zlasti dolomiti, tako da spada h kraškemu in fluviokraškemu tipu reliefa. Razlika med največjo in najmanjšo nadmorsko višino v kraju je le slabih 30 m (510–538 m). Strnjeni del naselja je na nizki vzpetini, poselitev robnega območja pa je povezana z razporeditvijo kraških depresij in več kratkih, različno usmerjenih potokov (Šumnik, Cereja), ki prej ali slej poniknejo. Skozi naselje, ki je središčno naselje 2. stopnje ali vicinalno središče (Vrišer 1998), teče cesta Škofljica–Kočevje, nekoliko vzhodnejše od naselja pa je speljana tudi železnica Ljubljana–Kočevje. Velike Lašče so križišče več krajevnih cest, saj je okolica dokaj gosto poseljena.

Leta 2002 je v naselju živelo 639 prebivalcev. Od leta 1991 se je število povečalo za kar 16 %. Leta 1991 je bilo v kraju še 7 % kmečkega prebivalstva.

Z vidika tradicionalne gradnje spadajo Velike Lašče k območju zahodnoslovenske različice osrednjeslovenske hiše, ki se približuje alpski hiši (Drozg 1998a).

Slika 48: Velike Lašče – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005). ►

Preglednica 30: Velike Lašče – raba tal v poseljenem delu naselja.

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozidanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast		povprečna letna rast	
					pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 (%)	pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)
skupna površina	1.312.473	100,0	–	–	–	–	–	–
pozidana zemljišča skupaj	133.912	10,2	100,0	114,3	1,64	0,52	1,04	1,04
stanovanjska individualna gradnja skupaj	73.603	5,6	55,0	113,5	1,97	0,14	0,98	0,98
stanovanjska individualna gradnja pred letom 1992	64.841	4,9	48,4	–	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1992 in 1998	8.067	0,6	6,0	–	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1999 in 2005	695	0,1	0,5	–	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja skupaj	2.432	0,2	1,8	100,0	0,00	0,00	0,00	0,00
stanovanjska blokovna gradnja pred letom 1992	2.432	0,2	1,8	–	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1992 in 1998	0	0,0	0,0	–	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	–	–	–	–	–
mešana stanovanjsko-nestano- vanjska raba skupaj	13.245	1,0	9,9	105,7	0,92	0,00	0,42	0,42

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozidanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 (%)
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba pred letom 1992	12.536	1,0	9,4	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	709	0,1	0,5	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	-	-	-	-
nestanovanjska raba skupaj	44.632	3,4	33,3	119,6	1,39	1,39	1,39
nestanovanjska raba pred letom 1992	37.311	2,8	27,9	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	3.224	0,3	2,4	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	4.097	0,3	3,1	-	-	-	-
stavba brez funkcije	0	0,0	0,0	-	-	-	-
pot, cesta, železnica	46.589	3,6	-	-	-	-	-
športna igrišča, parki	0	0,0	-	-	-	-	-
vrtni in kmetijska zemljišča	830.749	63,3	-	-	-	-	-
gozd	301.223	23,0	-	-	-	-	-
vode	0	0,0	-	-	-	-	-

Poseljeno območje meri 131 ha oziroma 22 % od celotnega administrativnega območja naselja (povprečje obravnavanih naselij je 24 %). V okviru tega strnjeno poseljeno območje zavzema 36 %, nestrnjeno poseljeno pa 64 %. 63 % poseljenega območja zavzemajo zelene površine in kmetijska zemljišča, 23 % gozdna zemljišča, le 10 % pa pozidane površine. Od teh jih kar 82 % odpade na strnjeno poseljeni del naselja. To je precej nad povprečjem vzorčnih naselij (69 %). V Velikih Laščah z izrazito strnjnim jedrom so osredotočene nekatere središčne funkcije; naselje je tudi občinsko središče. Od glavnega jedra je ločen zaselek Pod kolodvorom; na njegovo pozidavo je namreč vplivala bližina železnice. Zunaj teh območij so še posamezni manjši poselitveni otoki južno in zahodno od jedra. Prometne površine v obravnavanih naseljih zavzemajo povprečno 5 % poseljenega območja, v Velikih Laščah pa je delež 4 %. Kar 22 % tukajšnjih prometnih površin predstavljajo državne ceste.

Delež zemljišč z objekti s stanovanjsko rabo v okviru vseh pozidanih zemljišč je podpovprečen, 55 %. Dobre 3 % stanovanjskih površin zavzemajo večstanovanjski objekti (povprečni delež v vzorčnih naseljih je okrog 1 %), nanizani v bližini glavne prometnice skozi naselje. Dober odstotek poseljenih oziroma desetina pozidanih zemljišč ima mešano stanovanjsko-nestanovanjsko rabo. Taki objekti so dokaj enakomerno razporejeni zlasti po strnjeno poseljenem delu naselja.

FRANCI PETEK

Slika 49: Velike Lašče imajo izrazito strnjeno jedro, kjer so osredotočeni objekti z nestanovanjsko rabo, zlasti s storitvenimi funkcijami.

Med zemljišči z objekti z nestanovanjsko rabo, ki jih je v naselju v okviru pozidanih zemljišč tretjina in prevladujejo v osrednjem, strnjeno poseljenem delu naselja, so po pomenu v ospredju objekti s storitvenimi dejavnostmi, kamor smo uvrstili občinsko stavbo s trgovskim središčem, krajevne in kulturne ustanove, cerkev, šolo in vrtec v zahodnem delu glavnega jedra ter pokopališče, odprto skladišče gradbenega materiala, trgovino z gradbenim materialom in zdravstveni dom v njegovem severnem delu. Poslopje za proizvodnjo hladilnih naprav je začasno opuščeno.

Medtem ko je bila med letoma 1992 in 2005 povprečna rast pozidanih zemljišč v obravnavanih naseljih osem odstotna, je bila v Velikih Laščah kar štirinajst odstotna. Ugotavljamo jo tako v strnjeno kot v nestrnjeno poseljenem delu naselja. K temu je absolutno največ doprinesla individualna gradnja, relativno pa so se še najbolj povečala zemljišča z objekti z nestanovanjsko rabo.

Povprečna letna stopnja rasti pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 je bila 1,40 (povprečje 0,61), v okviru stanovanjske rabe 0,98 (povprečje 0,63), mešane

Preglednica 31: Velike Lašče – raba tal po dejavnostih leta 2002.

dejavnost	površina (m ²)	skupine dejavnosti	število delovnih mest leta 2002	število delovnih mest na ha
skupno naseljeno območje	1.312.473	delovna mesta skupaj	215	–
kmetijske dejavnosti	...	kmetijstvo, gozdarstvo	53	–
predelovalne dejavnosti	16.081	predelovalne dejavnosti in rudarstvo	20	12,4
gradbeništvo	1.238	gradbeništvo	6	48,5
trgovina	5.777	trgovina	14	24,2
gostinstvo	2.068	gostinstvo	11	53,2
promet	459	promet	2	43,6
javne dejavnosti	16.026	javne dejavnosti	80	49,9
druge storitve	4778	druge storitvene dejavnosti	25	52,3
neznano	–	neznano	4	–
dve ali več dejavnosti	5.347	–	–	–
dejavnosti (brez kmetijstva) skupaj	51.774	delovna mesta (brez kmetijstva)	–	31,3
druga zemljišča (s kmetijskimi)	1.260.699	–	–	–

stanovanjsko-nestanovanjske rabe 0,42 (povprečje 0,59) in nestanovanjske rabe 1,39 (povprečje 0,55).

Dober pokazatelj družbenoekonomskih značilnosti naselij je dnevna mobilnost delovno aktivnega prebivalstva. Delež vozačev od vseh delovno aktivnih Laščanov je 75,9 %. To je nekoliko nad povprečjem ekspertnega vzorca, ki je 74 %, in precej nad slovenskim povprečjem, ki je 54,6 %. V naselju živi 278 delovno aktivnih prebivalcev, delovnih mest pa je 215. Razmerje med tema številoma je lokacijska divergenca, ki je 1,29. Velike Lašče imajo manj delovnih mest od delovno aktivnih prebivalcev, to pa pomeni, da so izvorno območje delovnih vozačev. Kar 58 % se jih vozi na delo v razmeroma oddaljeno Ljubljano. V Velikih Laščah je gostota delovnih mest manjša kot v obravnavanem vzorcu naselij, saj je le 31,3 delovnih mest na hektar.

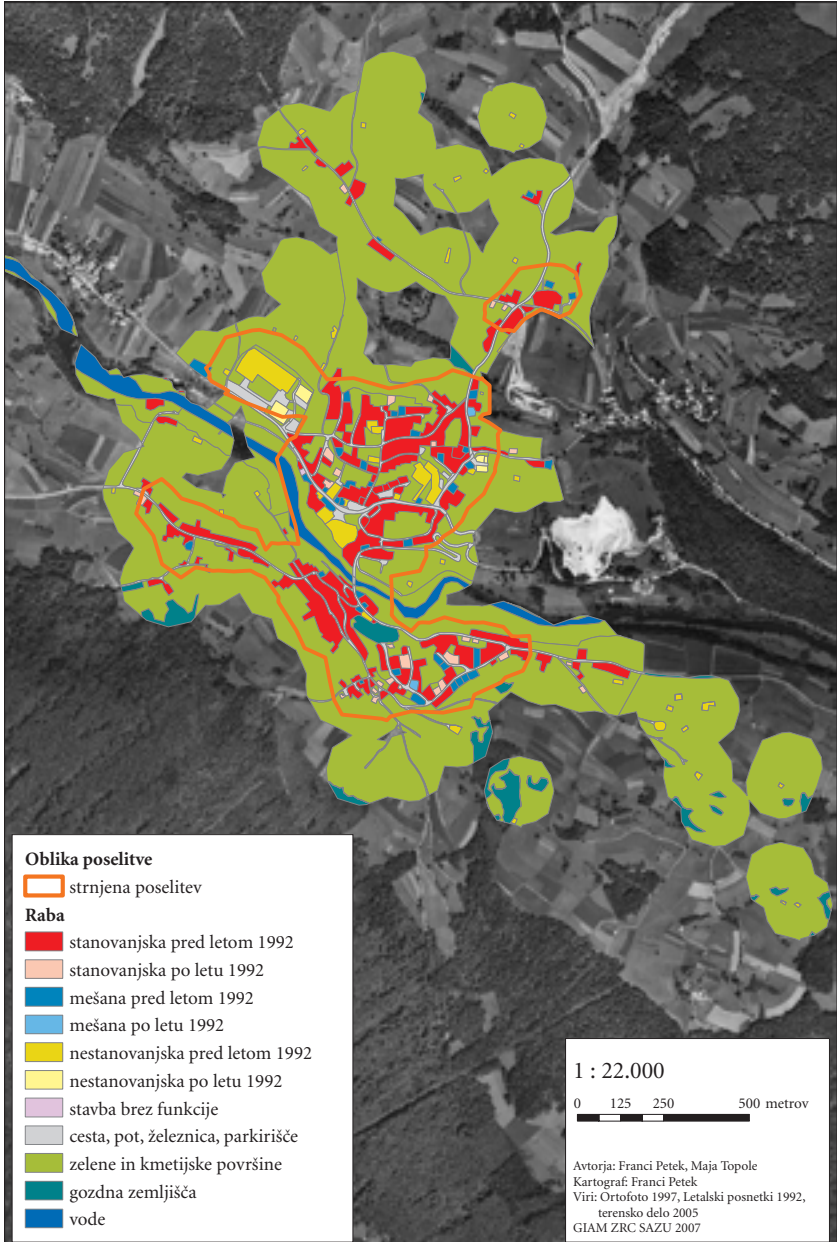
Žužemberk je gručasto naselje na kraškem ravniku Suhi krajini, na obeh bregovih alohtone reke Krke. Vse krajevne vode sproti izginejo v kraško podzemlje in se pojavljajo v obliki izvirov ob Krki. Naselje je na območju Žužemberskega preloma, ki je eden najbolj izrazitih na območju Zahodnodolenjskih mezozojskih grud, in poteka v dinarski smeri (Premru 1983). Območje naselja ima zapleteno geološko zgradbo, saj gre tu za dodatno drobno razlomljenost v različnih smereh. Na levem bregu Krke prevladuje triasni dolomit, na desnem pa se začenjajo jurski in kredni apnenci. Središče kraja stoji na manj prepustnih tleh. Območje naselja pripada kraškemu in fluviokraškemu tipu reliefa. Zakraseli so robni deli naselja, še zlasti v južnem delu. Nadmorske višine se gibljejo med 190 in 305 m, glavšina naselja pa je med 200 in 230 m nad morsko gladino. Skozi naselje, ki je središčno naselje 2. stopnje ali vicinalno središče (Vrišer 1998), vodi cesta Ivančna Gorica–Novo mesto, od katere se tu odcepita cesti proti Dobrniču in južnemu delu Suhe krajine.

Ob popisu leta 2002 je v Žužemberku živel 1085 prebivalcev. V obdobju med letoma 1991 in 2002 je njihovo število poraslo za 11 %. Delež kmečkega prebivalstva leta 1991 je bil 7 %.

Z vidika tradicionalne gradnje spada naselje k območju vzhodnoslovenske različice osrednjeslovenske hiše, pri kateri so prvine panonske hiše močnejše izražene kot prvine alpske hiše (Drozg 1998a).

Poseljeno območje naselja meri 200 ha, kar je 26 % od celotnega administrativnega območja naselja (povprečje obravnavanih naselij je 24 %). V okviru tega strnjeno poseljeno območje zavzema 32 %, nestrnjeno poseljeno pa preostalih 68 %. 67 % poseljenega območja zavzemajo zelene površine in kmetijska zemljišča, samo 2 % gozdna zemljišča in 14 % pozidana zemljišča. Od teh jih kar 86 % odpade na strnjeno poseljeni del naselja, kar je precej nad povprečjem (69 %). Žužemberk ima

Slika 50: Žužemberk – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005). ►

Preglednica 32: Žužemberk – raba tal v poseljenem delu naselja.

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozidanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 (%)
skupna površina	1.995.804	100,0	–	–	–	–	–
pozidana zemljišča skupaj	273.600	13,7	100,0	106,7	0,60	0,43	0,50
stanovanjska individualna gradnja skupaj	205.719	10,3	75,2	105,5	0,54	0,33	0,41
stanovanjska individualna gradnja pred letom 1992	194.998	9,8	71,3	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1992 in 1998	5.328	0,3	2,0	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1999 in 2005	5.393	0,3	2,0	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja skupaj	3.459	0,2	1,3	100,0	0,00	0,00	0,00
stanovanjska blokovna gradnja pred letom 1992	3.459	0,2	1,3	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1992 in 1998	0	0,0	0,0	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	–	–	–	–
mešana stanovanjsko-nestano- vanjska raba skupaj	21.478	1,1	7,9	106,0	1,16	0,00	0,45

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozidanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 (%)
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba pred letom 1992	20.271	1,0	7,4	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	1.207	0,1	0,4	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	-	-	-	-
nestanovanjska raba skupaj	42.683	2,1	15,6	113,8	0,67	1,21	1,00
nestanovanjska raba pred letom 1992	37.493	1,9	13,7	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	1.279	0,1	0,5	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	3.911	0,2	1,4	-	-	-	-
stavba brez funkcije	261	0,0	0,1	-	-	-	-
pot, cesta, železnica	94.075	4,7	-	-	-	-	-
športna igrišča, parki	0	0,0	-	-	-	-	-
vrtni in kmetijska zemljišča	1.526.307	76,5	-	-	-	-	-
gozd	45.163	2,3	-	-	-	-	-
vode	56.659	2,8	-	-	-	-	-

MAMA TOPOLE

Slika 51: Žužemberk, pomembno zaposlitveno središče, ima izrazito strnjeno jedro s številnimi objekti s storitvenimi in proizvodnimi dejavnostmi.

izrazito strnjeno jedro, je občinsko središče in opravlja središčne funkcije. Staro jedro na levem bregu Krke strnjeno prehaja v zaselek Stransko vas na desnem bregu reke, Cvibelj, manjše jedro strnjene poselitve na severu, pa se še ni neposredno zlilo s središčem naselja. Zunaj teh območij so še posamezni manjši otoki poselitve na skrajnem severozahodu in jugovzhodu. Delež prometnih površin od celotnega poseljenega območja je podoben povprečju vzorčnih naselij (5 %). Državne ceste sestavljajo 17 % prometnih površin.

Delež zemljišč z objekti s stanovanjsko rabo v okviru vseh pozidanih zemljišč je s 75 % nadpovprečen. 1,7 % zemljišč z objekti s stanovanjsko rabo sestavljajo večstanovanjski objekti (povprečni delež je 1,2 %), ki so osredotočeni v starem središču naselja. Dober odstotek poseljenih oziroma 8 % pozidanih zemljišč ima mešano, to je stanovanjsko-nestanovanjsko rabo. Tovrstni objekti so predvsem v strnjem delu naselja na levem bregu Krke. Med dejavnostmi prevladujejo storitve. Med objekti z nestanovanjsko rabo, ki jih je v Žužemberku v okviru pozidanih zemljišč 16 % in prevladujejo v osrednjem, strnjem delu naselja, so površinsko najpomembnejši objekti s storitvenimi in proizvodnimi dejavnostmi. Največji tovrstni objekti so tovarna v zahodnem delu naselja, grad neposredno nad Krko, osnovna šola in trgovina v središču naselja.

Preglednica 33: Žužemberk – raba tal po dejavnostih leta 2002.

dejavnost	površina (m ²)	skupine dejavnosti	število delovnih mest leta 2002	število delovnih mest na ha
skupno naseljeno območje	1.995.804	delovna mesta skupaj	466	–
kmetijske dejavnosti	...	kmetijstvo, gozdarstvo	15	–
predelovalne dejavnosti	1.349	predelovalne dejavnosti in rudarstvo	223	1653,1
gradbeništvo	2.075	gradbeništvo	8	38,6
trgovina	7.343	trgovina	78	106,2
gostinstvo	732	gostinstvo	18	245,9
promet	3.933	promet	33	83,9
javne dejavnosti	14.890	javne dejavnosti	70	47,0
druga storitve	5.562	druge storitvene dejavnosti	12	21,8
neznano	–	neznano	9	–
dve ali več dejavnosti	19.330	–	–	–
dejavnosti (brez kmetijstva) skupaj	55.214	delovna mesta (brez kmetijstva)	–	81,7
druga zemljišča (s kmetijskimi)	1.940.590	–	–	–

Žužemberk se po letu 1992 ni močneje širil; pozidana zemljišča so se povečala za vsega 6 % (povprečje 8 %); površinsko so največ prispevale individualne, prostostoječe hiše v vzhodnem delu južnega jedra strnjene poselitve, relativno pa nestanovanjska gradnja severozahodno od starega jedra.

Povprečna letna stopnja rasti pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 je bila 0,50 (povprečje 0,61), v okviru stanovanjske rabe 0,41 (povprečje 0,63), mešane stanovanjsko-nestanovanjske rabe 0,45 (povprečje 0,59) in nestanovanjske rabe 1,00 (povprečje 0,55).

Družbenoekonomske značilnosti naselja se odražajo v dnevni mobilnosti delovno aktivnega prebivalstva. Delež dnevnih vozačev od vseh delovno aktivnih Žužemberčanov je manjši od povprečja vzorčnih naselij (74 %) in znaša 59,5 %. V kraju živi 417 delovno aktivnih prebivalcev, delovnih mest pa ima 466. Razmerje med tema številoma kaže lokacijska divergenca, ki je 0,89. Žužemberk ima nekoliko več delovnih mest, kot je delovno aktivnih Žužemberčanov, to pa ob precejšnjem številu dnevnih vozačev na delo, zlasti v Novo mesto in Ljubljano, pomeni, da je tudi pomembno

zaposlitveno središče. V njem je 81,7 delovnih mest na hektar (povprečje je 47,5), s čimer ima Žužemberk med vsemi obravnavanimi naselji največjo gostoto delovnih mest. Večina delovnih mest je v podjetjih z več kot 20 zaposlenimi.

Uršna sela so v več smereh razpotegnjeno naselje na močno zakraselem površju jugozahodnega dela Novomeške pokrajine. Najjužneje, v podolju dinarske smeri, stoji staro vaško jedro. Skozenj vodita cesta in železnica Novo mesto–Črnomelj. Še en pas strnjene poselitve se vleče po podolju nekoliko severneje, v smeri, ki je prečna na dinarsko. V nizih poselitev seže še precej visoko na jugozahodna, južna in jugovzhodna pobočja hriba z imenom Ljuben (546 m), vendar tam prevladujejo zidanice oziroma objekti, namenjeni občasnemu bivanju. Naselje se uvršča v kategorijo središč najnižje, 1. stopnje (Vrišer 1998).

Območje Uršnih sel pripada kraškemu in fluviokraškemu tipu reliefa, saj se v geološki podlagi menjavajo različni jurski apnenci. Razlika med največjo in najmanjšo nadmorsko višino v kraju je kar 220 m (od 300 do 520 m), glavnina naselja pa je med 300 in 320 m nad morsko gladino.

V naselju je leta 2002 živelo 588 prebivalcev. Med letoma 1991 in 2002 se je njihovo število povečalo za 9 %. Leta 1991 je bil delež kmečkega prebivalstva še 10 %.

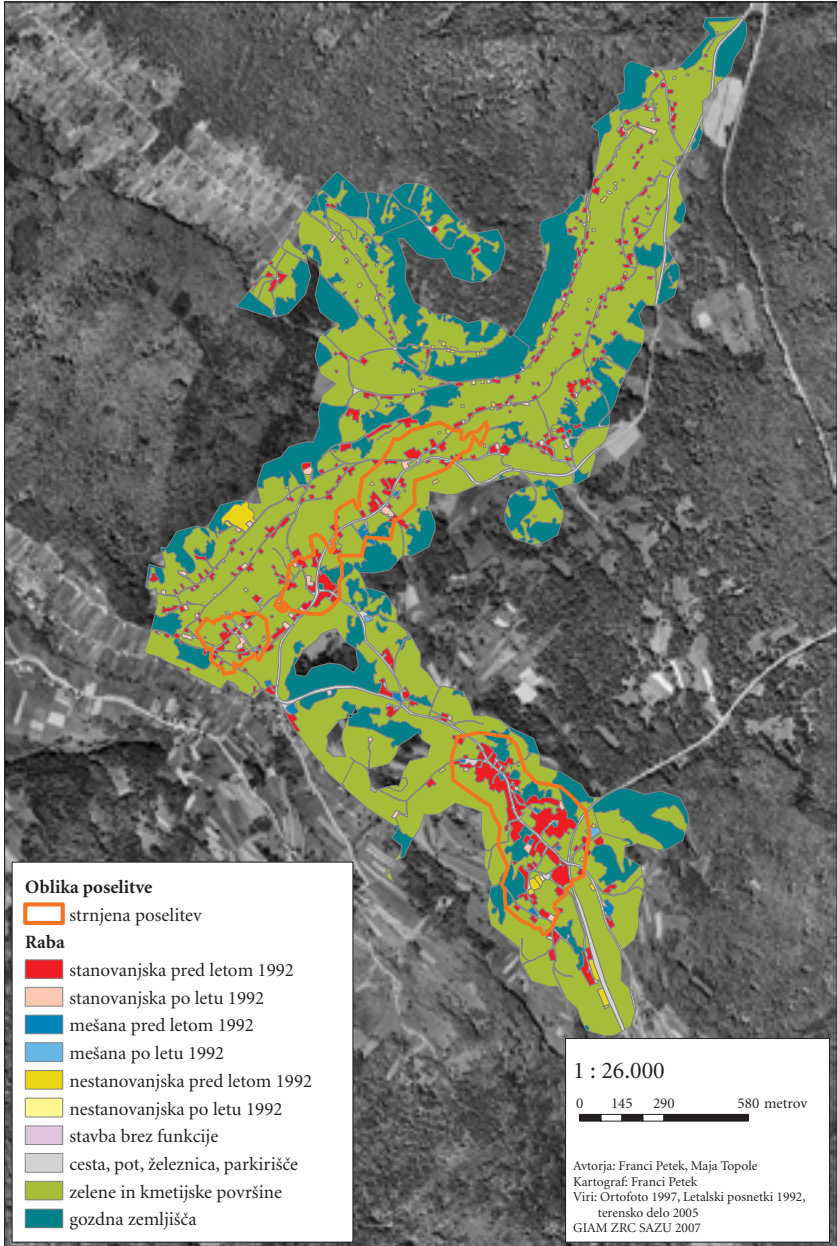
Z vidika tradicionalne gradnje spada naselje k območju vzhodnooslovenske različice osredneslovenske hiše, ki se po značilnostih približuje panonski hiši (Drozg 1998a).

Poseljeno območje meri 249 ha, kar je 21 % celotnega administrativnega območja naselja; nekoliko manj od povprečja vzorčnih naselij (24 %). V okviru tega zavzema strnjeno poseljeno območje samo 13 %, nestrnjeno poseljeno pa 87 %. 62 % poseljenega območja zavzemajo zelene površine in kmetijska zemljišča, 25 % gozdna zemljišča, le 8 % pa pozidana zemljišča. Od teh jih le 44 % odpade na strnjeno poseljeni del naselja. To je precej pod povprečjem, ki je 69 %; naselje je namreč zaradi zakraselega površja dokaj razloženo. Prometnih površin je 5 %, kar je enako povprečju. Med njimi jih kar 25 % zavzemajo državne ceste.

Delež zemljišč z objekti s stanovanjsko rabo v okviru vseh pozidanih zemljišč je 84 % in je nad povprečjem vzorčnih naselij, ki je 69 %. Med njimi manj kot pol odstotka zavzemajo večstanovanjske stavbe (povprečni delež je 1,2 %), posamezni starejši objekti ob glavnih prometnicah. Manj kot pol odstotka poseljenega območja oziroma 5 % pozidanih zemljišč ima mešano stanovanjsko-nestanovanjsko rabo. Največ takih objektov je v južnem jedru strnjeno poseljenega območja. V tovrstnih objektih so poleg storitvenih dejavnosti zastopane tudi proizvodne.

Uršna sela so se po letu 1992 širila v mejah povprečja; pozidana zemljišča so se povečala za 9 %. Absolutno je k širitvi največ prispevala individualna gradnja, relativno

Slika 52: Uršna sela – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005). ►

Preglednica 34: Uršna sela – raba tal v posejjenem delu naselja.

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozidanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 (%)
skupna površina	2.485.424	100,0	–	–	–	–	–
pozidana zemljišča skupaj	201.600	8,1	100,0	108,7	0,82	0,36	0,64
stanovanjska individualna gradnja skupaj	169.720	6,8	84,2	109,0	0,90	0,29	0,66
stanovanjska individualna gradnja pred letom 1992	155.761	6,3	77,3	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1992 in 1998	11.549	0,5	5,7	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1999 in 2005	2.410	0,1	1,2	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja skupaj	641	0,0	0,3	100,0	0,00	0,00	0,00
stanovanjska blokovna gradnja pred letom 1992	641	0,0	0,3	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1992 in 1998	0	0,0	0,0	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	–	–	–	–
mešana stanovanjsko-nestano- vanjska raba skupaj	9.575	0,4	4,8	119,8	0,58	2,72	1,40

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozdanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozdanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast pozdanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	povprečna letna rast pozdanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	povprečna letna rast pozdanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 (%)
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba pred letom 1992	7.995	0,3	4,0	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	377	0,0	0,2	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	1.203	0,1	0,6	-	-	-	-
nestanovanjska raba skupaj	21.301	0,9	10,5	102,7	0,34	0,00	0,21
nestanovanjska raba pred letom 1992	20.738	0,8	10,3	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	563	0,0	0,3	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	-	-	-	-
stavba brez funkcije	363	0,0	0,2	-	-	-	-
pot, cesta, železnica	119.980	4,8	-	-	-	-	-
športna igrišča, parki	1.359	0,1	-	-	-	-	-
vrtni in kmetijska zemljišča	1.536.769	61,8	-	-	-	-	-
gozd	625.716	25,2	-	-	-	-	-
vode	0	0,0	-	-	-	-	-

MAJA TOPOLE

Slika 53: Uršna sela so močno izvorno območje dnevnih vozačev in kraj intenzivne suburbanizacije s precejšnjo rastjo števila počitniških bivališč in zidanic.

pa se je najbolj povečala površina zemljišč z objekti z mešano stanovanjsko-nestanovanjsko rabo. V glavnem se je zgoščala obstoječa pozidava in to tako v strnjeno kot v nestrnjeno poseljenem delu naselja.

Povprečna letna stopnja rasti pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 je bila 0,64 (povprečje 0,61), v okviru stanovanjske rabe 0,66 (povprečje 0,63), mešane stanovanjsko-nestanovanjske rabe 1,4 (povprečje 0,59) in nestanovanjske rabe 0,21 (povprečje 0,55).

Delež dnevnih vozačev od vseh delovno aktivnih prebivalcev, živečih v naselju, je v primeru Uršnih sel kar 90,6 %, kar je največ med vzorčnimi primeri (povprečje vzorca je 74 %, slovensko povprečje pa 54,6 %). V Uršnih selih živi 256 delovno aktivnih prebivalcev, delovnih mest pa je le 32. Razmerje med tema številoma, lokacijska divergenca, je med obravnavanimi naselji med najvišjimi, kar 8,00. Uršna sela so torej izvorno območje delovnih vozačev. Kar 75 % se jih vozi na delo v Novo mesto, redka delovna mesta v naselju pa zasedajo kmetje in samostojni podjetniki. V Uršnih selih je 24,9 delovnih mest na hektar, medtem ko je povprečna gostota v obravnavanem vzorcu 47,5. Naselje je na območju močne suburbanizacije, pri čemer je zlasti opazna hitra rast števila počitniških bivališč in zidanic.

Preglednica 35: Uršna sela – raba tal po dejavnostih leta 2002.

dejavnost	površina (m ²)	skupine dejavnosti	število delovnih mest leta 2002	število delovnih mest na ha
skupno naseljeno območje	2.485.424	delovna mesta skupaj	32	–
kmetijske dejavnosti	...	kmetijstvo, gozdarstvo	2	–
predelovalne dejavnosti	3.222	predelovalne dejavnosti in rudarstvo	13	40,4
gradbeništvo	1.023	gradbeništvo	2	19,6
trgovina	597	trgovina	5	83,8
gostinstvo	377	gostinstvo	–	–
promet	2.762	promet	4	14,5
javne dejavnosti	2.761	javne dejavnosti	2	7,2
druga storitve	1.314	druge storitvene dejavnosti	2	15,2
neznano	–	neznano	2	–
dve ali več dejavnosti	0	–	–	–
dejavnosti (brez kmetijstva) skupaj	12.056	delovna mesta (brez kmetijstva)	–	24,9
druga zemljišča (s kmetijskimi)	2.473.368	–	–	–

10 Primeri podeželskih naselij v slovenskem panonskem svetu

Panonski svet obsega severovzhodni in vzhodni del Slovenije. Predstavlja 21 % celotne površine Slovenije, v njem je 27 % slovenskih naselij in prav tolikšen delež prebivalstva Slovenije (Perko, Orožen Adamič 1998). Deli se na panonska gričevja in ravnine. V okviru panonskega sveta smo podrobneje obravnavali naselji Lipovci in Krčevina pri Vurberku. Prvo je predstavnik ravninskega, drugo pa gričevnatega sveta. Krčevina pri Vurberku spada v podravske statistično regijo, Lipovci v pomursko.

Lipovci so gručasto naselje na Murski ravnini, na levem bregu Mure, južno od Murske Sobotice, nekako na prehodu Dolinskega v Ravensko. Nadmorska višina naselja je 181 metrov. Njegove stare hiše so zgrajene v tradicionalnem panonskem slogu kmečkih hiš, vendar v kraju prevladujejo mlajše zgradbe iz druge polovice 20. stoletja. Širša okolica je skoraj v celoti obdelana, gozdov je zelo malo (Sever 1998).

Slika 54: Lipovci – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005). ►

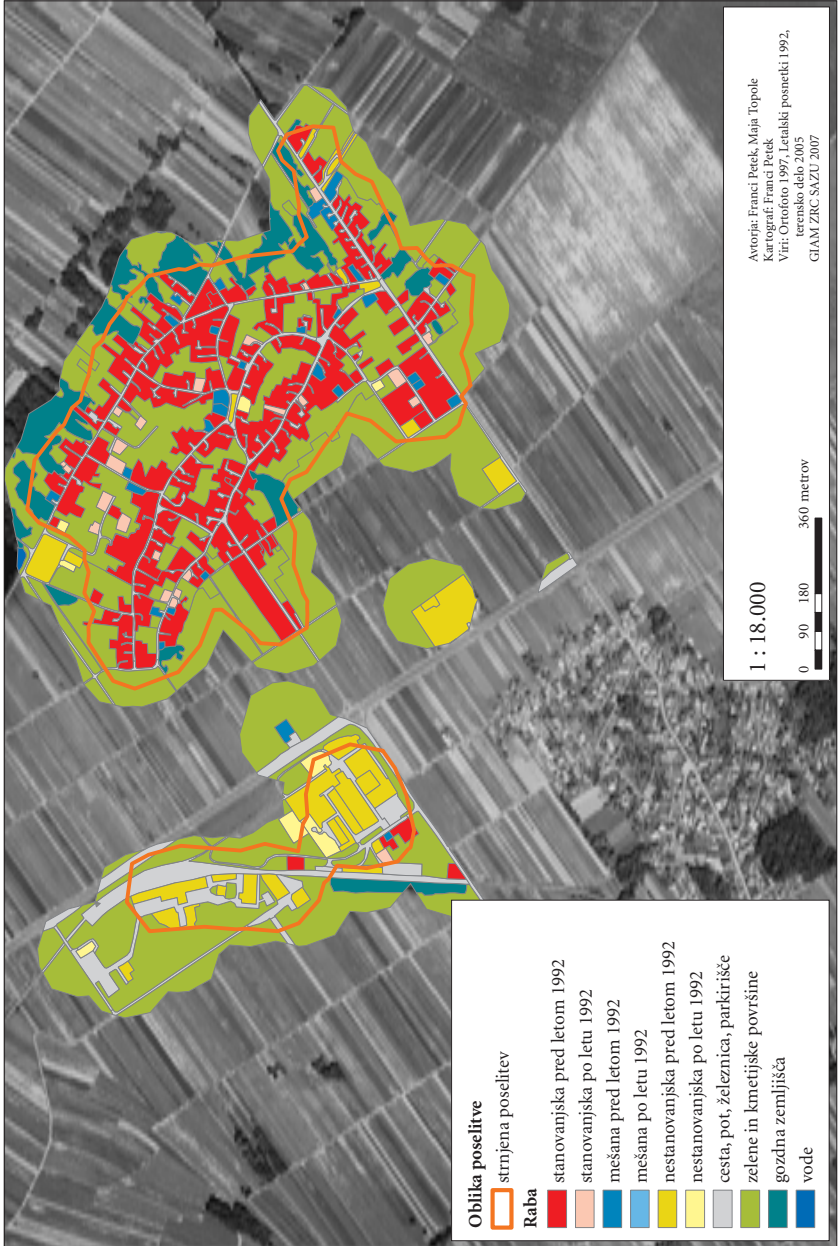
Lipovci so izrazito strnjeno naselje; zahodno od stanovanjskega dela je zraslo nekoliko ločeno poslovno–proizvodno jedro. Poseljeno območje zavzema 20 % celotnega administrativnega območja naselja, ki meri 705 ha. Pozidana zemljišča na območju strnjene poselitve so med vsemi vzorčnimi naselji najboljšejnja, saj presegajo 90 %. Zunaj tega območja so le posamezni objekti, v veliki večini z nestanovanjsko rabo.

Delež stanovanjskih pozidanih zemljišč je z 72 % povprečen glede na vsa naselja, v zahodnem jedru se stanovanjska raba pojavlja le redko, v večjem vzhodnem pa močno prevladuje. V tem jedru strnjeno poseljenega območja je tudi večina mešane stanovanjsko–nestanovanjske rabe, ki je prostorsko razpršena. Med dejavnostmi, vezanimi na objekte mešane rabe, prevladujejo storitve. Zemljišča z objekti z nestanovanjsko rabo so najboljšejnja v prostorsko ločenem zahodnem jedru strnjeno poseljenega območja, kjer prevladujejo proizvodne dejavnosti. Na zemljevidu so med nestanovanjsko rabo vidni še športna igrišča v severnem delu vzhodnega poselitvenega jedra, pokopališče na jugu največjega (vzhodnega) poselitvenega jedra in separacija v obliki manjšega poligona med vzhodnim in zahodnim poselitvenim jedrom. Preostalo nestanovanjsko rabo predstavljajo manjše obrtniške delavnice ter gasilski in kulturni dom.

Po letu 1990 se je poselitev širila večinoma znotraj strnjeno poseljenega območja naselja, pri čemer izstopa severno območje vzhodnega poselitvenega jedra, kjer so zrasli zlasti novi stanovanjski objekti.

Pozidana zemljišča v Lipovcih zavzemajo 29 % od 141 ha obsežnega območja poselitve, kar je med vsemi primerjanimi naselji največ, saj sledi Ihan s 25 %, najmanjši delež, vsega 6 %, pa imajo Brdinje. Med pozidanimi zemljišči prevladujejo zemljišča z objekti s stanovanjsko rabo, ki so bili v veliki večini zgrajeni pred letom 1990, zemljišča z objekti z mešano stanovanjsko–nestanovanjsko rabo zavzemajo le slabih 5 % pozidanih zemljišč, zemljišča z objekti z nestanovanjsko rabo pa 24 %.

Prometne površine, kamor spadajo vse prometnice in parkirišča, zavzemajo 17 ha ali skoraj 12 % od celotnega poseljenega območja, kar je med vsemi vzorčnimi naselji daleč največ. Med vzhodnim, stanovanjskim jedrom naselja, in zahodnim, nestanovanjskim, je glavna cesta Murska Sobota–Lendava, tam je tudi železnica Murska Sobota–Ljutomer z železniško postajo. Delež prometnih površin je zelo velik zlasti na račun nestanovanjskega zahodnega jedra naselja, kjer so med velikimi poslovnimi obrati velika parkirišča, široke ceste, pa tudi več železniških tirov za natovarjanje in raztovarjanje blaga. V Lipovcih sta še športno igrišče za hokej na travi in majhen park, vendar predstavljata zanemarljiv delež poseljenega območja naselja. Večji pomen imajo zelene površine in kmetijska zemljišča, ki jih je na poseljenem območju dobrih

Preglednica 36: Lipovci – raba tal v poseljenem delu naselja.

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozidanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 (%)
skupna površina	1.407.451	100,0	–	–	–	–	–
pozidana zemljišča skupaj	407.303	28,9	100,0	107,0	0,27	0,72	0,45
stanovanjska individualna gradnja skupaj	291.941	20,7	71,7	105,1	0,25	0,46	0,33
stanovanjska individualna gradnja pred letom 1992	277.890	19,7	68,2	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1992 in 1998	6.188	0,4	1,5	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1999 in 2005	7.863	0,6	1,9	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja skupaj	0	0,0	0,0	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja pred letom 1992	0	0,0	0,0	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1992 in 1998	0	0,0	0,0	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	–	–	–	–
mešana stanovanjsko-nestano- vanjska raba skupaj	18.856	1,3	4,6	100,0	0,00	0,00	0,00

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozdanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozdanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast pozdanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	povprečna letna rast pozdanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	povprečna letna rast pozdanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 (%)
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba pred letom 1992	18.856	1,3	4,6	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	0	0,0	0	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0	-	-	-	-
nestanovanjska raba skupaj	96.506	6,9	23,7	114,8	0,39	1,72	0,92
nestanovanjska raba pred letom 1992	84.085	6,0	20,6	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	3.020	0,2	0,7	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	9.401	0,7	2,3	-	-	-	-
stavba brez funkcije	0	0,0	0,0	-	-	-	-
pot, cesta, železnica	165.978	11,8	-	-	-	-	-
športna igrišča, parki	726.917	51,6	-	-	-	-	-
vrtni in kmetijska zemljišča	7.680	0,6	-	-	-	-	-
gozd	98.737	7,0	-	-	-	-	-
vođe	836	0,1	-	-	-	-	-

72 ha ali 51 %. Večina jih je sicer v nestrnjeno poseljenem delu naselja, vendar po površini tudi v strnjeno poseljenem delu ne zaostajajo veliko. Gozdnih zemljišč je malo, le 7 %.

Preglednica 37: Lipovci – raba tal po dejavnostih leta 2002.

dejavnost	površina (m ²)	skupine dejavnosti	število delovnih mest leta 2002	število delovnih mest na ha
skupno naseljeno območje	1.407.451	delovna mesta skupaj	227	–
kmetijske dejavnosti	...	kmetijstvo, gozdarstvo	18	–
predelovalne dejavnosti	36.317	predelovalne dejavnosti in rudarstvo	137	37,7
gradbeništvo	2.308	gradbeništvo	6	26,0
trgovina	5.868	trgovina	25	42,6
gostinstvo	3.149	gostinstvo	6	19,1
promet	1.450	promet	2	13,8
javne dejavnosti	9.338	javne dejavnosti	9	9,6
druge storitve	8.471	druge storitvene dejavnosti	8	9,4
neznano	–	neznano	16	–
dve ali več dejavnosti	19.275	–	–	–
dejavnosti (brez kmetijstva) skupaj	86.176	delovna mesta (brez kmetijstva)	–	24,3
druga zemljišča (s kmetijskimi)	1.321.275	–	–	–

Lipovci so bili pod močnim suburbanizacijskim vplivom Murske Sobote. Očitno je, da je najbolj intenzivna gradnja naselje zajela že pred letom 1990, saj je poznejša sprememba pozidanih zemljišč neznatna. Indeks sprememb je 105 in je drugi najnižji v izbranem vzorcu naselij.

Tudi družbenoekonomske značilnosti kažejo, da so Lipovci del murskosoboškega obmestnega prostora. Kar 80 % delovno aktivnih prebivalcev je vozačev, v naselju samem dela le 74 delovno aktivnih Lipovčanov od 460. To je razmeroma malo, če vemo, da je v Lipovcih 227 delovnih mest. Ta so zgoščena v poslovni coni v zahodnem poselitvenem jedru naselja, kjer so obrati gradbenega podjetja, tovarna močnih krmil, sušilnica kmetijskega gospodarstva, obrat za proizvodno mineralno-vitaminske mešanice in skladišče krompirja. Najpomembnejše zaposlitveno središče za zaposlene

MAJA TOPOLE

Slika 55: Med tipičnimi panonskimi hišami v Lipovcih so tudi »univerzalne slovenske« stavbe iz obdobja najintenzivnejše individualne gradnje.

Lipovčane je Murska Sobota, kamor se vozi na delo 52 % zaposlenih, drugo najpomembnejše pa so Beltinci, ki jih zaposlujejo dobrih 6 %. Ker je naselje v neposredni bližini Murske Sobote in ima ugodno prometno lego ob državni cesti Murska Sobota–Lendava, je dostop do delovnih mest razmeroma hiter in lahek. Redno obratuje tudi javni avtobusni promet, ki je znotraj murskosoboške desetminutne izohrone. V Lipovcih lahko pričakujemo nadaljnje širjenje pozidanih zemljišč za stanovanjsko in proizvodno rabo.

Krčevina pri Vurberku je razloženo naselje v jugozahodnem delu Slovenskih Goric, med Ptujem in Mariborom, na levem bregu Drave. Razprostira se med zgornjim delom doline potoka Grajene in reko Dravo. Pobočja gričev se strmo spuščajo proti Dravi, kjer je v tem delu ozek pas prodne aluvialne ravnice. Zaposleni krajani so si našli delo predvsem na Ptujju in v Mariboru.

Krčevina pri Vurberku ima za lhanom največji delež poseljenega območja, ki zavzema kar 43 % od celotnega administrativnega območja naselja. Vendar pa gre v primeru Krčevine za povsem drugačen tip poselitve. Znotraj poseljenega območja skoraj povsem prevladuje nestrnjeno poseljeno območje, saj je delež strnjeno pozidanega območja, ki ga sestavlja eno samo majhno jedro v južnem delu obravnavanega območja, vsega 5 %.

Slika 56: Krčevina pri Vurberku – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005).

Med pozidanimi zemljišči jih skoraj 90 % zavzemajo zemljišča z objekti s stanovanjsko rabo. Zemljišča z mešano stanovanjsko-nestanovanjsko in nestanovanjsko rabo se pojavljajo razpršeno v obliki posameznih objektov. V primerjavi z drugimi vzorčnimi naselji je za Krčevino pri Vurberku značilna večja zastopanost kmetijskih dejavnosti.

Naselje se ne širi na robovih poseljenega območja. Rast po letu 1992 pozidanih zemljišč je enaka povprečju; prostorsko se ta zemljišča prav tako pojavljajo razpršeno.

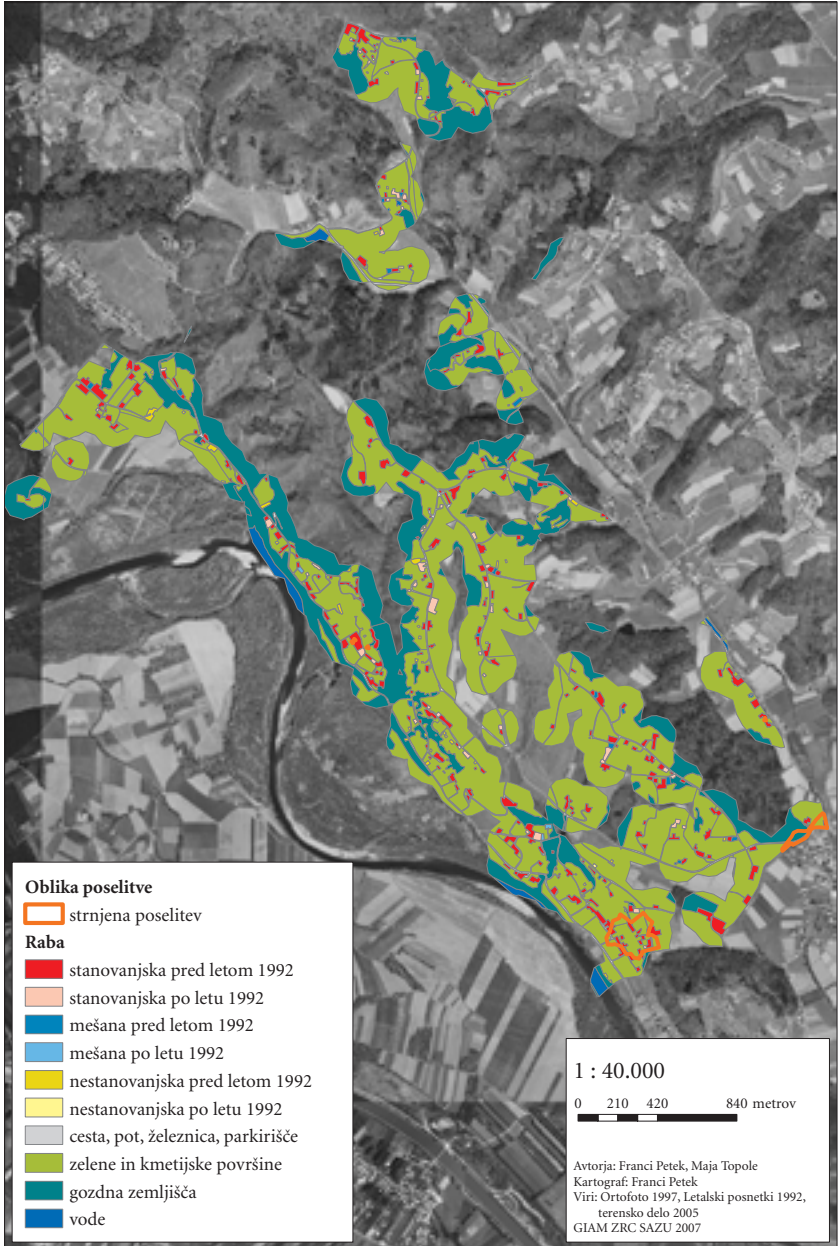
Krčevina je torej izrazito razloženo naselje. Zato je delež pozidanih zemljišč znotraj poseljenega območja le slabih 7 %. Manjši delež ima le Brdinje, Parecag pa zelo podobnega. Med pozidanimi zemljišči močno prevladujejo zemljišča z objekti s stanovanjsko rabo; kar dobra desetina jih je bila zgrajena po letu 1992. Več novogradenj je samo še v paru naselij Križ in Šepulje ter v Velikih Laščah in Brdinju. Zemljišča z mešano stanovanjsko-nestanovanjsko rabo med pozidanimi zemljišči zasedajo slabih 5 %, z nestanovanjsko rabo pa slabih 6 %.

Prometne površine, kamor spadajo vse prometnice in parkirišča, zavzemajo 16 ha oziroma slabih 4 % celotnega poseljenega območja, kar je za Velikimi Laščami najmanj

MAYA TOPOLE

Slika 57: V Krčevini pri Vurberku med objekti na slemenih prevladujejo obdelana kmetijska zemljišča.

Preglednica 38: Krčevina pri Vurberku – raba tal v poseljenem delu naselja.

vrsta rabe in čas nastanka	površina (m ²)	delež od celotne površine (%)	delež od pozidanih zemljišč (%)	indeks spreminjanja pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 1998 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1999 in 2005 (%)	povprečna letna rast pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 (%)
skupna površina	4.233.995	100,0	–	–	–	–	–
pozidana zemljišča skupaj	283.866	6,7	100,0	112,6	2,08	0,19	0,91
stanovanjska individualna gradnja skupaj	253.702	6,0	89,4	112,7	2,17	0,16	0,93
stanovanjska individualna gradnja pred letom 1992	225.047	5,3	79,3	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1992 in 1998	25.454	0,6	9,0	–	–	–	–
stanovanjska individualna gradnja med letoma 1999 in 2005	3.201	0,1	1,1	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja skupaj	0	0,0	0,0	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja pred letom 1992	0	0,0	0,0	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1992 in 1998	0	0,0	0,0	–	–	–	–
stanovanjska blokovna gradnja med letoma 1999 in 2005	0	0,0	0,0	–	–	–	–
mešana stanovanjsko-nestano- vanjska raba skupaj	13.383	0,3	4,7	119,1	2,24	0,81	1,35

mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba pred letom 1992	11.236	0,3	4,0	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	1.314	0,0	0,5	-	-	-	-
mešana stanovanjsko-nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	833	0,0	0,3	-	-	-	-
nestanovanjska raba skupaj	16.781	0,4	5,9	105,6	0,68	0,25	0,42
nestanovanjska raba pred letom 1992	15.899	0,4	5,6	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1992 in 1998	547	0,0	0,2	-	-	-	-
nestanovanjska raba med letoma 1999 in 2005	335	0,0	0,1	-	-	-	-
stavba brez funkcije	0	0,0	0,0	-	-	-	-
pot, cesta, železnica	162.901	3,9	-	-	-	-	-
športna igrišča, parki	2.738.839	64,7	-	-	-	-	-
vrtovi in kmetijska zemljišča	0	0,0	-	-	-	-	-
gozd	1.006.948	23,8	-	-	-	-	-
vode	41.441	1,0	-	-	-	-	-

Preglednica 39: Krčevina pri Vurberku – raba tal po dejavnostih leta 2002.

dejavnost	površina (m ²)	skupine dejavnosti	število delovnih mest leta 2002	število delovnih mest na ha
skupno naseljeno območje	4.233.995	delovna mesta skupaj	67	–
kmetijske dejavnosti	...	kmetijstvo, gozdarstvo	15	–
predelovalne dejavnosti	1.894	predelovalne dejavnosti in rudarstvo	5	26,4
gradbeništvo	1.976	gradbeništvo	7	35,4
trgovina	2.784	trgovina	3	10,8
gostinstvo	570	gostinstvo	5	87,7
promet	3.872	promet	17	43,9
javne dejavnosti	1.345	javne dejavnosti	6	44,6
druge storitve	192	druge storitvene dejavnosti	–	–
neznano	–	neznano	9	–
dve ali več dejavnosti	0	–	–	–
dejavnosti (brez kmetijstva) skupaj	12.633	delovna mesta (brez kmetijstva)	–	41,2

med vzorčnimi naselji. Po dolini Grajene teče regionalna cesta Maribor–Ptuj, vzporedno z njo pa je po ozki ravnici nad Dravo speljana tudi lokalna cesta med Dvorjanami in Orešjem, predmestjem Ptuja. Več dolinskih in slemenskih cest je tudi znotraj same Krčevine pri Vurberku. Zaradi razložene poselitve je znotraj poseljenega območja kar 65 % kmetijskih zemljišč, s 24 % je razmeroma velik tudi delež gozda, ki je glede na vsa vzorčna naselja nadpovprečen.

Krčevina pri Vurberku je močno izvorno območje dnevnih delovnih vozačev, saj je močno navezana na urbani središči Ptuj in Maribor. V slednjem je zaposlenih 38 % delovno aktivnih prebivalcev, 26 % od 324 delovno aktivnih pa se vozi na delo na Ptuj. Le s Ptujem ima tudi redne avtobusne povezave. Zunaj kmetijstva je v naselju 52 delovnih mest, presenetljivo veliko jih je v prometu.

Podobno kot Uršna sela je očitno tudi Krčevina pri Vurberku pod močnim vplivom suburbanizacije. Razpoložljiva delovna mesta v naselju zasedajo le domači delavci – samostojni podjetniki in kmetje, tako da je prisotna močna dnevna migracija v obe urbani središči, med kateri je naselje umeščeno. V prihodnosti velja pričakovati nadaljnjo krepitev bivalne in rekreativne funkcije, kar bo še povečalo želje po pozidavi kmetijskih zemljišč.

11 Sklep

Knjiga obravnava značilnosti poselitvene rabe tal v slovenskih podeželskih naseljih, zlasti z vidika prostorskih in funkcijskih sprememb v teh naseljih v petnajstletnem obdobju po osamosvojitvi Slovenije leta 1991. Podlage za analizo so bili letalski posnetki za leta 1990, 1991 in 1992, ortofoti za leta od 1997 do 2000 in terensko kartiranje v letu 2005.

Kvantitativne spremembe smo ugotavljali na primeru 11 poselitvenih enot s skupno 14 naselji (tri poselitvena območja sestavljata po dve naselji), ki zavzemajo 9664,57 ha veliko območje in sestavljajo ekspertni, ne pa tudi statistično zanesljiv vzorec. Izbrali smo ga med slovenskimi podeželskimi naselji, ki so med letoma 1991 in 2002 imela rast števila prebivalcev in števila hiš, leta 2002 je v njih živelo med 500 in 1100 ljudi, imela pa so tudi še sorazmerno velik delež kmečkega prebivalstva in ob tem tudi (praviloma) nekatere središčne funkcije. Zastopani so različni morfološki tipi naselij iz značilnih slovenskih naravnih pokrajin in različnih statističnih regij.

V okviru posameznega naselja nas je zanimalo le poseljeno območje oziroma območje, kjer so pozidana zemljišča; izločena so bila torej strnjena kmetijska in gozdna zemljišča, pa tudi prometnice znotraj teh. Poseljena območja v povprečju zavzemajo 23,5 % od celotnih administrativnih območij obravnavanih naselij. Poleg zemljišča, ki jih neposredno zasedajo različni objekti, je k poseljenemu območju prištet tudi 100-metrski pas zemljišča okrog njih.

Razlikovali smo strnjeno in nestrnjeno poseljena območja. Prva zavzemajo četrtno, drugo pa tri četrtine od celotnih poseljenih območij. Sestava obeh območij se precej razlikuje in je odvisna od reliefa in vodnih razmer, pa tudi od morfološkega tipa naselja, tesno navezanega na značilnosti površja in podnebja. Na strnjeno poseljenem območju pozidana zemljišča povprečno zavzemajo 36 % območja naselja, prometne površine 9 %, drobne zelene površine in kmetijska zemljišča 47 % in drobna gozdna zemljišča 8 %, na nestrnjeno poseljenem območju pa je v povprečju pozidanih zemljišč 5 %, prometnih površin 4 %, zelenih površin in kmetijskih zemljišč 64 % ter gozdnih zemljišč 26 %. Na delež prometnih površin poleg naravnih razmer in posestne strukture vpliva tudi razporeditev državnih oziroma hitrih cest (od tod na primer daleč nadpovprečen delež prometnih površin v Lipovcih). Športna igrišča, parki in vodne površine, ki jih v nekaterih naseljih sploh ni, zavzemajo največ nekaj odstotkov poseljenega območja in niso povezani s strnjenostjo naselja, ampak s številom in sestavo delovnih mest ter oddaljenostjo od urbanih središč.

Na poseljenih območjih so bile naše največje pozornosti deležna pozidana zemljišča, ki jih je povprečno 13 % (36 % na strnjeno poseljenih in 5 % na nestrnjeno poseljenih območjih). Pozidana zemljišča na strnjeno poseljenih območjih zavzemajo zlasti zemljišča z objekti s stanovanjsko rabo (68 %), sledijo zemljišča z objekti za nestanovanjsko rabo, namenjenimi raznim dejavnostim (25 %), najmanj pa je zemljišč

z objekti z mešano stanovanjsko-nestanovanjsko rabo (7%). Na nestrnjeno poseljenih območjih razmerja niso bistveno drugačna: 71% pozidanih zemljišč odpade na zemljišča z objekti s stanovanjsko rabo, 23% na zemljišča z objekti za nestanovanjsko rabo in 6% na zemljišča z objekti z mešano stanovanjsko-nestanovanjsko rabo. Med stanovanjskimi površinami le dober odstotek zavzemajo večstanovanjski objekti, ki pa jih najdemo le v polovici obravnavanih naselij. Število teh objektov je povsod manjše od 10.

Ena od pomembnih družbenoekonomskih značilnosti vzorca naselij je dnevna mobilnost večine delovno aktivnih prebivalcev (v povprečju 74%) v bližnja zaposlitvena središča. Presežek delovnih mest nad domačim delovno aktivnim prebivalstvom imata le dve od 11 naselbinskih enot. To sta par naselij Lož in Stari trg pri Ložu ter Žužemberk, tudi krajevno pomembni zaposlitveni središči, vsa ostala naselja pa so izvorna območja delovno aktivnih prebivalcev.

Po Vrišerjevi klasifikaciji (Vrišer 1988) med obravnavanimi naselji štiri nimajo nobene središčne funkcije, štiri imajo najnižjo – prvo stopnjo središčnosti, tri z nekaterimi specializiranimi storitvami pa drugo.

Znotraj ekspertnega vzorca lahko jasno ločimo tri kategorije naselij:

- od velikih urbanih središč odmaknjena krajevna in hkrati zaposlitvena središča, kjer se krepijo oskrbne funkcije, suburbanizacija oziroma širitev zemljišč z objekti s stanovanjsko rabo sta manj intenzivni; matična podjetja imajo večje število zaposlenih;
- naselja, ki imajo poleg delovnih mest v kmetijstvu še manjše število delovnih mest v posameznih proizvodnih obratih, zraslih v polpreteklem obdobju policentričnega regionalnega razvoja, in so močno navezana na bližnja urbana središča;
- naselja na območju močne suburbanizacije, kjer so redka delovna mesta vezana na kmetije in podjetja s praviloma manj kot 4 zaposlenimi, velika večina delovno aktivnih pa se dnevno vozi na delo v bolj ali manj oddaljena zaposlitvena središča; pozidana zemljišča in prometne površine se tu še vedno širijo.

Namembnost objektov smo določili s pomočjo Poslovnega registra Slovenije Agencije Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve (PRS AJPES) za leto 2002. S terenskim delom v letu 2005 smo korigirali morebitne napake, pa tudi spremembe po letu 2002. Ker se standardni klasifikaciji dejavnosti, ki jih uporablja Statistični urad RS za leta 1991 in 2002 ne ujemata, smo zaradi kar najboljše primerljivosti morali posamezne dejavnosti smiselno združiti. Na ta način smo dobili 7 kategorij: kmetijske dejavnosti, predelovalne dejavnosti, gradbeništvo, trgovina, gostinstvo in turizem, promet, druge storitvene dejavnosti. Osmo kategorija združuje dve ali več različnih dejavnosti.

Značilnosti novogradnje v obravnavanih naseljih v obdobju 1992 do 2005 lahko strnemo v naslednje sklepe:

- večino novogradenj (okrog 70%) predstavlja stanovanjska gradnja, okrog 20% nestanovanjska in okrog 10% mešana stanovanjsko-nestanovanjska;
- novogradnja je bila najintenzivnejša na območjih mlade suburbanizacije, šibkejša pa v naseljih, ki so se suburbanizirala že pred letom 1990 in v večjih središčnih naseljih;

- rast števila novogradenj je bila praviloma večja v razpršenih kot v gručastih in obcestnih naseljih;
- v nestrnjeno poseljenih delih naselij izrazito prevladujeta stanovanjska in mešana gradnja, v strnjeno poseljenih pa je nekoliko večji (okrog četrtiline) tudi delež nestanovanjske gradnje;
- za vse tipe gradnje velja, da je relativna rast pozidanih zemljišč večja v nestrnjeno kot v strnjeno poseljenih delih naselij;
- dinamika novogradnje se je v drugi polovici obravnavanega obdobja izrazito zmanjšala, kar še zlasti velja za stanovanjsko in mešano stanovanjsko-nestanovanjsko gradnjo, nekoliko manj pa za nestanovanjsko;
- rast objektov z nestanovanjsko rabo je pogosto povezana z novimi objekti v okviru enega samega ali dveh gospodarskih podjetij;
- obseg novogradnje ni premosorazmeren z velikostjo naselja, pač pa s priseljevanjem v naselje.

12 Seznam virov in literature

- Bergmann, E., Dosch, F. 2004: Von Siedlungsexpansion zum Flächenkreislauf. Trendwende zum haushälterischen Umgang, Planerin 01. Bonn.
- Cigale, D. 2002: Centralna naselja v Sloveniji in njihova vplivna območja v letu 1999. Geografski vestnik 74-1. Ljubljana.
- Digitalna karta osi kategoriziranih državnih cest. Direkcija Republike Slovenije za ceste. Ljubljana, 2005.
- Direkcija Republike Slovenije za ceste. Ljubljana, 2007.
- Drozg, V. 1998a: Kmečka hiša. Geografski atlas Slovenije. Ljubljana.
- Drozg, V. 1998b: Kmečka naselja. Geografski atlas Slovenije. Ljubljana.
- Državna topografska karta v merilu 1 : 25.000. Listi 017 Murska Sobota, 025 Ravne, 026 Slovenj Gradec, 035 Ljutomer, 057 Zlatoličje, 071 Tržič, 094 Kranj, 096 Kamnik, 116 Ljubljana, 117 Dolsko, 147 Branik, 148 Vipava, 154 Velike Lašče, 156 Žužemberk, 163 Sežana, 168 Lož, 169 Divača, 173 Črmošnjice, 174 Semič, 193 Dragonja/Dragogna. Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana, 1995–1999.
- EHIŠ in število prebivalcev po hišnih številkah za popisa 1991 in 2002 (Ministrstvo za notranje zadeve, Centralni register prebivalstva) za celotno Slovenijo. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana.
- Gams, I., Kladnik, D., Orožen Adamič, M. 1994: Naravnogeografske regije Slovenije. Krajevni leksikon Slovenije. Ljubljana.
- Kladnik, D., Lovrenčak, F., Orožen Adamič, M. (ur.) 2005: Geografski terminološki slovar. Ljubljana.

- Herfert, G. 2002: Disurbanisierung und Reurbanisierung. Polarisierte Raumentwicklung in der ostdeutschen Schrumpflandschaft. Raumforschung und Raumordnung 5–6. Köln, Berlin, Bonn, München.
- Kladnik, D., Ravbar, M. 2003: Členitev slovenskega podeželja. Geografija Slovenije 8. Ljubljana.
- Orožen Adamič, M., Perko, D., Kladnik, D. (ur.) 1995: Krajevni leksikon Slovenije. Ljubljana.
- Krevs, M. 2004: Dinamika spreminjanja kategorij poselitvene rabe zemljišč v Sloveniji v obdobju 1991–2002. Zaključno poročilo, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Krevs, M. 2005: Regionalna primerjava spreminjanja poselitvene rabe zemljišč med statističnimi regijami v Sloveniji v obdobju 1991–2002: po vzorčnih mestnih in suburbanih območjih. Zaključno poročilo, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Letalski posnetki 1990–1992. Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana.
- Medmrežje 1: http://www.stat.si/doc/vsebina/gis_podatki.doc (15. 9. 2007).
- Območja naselij 2004. Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana.
- Ortofoto posnetki 1997 in 1998. Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana.
- Perko, D., Orožen Adamič, M. (ur.) 1998: Slovenija – pokrajine in ljudje. Ljubljana.
- Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana.
- Popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev 1991. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana.
- Popis stanovništva 1961. Beograd, 1965.
- Poslovni register AJ PES 2002. Agencija Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve. Ljubljana.
- Poslovni register AJ PES 2005. Agencija Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve. Ljubljana.
- Premru, U. 1983: Osnovna geološka karta SFRJ 1 : 100.000. Tolmač lista Ljubljana. Beograd.
- Ravbar, M. 1992: Suburbanizacija v Sloveniji – odnosi, strukture in težnje v njenem razvoju. Doktorska disertacija, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Ravbar, M. 1997: Slovene Cities and Suburbs in Transformation. Geografski zbornik 37. Ljubljana.
- Ravbar, M. 1998: Značilnosti urbanizacije. Geografski atlas Slovenije. Ljubljana.
- Ravbar, M. 2000: Vloga prostorskega planiranja v gospodarskem in regionalnem planiranju. Geographica Slovenica 33-2. Ljubljana.
- Ravbar, M. 2002: Sodobne težnje v razvoju prebivalstva in delovnih mest – pot k sonaravnemu in decentraliziranemu usmerjanju poselitve v Sloveniji? IB revija 36-1. Ljubljana.

- Ravbar, M. 2004: Razpota naselbinskega omrežja v Sloveniji: težnje, razvojne dileme in možni scenariji. IB revija 38-4. Ljubljana.
- Ravbar, M. 2005: »Urban sprawl«: popačena slika (sub)urbanizacije v Sloveniji? Geografski vestnik 77-1. Ljubljana.
- Ravbar, M. 2006: Slovensko podeželje na preizkušnji – kdo bo nadomestil kmetijs-tvo? Slovenska politična geografija in podeželje na razpotju. Dela 25. Ljubljana.
- Ravbar, M., Drozg, D., Mušič, V., Lobnik, U., Koželj, J. 2001: Poselitev in prostorski razvoj Slovenije. Elaborat, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU. Ljubljana.
- Sever, B. 1996: Lipovci. Priročni krajevni leksikon Slovenije. Ljubljana.
- Statistični letopis Republike Slovenije 2005. Pregled po mestnih občinah. Ljubljana, 2006.
- Strategija prostorskega razvoja Slovenije ter Obrazložitev in utemeljitev Strategije prostorskega razvoja Slovenije. 2004. Medmrežje: http://www.gov.si/upr/doc/SPRS_slo.pdf (15. 9. 2007).
- Terensko delo, januar–avgust 2005. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU. Ljubljana.
- Topole, M., Bole, D., Petek, F., Repolusk, P. 2005: Regionalna primerjava spreminjanja poselitvene rabe zemljišč med statističnimi regijami v Sloveniji v obdobju 1991–2002: po vzorčnih podeželskih območjih. Zaključno poročilo, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU. Ljubljana.
- Urbanc, M. 2002: Kulturne pokrajine v Sloveniji. Geografija Slovenije 5. Ljubljana.
- Vrišer, I. 1969: Mala mesta v SR Sloveniji. Ljubljana.
- Vrišer, I. 1998: Središčna (centralna) naselja. Geografski atlas Slovenije. Ljubljana.
- Zakon o lokalni samoupravi. 1993. Medmrežje: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r07/predpis_ZAKO307.html (15. 9. 2007).

13 Seznam slik

Slika 1: Spremembe števila prebivalcev po naselbinskih tipih v Sloveniji med letoma 1961 in 2002.	16
Slika 2: V ekspertnem vzorcu zastopana slovenska podeželska naselja.	27
Slika 3: Število prebivalcev leta 2002 in indeks rasti števila prebivalcev med letoma 1991 in 2002.	26
Slika 4: Primer zgoščanja pozidanih zemljišč v obstoječem strnjeno poseljenem delu naselja; na fotografiji je Stranska vas, del Žužemberka.	30
Slika 5: Zgornja Besnica je primer razloženega naselja v alpskem svetu.	33
Slika 6: Delež poseljenih zemljišč od celotne površine območij naselij leta 2004.	34

Slika 7: Delež strnjeno in nestrnjeno poseljenih območij od vseh poseljenih območij naselij leta 2004.	35
Slika 8: Delež pozidanih zemljišč v strnjeno in nestrnjeno poseljenih delih naselij leta 2004.	36
Slika 9: Zemljišča z objekti s stanovanjsko rabo po obravnavanih naseljih leta 2005.	37
Slika 10: Zemljišča s stanovanjsko rabo zavzemajo 8,8 % od celotnih poseljenih območij naselij ali 69 % od vseh pozidanih zemljišč. Kar 69,4 % od teh zemljišč je v strnjeno poseljenih delih naselij. Na fotografiji je novi stanovanjski del Križa.	38
Slika 11: Zemljišča z objekti z mešano stanovanjsko-nestanovanjsko rabo po obravnavanih naseljih leta 2005.	39
Slika 12: Zemljišča z objekti z nestanovanjsko rabo po obravnavanih naseljih leta 2005.	12
Slika 13: Delež zemljišč z nestanovanjsko rabo od vseh pozidanih zemljišč v obravnavanih naseljih leta 2005.	41
Slika 14: Zemljišča z objekti z nestanovanjsko rabo zavzemajo 3,1 % od celotnih poseljenih območij naselij ali 24,2 % od vseh pozidanih zemljišč. Kar 71 % od teh zemljišč je v strnjeno poseljenih delih naselij. Na fotografiji je del nove poslovne cone v Žužemberku.	42
Slika 15: Prometne površine v poseljenih delih naselij leta 2005.	43
Slika 16: Delež državnih cest od vseh prometnih površin v poseljenih delih naselij leta 2005.	43
Slika 17: Športna igrišča in parki v poseljenih delih naselij leta 2005.	44
Slika 18: Zelene površine in kmetijska zemljišča v poseljenih delih naselij leta 2005.	44
Slika 19: Gozdna zemljišča v poseljenih delih naselij leta 2005.	45
Slika 20: Vodna telesa v poseljenih delih naselij leta 2005.	46
Slika 21: Delež vozačev od vseh delovno aktivnih prebivalcev v vzorčnih naseljih leta 2002.	47
Slika 22: Šepulje s pršutarno se uvrščajo med naselja z omejeno zaposlitveno funkcijo.	48
Slika 23: Razmerje med številom zaposlenih in številom delovnih mest v vzorčnih naseljih leta 2002.	50
Slika 24: Žužemberk je sedež občine in središčno naselje druge stopnje.	51
Slika 25: Sestava na novo pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 v strnjeno poseljenih delih naselij.	59
Slika 26: Sestava na novo pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 v nestrnjeno poseljenih delih naselij.	60

Slika 27: Sestava na novo pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 v celotnih poseljenih delih naselij.	61
Slika 28: Med vsemi pozidanimi zemljišči so se med letoma 1992 in 2005 najbolj povečala zemljišča z individualnimi, prostostoječimi stanovanjskimi objekti. V Križu se je površina teh zemljišč povečala za več kot petino.	64
Slika 29: Indeks rasti pozidanih zemljišč med letoma 1992 in 2005 po tipu poselitve in naseljih.	65
Slika 30: V okviru zemljišč z objekti s stanovanjsko rabo zavzemajo večstanovanjski objekti povprečno 1,2 %. Na fotografiji so starejši stanovanjski bloki v Ihanu.	66
Slika 31: Povprečni indeks rasti posameznih vrst pozidanih zemljišč po tipu poselitve med letoma 1992 in 2005.	67
Slika 32: Povprečna letna stopnja rasti pozidanih zemljišč po naseljih med letoma 1992 in 1998 ter 1999 in 2005.	67
Slika 33: Gostota delovnih mest po dejavnostih (brez kmetijstva) po tipih naselij leta 2005.	71
Slika 34: sestava podjetij po številu delovnih mest po obravnavanih naseljih leta 2005 (PRS AJPES).	72
Slika 35: Delež delovnih mest glede na velikost podjetja po naseljih leta 2005 (PRS AJPES).	73
Slika 36: Spodnja in Zgornja Besnica – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005).	75
Slika 37: Strnjeni del Zgornje Besnice, kjer rastejo značilne individualne, prostostoječe stanovanjske hiše, je pod močnim suburbanizacijskim vplivom.	79
Slika 38: Ihan – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005).	81
Slika 39: Ihan je suburbanizirano naselje v neposredni bližini Domžal in Ljubljane.	85
Slika 40: Brdinje – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005).	87
Slika 41: Velik del Brdinj se razteza po zahodnih obronkih Pohorja v obliki samotnih kmetij.	91
Slika 42: Parecag – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005).	93
Slika 43: Naselje Parecag sestavljajo bolj ali manj strnjen niz stavb ob cesti Portorož–Sečovelje, več gručastih zaselkov in veliko število po južnih pobočjih Malijskega hriba razpršenih hiš.	96
Slika 44: Križ in Šepulje – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005).	99

Slika 45: Za arhitekturno podobo gosto pozidanega starega vaškega jedra Križa so značilna zaprta dvorišča, ki jih omejujejo razvejene prometnice. Zato se zelo razlikuje od novega dela naselja, kjer so stavbe in prometnice razporejene pravokotno druga na drugo.	102
Slika 46: Lož in Stari trg pri Ložu – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005).	105
Slika 47: Novejši, stanovanjski del Starega trga pri Ložu se je med letoma 1991 in 2005 le zmerno širil, najhitrejšo rast pa je doživel že pred letom 1992.	108
Slika 48: Velike Lašče – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005).	111
Slika 49: Velike Lašče imajo izrazito strnjeno jedro, kjer so osredotočeni objekti z nestanovanjsko rabo, zlasti s storitvenimi funkcijami.	114
Slika 50: Žužemberk – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005).	117
Slika 51: Žužemberk, pomembno zaposlitveno središče, ima izrazito strnjeno jedro s številnimi objekti s storitvenimi in proizvodnimi dejavnostmi.	120
Slika 52: Uršna sela – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005).	123
Slika 53: Uršna sela so močno izvorno območje dnevnih vozačev in kraj intenzivne suburbanizacije s precejšnjo rastjo števila počitniških bivališč in zidanic.	126
Slika 54: Lipovci – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005).	129
Slika 55: Med tipičnimi panonskimi hišami v Lipovcih so tudi »univerzalne slovenske« stavbe iz obdobja najintenzivnejše individualne gradnje.	133
Slika 56: Krčevina pri Vurberku – raba tal in namembnost pozidanih zemljišč (poseljeno območje, stanje leta 2005).	135
Slika 57: V Krčevini pri Vurberku med objekti na slemenih prevladujejo obdelana kmetijska zemljišča.	134

14 Seznam preglednic

Preglednica 1: Spremembe števila prebivalcev po naselbinskih tipih med letoma 1961 in 2002 v Sloveniji (Popis ... 1961; Popis ... 1991; Popis ... 2002).	15
Preglednica 2: Razmerja med deleži števila prebivalcev, površjem in številom naselij s pozitivnim migracijskim saldonom v treh časovnih prerezhih med letoma 1982 in 2000.	15

Preglednica 3: Razvoj nekaterih demografskih kazalnikov in površine poselitvenih območij med letoma 1991 in 2002 v Sloveniji (Popis ... 1991; Popis ... 2002), *primerjalni podatki veljajo za leti 1994 in 2001 (medmrežje 1).	17
Preglednica 4: Spremembe števila delovnih mest med letoma 1993 in 2000 po značilnih skupinah naselij.	19
Preglednica 5: Shematični pregled preobrazbe sodobnih prostorskih naselbinskih struktur.	21
Preglednica 6: Temeljni podatki o izbranih naseljih ter njihova lega glede naravne regije (Gams, Kladnik, Orožen Adamič 1994), pokrajinske tipe (Urbanc 2002), občine in statistične regije.	28
Preglednica 7: Leto zajema podatkov in število upoštevanih let za posamezna naselja.	32
Preglednica 8: Tipizacija ekspertnega vzorca podeželskih naselij.	49
Preglednica 9: Delež podjetij in delež delovnih mest po velikostnih skupinah podjetij glede na tip naselij leta 2005 (Poslovni register Slovenije 2005 – PRS AJPES).	52
Preglednica 10: Novopozidana zemljišča po poselitvenih tipih in tipih obravnavanih naselij med letoma 1992 in 2005.	53
Preglednica 11: Indeksi sprememb površine posameznih tipov pozidanih zemljišč po poselitvenih tipih in tipih obravnavanih naselij med letoma 1992 in 2005.	54
Preglednica 12: Novopozidana zemljišča po poselitvenih tipih in obravnavanih naseljih med letoma 1992 in 2005.	56
Preglednica 13: Indeks spremembe površine posameznih tipov pozidanih zemljišč po poselitvenih tipih in obravnavanih naseljih med letoma 1992 in 2005.	58
Preglednica 14: Povprečna letna stopnja rasti po tipu poselitve in naseljih med letoma 1992 in 2005 in vmesnih krajših razdobjih.	62
Preglednica 15: Klasifikacija dejavnosti.	68
Preglednica 16: Gostota delovnih mest (število delovnih mest na ha) po dejavnostih (glede na površine, namenjene dejavnosti; brez kmetijskih dejavnosti) po obravnavanih naseljih leta 2005.	69
Preglednica 17: Gostota delovnih mest (število delovnih mest na ha) po dejavnostih (glede na površine, namenjene dejavnosti; brez kmetijskih dejavnosti) po tipih naselij leta 2005.	72
Preglednica 18: Spodnja in Zgornja Besnica – raba tal v poseljenem delu naselja.	76
Preglednica 19: Spodnja in Zgornja Besnica – raba tal po dejavnostih leta 2002.	78

Preglednica 20: Ihan – raba tal v poseljenem delu naselja.	82
Preglednica 21: Ihan – raba tal po dejavnostih leta 2002.	84
Preglednica 22: Brdinje – raba tal v poseljenem delu naselja.	88
Preglednica 23: Brdinje – raba tal po dejavnostih leta 2002.	90
Preglednica 24: Parecag – raba tal v poseljenem delu naselja.	94
Preglednica 25: Parecag – raba tal po dejavnostih leta 2002.	97
Preglednica 26: Križ in Šepulje – raba tal v poseljenem delu naselja.	100
Preglednica 27: Križ in Šepulje – raba tal po dejavnostih leta 2002.	103
Preglednica 28: Lož in Stari trg pri Ložu – raba tal v poseljenem delu naselja.	106
Preglednica 29: Lož in Stari trg pri Ložu – raba tal po dejavnostih leta 2002.	109
Preglednica 30: Velike Lašče – raba tal v poseljenem delu naselja.	112
Preglednica 31: Velike Lašče – raba tal po dejavnostih leta 2002.	115
Preglednica 32: Žužemberk – raba tal v poseljenem delu naselja.	118
Preglednica 33: Žužemberk – raba tal po dejavnostih leta 2002.	121
Preglednica 34: Uršna sela – raba tal v poseljenem delu naselja.	124
Preglednica 35: Uršna sela – raba tal po dejavnostih leta 2002.	127
Preglednica 36: Lipovci – raba tal v poseljenem delu naselja.	130
Preglednica 37: Lipovci – raba tal po dejavnostih leta 2002.	132
Preglednica 38: Krčevina pri Vurberku – raba tal v poseljenem delu naselja.	136
Preglednica 39: Krčevina pri Vurberku – raba tal po dejavnostih leta 2002.	138

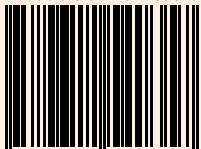
Seznam knjig iz zbirke Georitem

- 1 Aleš Smrekar: Divja odlagališča odpadkov na območju Ljubljane
- 2 Drago Kladnik: Pogledi na podomačevanje tujih zemljepisnih imen
- 3 Drago Perko: Morfometrija površja Slovenije
- 4 Aleš Smrekar, Drago Kladnik: Zasebni vodnjaki in vrtine na območju Ljubljane
- 5 David Bole, Franci Petek, Marjan Ravbar, Peter Repolusk, Maja Topole:
Spremembe pozidanih zemljišč v slovenskih podeželskih naseljih

<http://zalozba.zrc-sazu.si>

ISBN 978-961-254-035-7

9 789612 540357

15,00 €

GEORITEM

5